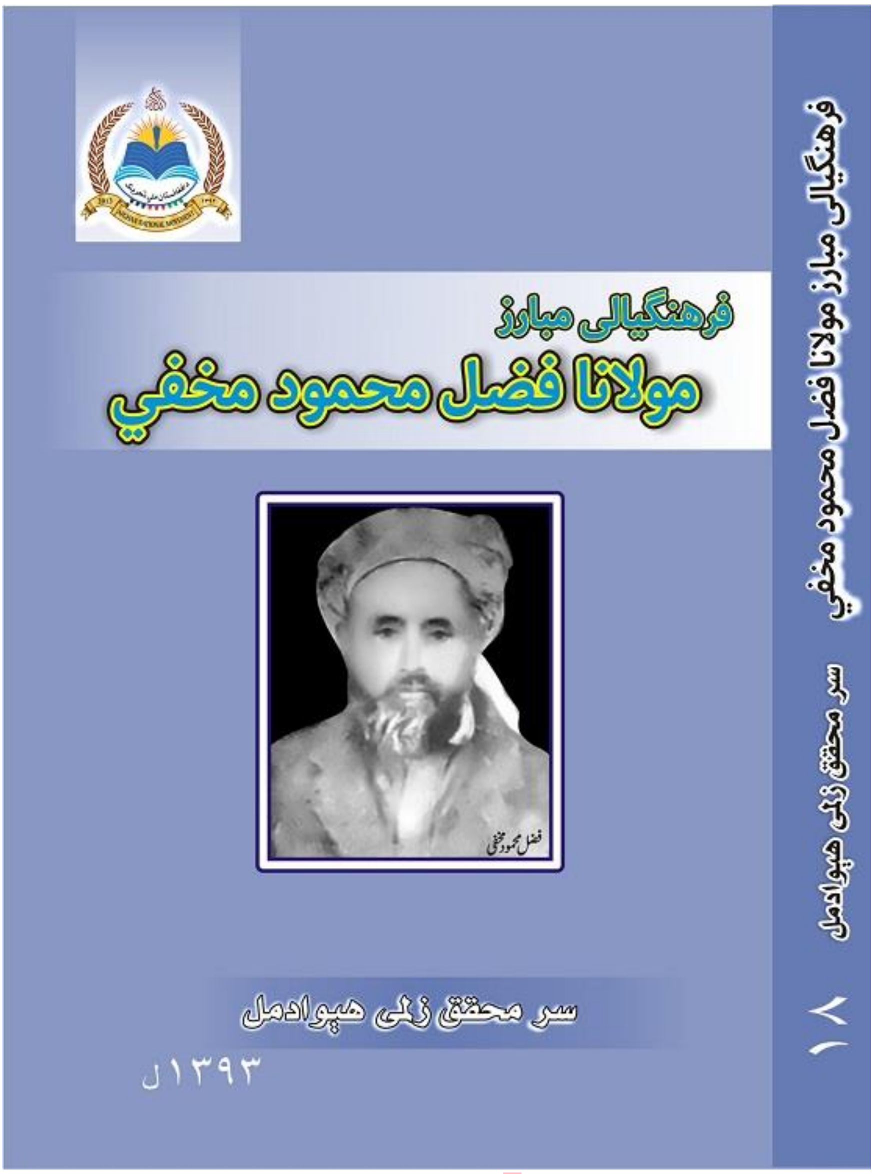

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګیالی مبارز

مولانا فضل محمود مخفي

www.melitahrik.com
0777 400 116

سرمحقق زلمی هېوادمل

۱۳۹۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: فرهنګيالی مبارز مولانا فضل محمود مخفي
لیکوال: سر محقق زلمی هېوادمل
خپرندوی: د افغانستان ملي تحریک فرهنګي څانګه
کمپوز: محمد شعیب شېرزی
پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید
د چاپ شمیر: ۱۰۰۰ ټوکه
د چاپ کال: ۱۳۹۳هـ ش

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهدأ

د فخر افغان، باچاخان بابا درانه نامه ته!

بابا د مخفي له شعر او فکر سره عاشقانه مينه درلوده او د مخفي په باره کې د دوی يادونو زه د مخفي لوړ شخصيت ته لامتوجه کړم.

د فخر افغان بابا همدا يادونې، ددې اثر د ليکلو موجب شوې.

په ډير ادب

ز . ه

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سر خبرې

د الله تعالی په استعانت د ۱۳۷۱ هـ ش کال په اوایلو کې ما دا رساله په لومړنۍ بڼه بشپړه کړه. د هماغه کال په جوزا کې د تنظیمي اړو دوړ له امله زه له کابله ووتم او د شرقي افغانستان سیمو ته ولاړم. دا رساله مې پدې نیامت له ځانه سره وړې وه چې که چیرې د رسالې د بشپړتابه لپاره نوي مواد پیدا کړم او بل دا چې که یې په پېښور کې چاپ کړای شم.

په پېښور کې د خپلو ملګرو په مرسته د مولانا مخفي له یو دوستدار ښاغلي شلمان سره آشنا شوم. له ده سره د مخفي دري کتابونه هم وو او د مخفي په باب یې مطالعه کوله او مواد یې ټولول. خو تر هغه وخته یې پر مخفي نه څه لیکلي او نه څه نشر کړي وو. ما ښاغلي شلمان ته د مخفي په باره کې د خپلې لیکلې رسالې خبره وکړه. دی خوشحاله شو او رساله یې له ما وغوښته، بله ورځ ما رساله راوړه او ده ته مې وسپارله او ده هم اروابناد مخفي ته منسوب دري کتابه د کتو لپاره راته راوړل.

د پېښور په کتابخانو کې د مطالعې په جریان کې چې د مخفي په ارتباط څه مخې ته راتلل هغه مې هم یادښتول. په دې سلسله کې د

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېښور پوهنتون د پښتو څانګې استاد ښاغلي وحيد خپل تېزس را وښود چې د مخفي په باب يې څه مواد درلودل. څه نوي مواد چې مې راپيدا کړل، په رساله کې مې په خپلو ځايونو کې ورسول او پدې ډول رساله نسبي بشپړه شوه.

د چاپ په فکر کې يې شوم، د يونيورستي بك ايجنسي د خاوند ښاغلي اکرام الله سره مې خبره وشوه، هغه په ډېره مينه د رسالې چاپ ومانه، خو دا يې راته وويل چې خطاطي او پروف ريډينګ يې پرتا. ما ورسره ومنله چې دا کار به کوم، رساله مې د خطاطۍ لپاره خپل دوست ښاغلي سيد محی الدين هاشمي باچا ته وسپارله. باچا صاحب رساله خطاطي کړه او ما ولوسته، چاپ ته آماده شوه، خو مخکې تر دې چې يې د چاپ لپاره يونيورستي بك ايجنسي ته وسپارم، ښاغلي لطيف اپريدي صاحب ته د مقدمې لپاره وسپارل شوه. د لطيف لالا د ډېرو مصروفيتونو په وجه ددې رسالې پاڼې ترې بې ځايه شوې او رساله له چاپه پاتې شوه، خو اصلونه مې يې له ځانه سره وساتل.

کله چې له بې ځايه کېدو او جرمني ته له مهاجرت بېرته په کور شوم، د رواني هجري شمسي پېړۍ د اتيايمو کلونو په پای کې زما ډېر ګران دوست او د پښتو ځوان ليکوال او شاعر شهيد عبدالقديم پتيال د کندهار د اطلاعاتو او فرهنګ رئيس شو، د چاپ لپاره يې له ما د يو کتاب غوښتنه وکړه، ما په تشکر دده دا غوښتنه ومنله. د همدې رسالې

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوسيه چې مې راواړله، د مخفي په باب ځينې نوي چاپ شوي آثار او يادونې هم په دوسيه کې را سره وو.

پدغو نوو مدارکو کې مهمترين مدرك د ښاغلي شلمان انګرېزي مقاله: (مولوي فضل محمود مخفي) ده ځکه چې د مخفي د هلو ځلو او مبارزې په باب يې ځينې ښه مطالب پکې رابرسېره کړي دي.

ما له دغو ټولو نوو مدارکو زما د رسالې له شرايطو سره سم استفاده وکړه خصوصاً د ښاغلي شلمان له مقالې د استفادې موارد ډېر وو.

له دغو ترميماتو وروسته رساله کمپوز ته ورکړل شوه، تر کمپوز او تصحيح وروسته مې د اعلامو فهرست ورته جوړکا. خو د څه وجوهاتو له امله رساله چاپ نه شوه او په ګډوډ حالت کې له ما سره وه او د مصروفياتو له امله مې بيا ګوتې نه وې وروړې.

د روان کال (۱۳۹۳ هـ ش) د عقرب په مياشت کې پوهنوال محمد اسمعيل يون راته وويل چې زه څو کتابونه چاپوم، که له تا سره څه داسې کتابونه وي چې نه وي چاپ نو زه به يې په دې سلسله کې چاپ کړم.

ما په مننه ورته وويل چې ما ته به لږ موقع راکړې چې خپل کاغذونه وګورم. ما چې په خپلو ناچاپو ليکنو او تر کار لاندې نوشتو کې وکتل، بيا هم يوازينی اثر چې يې لږ کار غوښت او کابو چاپ ته آماده و، همدا د مولوي مخفي په باب ليکل شوې او راټوله شوې رساله وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله ورځ مې پوهنوال يون ته ووېل چې له ما سره يوه داسې رساله شته چې تيار كمپوز شوې يوازې د اعلامو فهرست يې د رسالې له مخونو سره تطبيقوم او هم يې بايد د مآخذو فهرست له ځينو نورو وړو كارونو سره بشپړ كړم، نو بيا به يې در وسپارم. پوهنوال يون موافقه وكړه. ما د رسالې د پاتې كارونو په بشپړولو پيل وكړ، د لوى څښتن په مرحمت د رسالې پاتې چارې بشپړې شوې.

د (سرخبرې) تر سرليك لاندې ددې يادداشت د ليكلو ضرورت مې ځكه محسوس كړ چې له يوې خوا ددې رسالې د چاپولو دا جريان پكې وليكم او له بلې خوا، ما ته د مرحوم استاد عبدالهادي داوي يوه رساله (افغانستان و سرحد) لاس ته راغلې ده، چې د مخفي باب لنډې خو د كار خبرې لري او لازمه وه چې پدې يادداشت كې پرې خبرې وكړم. دا رساله د افغانستان د استقلال په جګړه كې د پښتونخوا د بيلابيلو سيمو د خلكو پر سهم او ددوى پر قربانيو خبرې لري. د افغانستان د استقلال په جنګ كې د پښتونخوا د سيمو د وګړيو د قربانيو په باب استاد ليكي: "... برادران مهجور – ماوراى خط اجبارى ديورند– ما چقدر سعى به موقع و جميل، بلكه جان فشانى حقيقى براى افغانستان كرده اند و در اين راه چى نقصانات سنگين تلافى ناپذيرى را تحمل نموده اند... ايام غزاى استقلال افغانستان بود كه به مجرد اطلاع از جهاد ما همه افغانان مذكور از كه ومه كمر همت و فداكارى بستند چى عرض كنم كه با چى صميميت و چى غيرت و فعاليت جان شيرين خود را به نيم اشارۀ ابروى

www.mellitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما و نیز بی اشارۀ ما فدا نموده اند ، آنهم نه یك نه ده نه صد ،هزارها".
(افغانستان و سرحد ، ۲ – ۳ مخونه)

لوړې اقتباسي ټوټې ته پاملرنه موږ ددې رسالې د مباحثو په باب حدس وهلای شو. ددې رسالې په وروستیو پاڼو کې د هجرت تر سرلیك لاندې، استاد داوي د هغو مشرانو نومونه اخیستي دي چې هغه وخت افغانستان ته راغلي وو. ددغو مشرانو په ډله کې په (۸) مه نومره د مخفي په باب خبرې راغلې دي. ځینې یې عامې دي، خو هغه خبرې چې مرحوم استاد داوي د مخفي د شخصیت، پوهې او احساس په باب لیکلې دي، زما له نظره ډېرې مهمې دي، که دا رساله بیا چاپېده، دا خبرې باید په خپلو خپلو ځایونو کې ځای شي، خو اوس به د مخفي په باب د استاد داوي د یادداشت عمده ټکي دلته راواخلم:

"مولانا مخفی: ... فعالیت مشار الیه برای بیداری و ترقی افغانها ، قبل از غزای استقلال آغاز شده بود ولی در آن وقت به کابل آمد و رفت نداشت، صرف بین یاغستان و جماعات آزادی خواه صوبۀ سرحد روابطی قایم میکرد ولی بعد از آن به کابل آمد. و مدت زیادی در آنجا اقامت کرد ، اکثر مصروف گشت و گذار بود ، همه عمر خود را در خدمت اسلام و افغانیت به سربرد ، برای پشتو و ترقی آن نیز سوز و شوری داشت. مرد عاقل و کاردانی مینمود ، تحصیلاتش از قسم قدیم گمان میبرم که نهایت عالی بود. خودش را بسیار خوش صحبت و مصیب الرای می

www.meltahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

گفتند... در سنه ۱۳۲۶ شمسی هجری فوت شد، شعر به پشتو و غالباً به فارسی هم میگفت و مضامین منثوره نیز داشت".

د مرحوم مخفي په باب د استاد داوي دا لوړ یادداشت له مخفي سره دده له ناستي، ولاړې؛ لیدنو، کتنو او مجالسو ترتیب شوی ښکاري.

زه ددې خبرو په پای کې له پوهنوالو یون، محمد شعیب شیرزي او ښاغلي ضیاالرحمن ضیاء څخه مننه کوم چې ددوی په مرستو دا رساله د چاپ جوګه شوه. زه امیدوار یم چې ددې رسالې تر چاپ وروسته به د مخفي د شعر او فکر لېوالان او د مخفي د آثارو ساتونکي دده نور آثار د چاپ ډګر ته را وباسي او پدې وسیله به ددې رسالې په بشپړتابه کې مرسته وکړي.

په درناوی
سرمحقق زلمی هېوادمل
۱۳۹۳، د دلو، ۱، کابل
۲۰۱۵م، جنوري ۲۱مه

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
سریزه:	۱
پس منظر او هدف	۱
پر موضوع تېر شوي کارونه	۴
دا رساله	۹
د فضل محمود مخفي پېژندنه:	۱۱
زوکړه، نوم، تخلص او کورنۍ	۱۲
زده کړه	۱۵
زبان دان مخفي	۱۹
سفرونه، ملازمتونه او مبارزه:	۲۱
سفرونه	۲۱
وظایف	۲۳
د مدرسو له نهضت سره مرسته	۲۵
سیاسي مبارزه او مخفي	۳۰

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مخفي وروستی ژوند ۴۲
د مخفي مړینه او مزار ۴۴
د مخفي ازواج او اولاد ۵۲
فرهنګ، تاریخ او خلکو ته د مخفي... ۵۵
په معاصره پښتو شاعرۍ کې د نوښتګرو....... ۶۳
د اجتماعي او اصلاحي چارو عاشق مخفي ۷۲
د مخفي تالیفات : ۷۵
- د مخفي دیوان ۷۵
- مورېك نامه ۷۶
- درې نور کتابونه ۷۷
د مخفي ویناوې او لیکنې: ۷۹
- ویناوې ۸۲
- لیکنې ۱۰۱
- توره تیاره مه راوله، تور تم مه جوړوه ۱۰۱
- جشن چهاردهمین استقلال ۱۰۵
نتیجه او پیشنهادونه ۱۱۱
د اعلامو فهرست (نوملیك) ۱۱۵
د مآخذو فهرست ۱۳۰

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

فرهنګي څانګه د افغانستان ملي تحریك له اساسي څانګو څخه یوه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنګي خدمات وړاندې او ګټور فرهنګي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل ددې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم ددې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریك خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټك کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلې، تاریخي واټونو ته یې لوحې جوړې کړې. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریك دې څانګې د تحریك د عمومي هدفونو په رڼا کې وټاکله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (فرهنګیالی مبارز، مولانا فضل محمود مخفي) چې ستاسو په لاس کې دی، ښاغلي (سرمحقق زلمي هېوادمل) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریك خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنګ د بډاینې په هیله
په درناوي
د افغانستان ملي تحریك
فرهنګي څانګه

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

پس منظر او هدف:

ښه مې په یاد دي، چې کله په ۱۳۶۰هـ ش کال کې کابل پوهنتون د ځینو فرهنګي خواخوږو په غوښتنه دا خبره ومنله چې د مشروطه خواه شاعر او په افغانستان کښې د معاصرو پښتو ادبیاتو د سر لارې اروابناد غلام محی الدین افغان شپیتم تلین و نمانځي، نو د سیمینار د جوړېدو د تدارك لومړۍ غونډه د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د هغه وختني رئیس پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار په دفتر کې جوړه شوه.

په غونډه کښې لومړنی تشویش دا څرګند شو چې آیا موږ به د افغان په باب دومره مواد پیدا کړای شو چې ددې سیمینار مقاله لیکونکي دې خپلې مقالې پرې بشپړې کړي؟ هلته وویل شول چې په اوسني لیکوال، پښتانه شعراء دریم ټوك او د پوهنتون په ځینو درسي آثارو کښې یوازې دده دوه درې شعره راغلي دي او د ژوند پېښو لنډه کې جاج یې اخیستل شوی دی. آیا دا یادونې او دا دوه درې شعره به د یو سیمینار لپاره مواد برابر کړای شي؟

په دې کې له حاضرینو یو تن وویل چې په سراج الاخبار کې د افغان ډېر نظمونه، منثورې درې او پښتو لیکنې چاپ شوې دي او حتی سراج الاخبار دده ټول کړي متلونه هم چاپ کړي دي.

د تدارك کمېسیون چې دا خبرې واورېدې په یوه خوله یې ما ته وویل چې هم ته دا کار وکړه! د افغان ټول خواره واره آثار را ټول کړه، مقدمه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرحې پرې ولیکه؛ کابل پوهنتون به يې د ځانګړي اثر په توګه چاپ کړي. که دا کار تر سره شي، دا به دې سیمینار ته د کابل پوهنتون یوه لویه تحفه وي، دا ځکه چې د افغان غونډي يو مبارز شاعر او لیکوال په باب موږ تر اوسه نه مستقل اثر لرو او نه مو دده آثار ټول کړي دي.

د لوی او توانا خدای(ج) په مرسته ما په ډېر لږ وخت، اما په ډېره بیړه هغه کار تر سره کړ. کله چې هغه کار ما ته را وسپارل شو، د سیمینار تدویر ته ډېر لږ وخت پاتې و او ما په کابو څه د پاسه دوو میاشتو کې د " غلام محی الدین افغان افکار او آثار " نومې اثر بشپړ، چاپ ته آماده او چاپ کړ او په دې توګه په افغانستان کې د معاصرو پښتو ادبیاتو د يو سرلاري د آثارو یوه مجموعه موجوده شوه اودده په باب يو مستقل اثر فرهنګیانو ته وړاندې شو.

له هماغه وخته زه دې خبرې ته متوجه شوم چې په افغانستان او پښتونخوا کښې زموږ د معاصرو ادبیاتو د اکثرو سرلارو مستقل آثار نه دي چاپ. ادبي مورخین او څېړونکي زیاتره د دوی په محدودو پاړکو اتکا کوي او خپلې څېړنې پرې پر مخ بیايي. ښکار دې چې د دغو سرلارو- که هغه په افغانستان کې دي، یا پښتونخوا کې - آثار سره را ټول او ځانګړي چاپ شي.

همدا ډول کله چې په ۱۹۸۷ - ۱۳۶۶ هـ ش کال د افغانستان د لیکوالو انجمن د ځینو فرهنګیانو په پیشنهاد و پتیيله چې د ارواښاد فضل محمود مخفي پنځوسم تلین و نمانځي، نو ددې نمانځني په ترڅ کښې هم د موادو قلت محسوس و. خو د افغان په پرتله ډېر نه و، زموږ ځینو ملګرو، مشرانو او ځوانو څېړونکیو، لکه پوهاند دوکتور زیار،

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل بریالی باجوړی، پوهندوی عبدالخالق رشید ، نور محمدسهیم ، ګل افضل ټکور او ما د مخفي د ژوند ، اند او مبارزې په بېلا بېلو اړخونو مقالې ولیکلې د چا ډېر مواد په لاس کې وو او د چا لږ، خو بیا هم دده په باب یو څه میدان ته راووتل.

زما مینه له مخفي او دده له آثارو سره هغه وخت زیاته شوه چې کله په ۱۳۶۱ هـ ش کال کښې د ارواښاد فخر افغان خان عبدالغفارخان " زما ژوند او جدوجهد " د چاپ د اهتمام چارې ما ته را وسپارلی شوې. په دې کال دا کتاب ما کاتب ته حواله کړ او تر هغه وخته چې له چاپه را و ووت (۱۳۶۲ هـ ش جوزا) نو مې اووه ځله ولوست. ددغه کتاب په بېلا بېلو برخو کې د مخفي په باب د باچاخان بیانونو زه د مخفي مقام او درجې ته متوجه کړم او ورسره به دا خبره هم په زړه کښې را ګرځېده چې موږ لا تر اوسه ددغسې یو لوی انسان خوا ته توجه نه ده کړې؟ ددغسې یو انسان چې په معاصره دوره کښې د پښتنو د سیاسي او ملي میدان – عظیم رهنما (باچا خان) یې یو نظم ته خپل پنډ او خورا ډېرمهم کتاب اهدأ کړی او خان عبدالغفارخان په صراحت وایي چې زما په ملي روزنه کې د مخفي د صحبتونو او دده د خوږو او مستو پاروونکو اشعارو اغېز ثابت دی.

کله چې په کابل کې د مخفي سیمینار جوړ شو، دده په باب څېړنو او کار ته و هڅېدم او دا وخت مې دوې مقالې دده په باب وکښلې. یوه یې په دري ژبه وه چې عرفان مجلې نشر کړه او بله په پښتو وه چې جرګې مجلې نشر کړه. هغه دوې مقالې دلته نه دي راغبرګې شوې، یوازې په دوو دریو موارد و کښې ترې استفاده شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادو شویو دوو مقالو د لیکلو لپاره ما د مخفي په باب میسر آثار ټول وکتل دده ځینی متفرق خپاره شوي آثار مې له ځان سره ولیکل او لاژم یادښتونه مې ترې واخیستل چې هغه دوې مقالې هم ترې بشپړې شوې او بیا مې لاژمه وګڼله چې دمخفي ټول کړي مواد د مخفي په باب له یوې څېړنې سره په یوه رساله کې سره را غونډ کړم. بویه چې د څېړونکېو لپاره کار آمد شي. پدې ترتیب د همدغو مطالعاتو په نتیجه کې دا رساله هم مرتب شوه.

پر موضوع تېر شوي کارونه:

د مخفي د ژوند، فکر، هنر او مبارز شخصیت د ښوولو په منظور ځینې مستقلې مقالې هم کښل شوې دي، په تذکرو او د ځینو ادبی څېړنو په ترڅ کې هم پرده او دده پر آثارو بحثونه شوي دي. دغه آثار او مقالې زیاتره دده تر مړګه وروسته کښل شوي دي، لکه:

۱- د مخفي تر مړینې لږ وروسته په پښتون مجله کښې خپور شوی یادښت (۱۷ جون، ۱۹۴۷ م) چې د مړینې تاریخ یې پکښې راغلی دی، خو د مړینې او ښخېدو ځای یې نه دی ښوولی. د مخفي د شخصیت او هنر په باب یې ځینې عاطفي خبرې کړې دي.

۲- د مخفي د مړینې په باب په پښتون مجله کې له خپاره شوي یادښت ډېر لږ وروسته (۱۳۲۶ هـ ش، اسد) په کابل کې په نسبي ډول یوه بشپړه مقاله پوهاند رښتین پر مخفي وکښله او کابل مجلې چاپ کړه. دده د کلام او لیکنو منظومې او منثورې نمونې یې هم راوړې. په دې مقاله کښې دوې درې خبرې د تأمل وړ دي: اول دا چې هلته ویل شوي دي چې مخفي په قوم یوسفزی و او بله دا چې دی په چارسده کښې و مړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ښخ شو. استاد رښتين خپله دغه مقاله د خپلو مقالو په هغه مجموعه کښې چې (نوميالي پوهان او غازيان) نومېږي، هم اخيستې ده (۹۳ – ۱۰۵ مخونه). دا مجموعه په ۱۹۸۸ ع کال يونيورستي بك ايجنسي، پيښور چاپ کړه. په دې چاپ کې د يادې شوې مقالې ځينې کمبوتې پوره شوې دي، لکه د مخفي د قبيله يي نسبت مسأله. اما د مړينې او مدفن د ځاى خبره هماغسې پکښې پاتې ده. د استاد رښتين مقاله ځينې داسې نکتې هم لري چې د مخفي په باب په کښل شويو نورو مقالو کې نه دي راغلې.

۳- د مخفي تر مړينې لس کاله وروسته، ماسټر عبدالکريم دده په باب يوه ښکلې مقاله په لار مجله کښې (د مارچ ۶ – ۱۹۵۷ ع) نشر کړه. دا مقاله د مخفي د ژوند په باب ډېر ګټه ور مطالب لري. په دې مقاله کښې ښوول شوي دي چې مخفي په ډير کې ومړ او په مانوګي کې ښخ شو. د مخفي د قبيله يي نسبت په باب تېروتنه هم پکښې شته.

۴- د ماسټر د لوړې مقالې نشر په کال اروابناد ګلاب- ننګرهاري د ماسټر د يادې شوې مقالې او خپلو ځينو نورو يادښتونو په مرسته پر مخفي يوه مقاله وکښله چې پر ۱۳۳۶ هـ ش کال په کابل کښې خپريدونکي (هيواد) اخبار کې خپره شوه.

۵- په ۱۹۵۸ ع کال کښې د ښاغلي هميش خليل کښلې تذکره – پښتانه ليکوال – چاپ شوه. په دې تذکره کې هم د مخفي احوال راغلي. کله چې پر ۱۹۶۱ ع کال دا تذکره بيا چاپيده نو يې د مخفي په احوالو او د کلام په نمونو کې څه اضافه وکړه، خو د مرګ کال يې په دوهم چاپ کې نا سم راغلى دى. دا کتاب پر ۱۹۹۳ ع کال بيا چاپ شو او پر

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۱۰ م کال څلورم ځل په پېښور کې بيا هم چاپ شو او پدې چاپ کې د مخفي د مړينې نېټه او مدفن پکې سم شوي دي (۵۱ مخ)

۶- پښتانه شعراء څلورم ټوك کې چې ښاغلي سرمحقق بختاني د مخفي کوم شرح حال د کلام له نمونې سره خوندي کړى دى، هغه د ښاغلي همېش د پښتانه ليکوال له لومړي چاپ څخه اخيستل شوى دى. پښتانه شعراء څلورم ټوك پر ۱۹۷۸- ۱۳۵۷ ﻫ ش کال په کابل کې پښتو ټولنې خپور کړى دى.

۷- ښاغلي نصرالله حافظ پر ۱۳۵۷ ﻫ ش کال د راديو افغانستان په خپرني ارګان (آواز) مجله کښې پر مخفي يوه مقاله چاپ کړه چې دوې درې داسې نکتې پکښې شته چې په نورو ماخذو کښې نه دي راغلي.

۸- د هشنغر ادب بله تذکره ده چې پر ۱۹۸۰ ع کال په پېښور کښې چاپ شوې ده. د مخفي شرح حال پکښې راغلي دى او مؤلف يې ښاغلى اشرف غمګين دى. د مخفي د مړينې، ځاى ځايګى او درس، تعليم په باب چې پدې کتاب کښې کومې خبرې راغلي دي، هغه په نورو منابعو کښې نه تاييد بږي.

۹- غازي مولانا فضل محمود مخفي: د هغې په زړه پورې مقالې عنوان دى چې ښاغلي سليم الرحمن سليم کښلې ده او پر ۱۹۸۱ ع کال د پېښور د پښتو اکېډيمۍ پښتو مجلې (مئ- جون ګڼه) خپره کړې ده. دا مقاله زما په عقيده د مخفي په باب په ټولو کښل شويو مقالو کې بهتره او د معلوماتو له لحاظه غني مقاله ده.

۱۰- ښاغلي بريالي باجوړي، د کابل پوهنتون د پوهنمل علمي رتبې ته د جګېدو لپاره خپل تېزس پر (سرخپوش تحريك او پښتو ادب) کښلى

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی. په دې اثر کښې پر مخفي يو اوږد بحث شوی دی او د مخفي په باب چې دوی په دې اثر کښې څه کښلي دي، هغه برخه يې د يوې مقالې په بڼه د کابل مجلې د ۱۳۶۶ په ۳- ۴ ګڼه کې هم چاپ شوې ده. دا مقاله چې د کومو منابعو پر اساس کښل شوې، په مأخذو کښې يې د مخفي په باب کښل شوې اساسي مقالې (د رښتين، ماسټر، ننګرهاري او سليم) نه دي شاملې. ښايي چې دی به ترې نه و خبر. يوازې د پښتانه ليکوال له لومړي چاپ او د هشنغر ادب نومې تذکرې څخه يې استفاده کړې ده. خو دا هم بايد ووايو چې د ځينو نورو ډېرو مأخذو په بنا يې چې د مخفي په باب ضمني يادونې لري - لکه: د فخر افغان باچا- خان زما ژوند او جدوجهد، د عبد الاکبر خان اکبر تراخه خواږه، د افغانستان او روسي ترکستان سفرنامه، د اروابښاد د خليق د آزادۍ جنګ، د ښاغلي خان عبدالغني خان شفاهي معلومات، خپله مقاله ښه اوږده او غني کړې ده.

پوهنمل بريالي با جوړي خپله همدا مقاله (د کوزې پښتونخوا مبارز شاعر فضل محمود مخفي) د خپلو مقالو مجموعه: د ادبيا تو په لړ کې هم زياته کړې ده (۷۸-۵۸ مخونه)

۱۱- پښتو ادب او خدايي خدمتګاري: د پېښور پوهنتون د پښتو څانګې د استاد ښاغلي عبدالوحيد د ايم. فل د تحصيلي درجې تېزس دی. ددې تيزس (۳۲- ۳۶ مخونه) په ترڅ کې هم په مخفي او دده پر شاعرۍ بحث شوی دی. خو مآخذ يې هماغه پښتانه ليکوال، د باچا خان اثر (زما ژوند او جدوجهد) او د عبدالاکبر خان په آثارو او ځينې نورو کې ځينې يادونې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلی عبدالوحید – چې اوس ډاکتر شوی دی– په وروستیو کلونو کې په پښتو مجله (د ۲۰۰۵ م کال اپریل، می، جون ګڼه کې د (پښتون شاعر فضل محمود مخفي) ترعنوان خپله لیکلې مقاله نشر کړې ده. دا مقاله چې ما وکته، د مخفي په باب دده په تېزس کې له راغلیو مطالبو څه زیاتې خبرې لري او په مآخذو کې یې دوه، درې ما ته نوي ښکاري چې په تېزس کې نه دي راغلي (۱۷۲ – ۱۸۱ مخونه)

۱۲– د مخفي د سیمینار لپاره او له سیمینار نه وروسته په کابل کښې د مخفي په باب کښل شوې مقالې چې ما یې دمخه یادونه وکړه هم باید دلې یادې شي. په هغو مقالو کښې یوازې زما دوې مقالې داسې دي چې دده د ژوند، آثارو او دده د ژوند پېښو په باب خبرې لري او د مخفي د ژوند پېښو په باب د منابعو کره کتنه او نور رانغاړي او د ښاغلي باجوړي مقاله هم په دې کټیګورۍ کښې شاملېږي. نورې ګرده مقالې دده پر سیاسي مبارزه او د شعر پر څرنګوالي او څنګه والي کښل شوې دي. ما د خپلو یادو شویو مقالو په لیکلو کې، د استاد رښتین له مقالې پرته چې هغه وخت را ته نه وه معلومه، نور ګرده معلوم آثار کتلي دي.

۱۳ – شخصیات سرحد: دا پښتو کتاب ښاغلي محمد شفیع صابر په اردو ژبه کښلی دی. پدې کتاب کې د مخفي یادونه د قومي کارکن په توګه شوې ده. دا یادونه څه کمبوتې لري او له څېړونکیو سره مرسته نشي کولای. خودا چې د مخفي لنډ حال د سرحد شخصیاتو په داسې یو پښتو کتاب کې راغلي دي. نو ځکه مې یې له یاده چاره نه در لوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴/ مولوی فضل محمود مخفي: دهغې مقالې عنوان دی چې ښاغلي فضل زمان شلمان په انګرېزي ژبه کښلې او په CELEBRITIES OF NWFP نومې مجموعه (۳۷-۵۷ مخونه) کې چاپ شوې ده.

دا مقاله ډېره معلوماتي او ګټوره ده. د مخفي د شعرونو انګرېزي ترجمې هم لري. د مخفي په باب، ده ته میسر آثار یې ټول کتلي دي او له ځینو داسې سرکاري اسنادو یې هم استفاده کړې ده چې د مخفي په باب لیکل شویو مقالو، یا دونو او نو رو آثارو کې زماله نظره نه دي تېر شوي.

لوړې یادې شوې مقالې او آثار په خپله برخه کې غنیمت دي، اما هیڅ یو یې هم په ځانګړي ډول د مخفي د ژوند او مبارزې انځور نشي راکښلی. دا حاضره رساله چې د مخفي په باب لومړی مستقل اثر دی. په لیکلو کې لوړ یاد شوي آثار ټول او ځینې نور کتل شوي او انتقادي روش ته په پاملرنه له ټولو استفاده شوې ده. په دې رساله کښې زیار ایستل شوی چې موجودو منابعو ته په پاملرنه دده د ژوند فکر او مبارزې یو تت انځور وکښل شي. هر څه چې د مخفي د ژوند پېښنو په باب په دې اثر کښې کښل شوي ټول د خارجي منابعو په استناد دي. د مخفي په آثارو کې دده د ژوند پېښنو او سیاسي- ملي فعالیتونو په باب څه نشته، بلکې په دې باب چې څه لیکل شوي، هغه نورو دده په باب لیکلي دي. اما فکري مسیرونه یې سرې دده موجودو آثارو ته په پاملرنه تر یوه حده څه چې تر ډېره حده ځرګندولای شي.

دا رساله:

د مخفي د ژوند پېښنو دغه رساله چې ما پر نوم " فرهنګیالی مبارز" اینبی دی. درې برخې یا درې فصله لري: لومړی څپرکې دده په شرح حال

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې اړه لري؛ دوهمه برخه يې د آثارو معرفۍ او هم د آثارو او افکارو تفسير ته وقف شوې ده او په دريمه برخه کې يې دده لاس ته راغلي منظوم او منثور آثار سره را ټول شوي دي.

زه هېڅکله دا ادعا نه لرم چې ګوندې حاضره رساله بشپړه ده او د مخفي په باب هر څه پکښې موندل کېږي. ما غوښتل چې د مخفي لوی شخصيت ته د درناوي په خاطر دا يوه وړه رساله ترتيب کړم. له لوی خدای(ج) څخه ډېر مشکور يم چې ما ته يې ددې رسالې د کښلو او ترتيب توفيق را وباخښه.

زه به هلته ډېر خوشحال شم چې زموږ خلک دا رساله ولولي او ګران فرهنګپان ددې رسالې د بشپړتابه لپاره لېچې را ونغاړي او قلمونه را واخلي؛ نورې زياتې څېړنې وکړي او د مخفي د سياسي مبارزې، احوالو او د آثارو د فکري او ادبي ارزښتونو په باب بشپړ آثار وليکي او خپلو خلکو ته يې وړاندې کړي. ځکه چې مخفي د خپلو خلکو د ويښولو او پوهولو لپاره مخلصانه هڅې کړې دي. دده دا خواخوږي او هڅې افغانانو ته دا پور ور د غاړې کوي چې دی هم، لکه څنګه چې و، آينده نسلونو ته ور وپېژني.

ومن الله التوفيق

سرمحقق زلمی هېوادمل

۱۹۹۲ ع کال، د افغانستان د علومو اکاډمي، د پښتو ادبي تاريخ او د متنپوهنې د ديپارتمنټ علمي غړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

«١»

د فضل محمود مخفي پېژندنه، ژوند پېښې او د ملي سياسي مبارزې لنډ جاج

www.melitahrik.com

که څه هم د ارواښاد فضل محمود مخفي له مرګه ډېر وخت نه تېرېږي او هم يې د مړينې پر وخت په پښتونخوا او افغانستان کې پښتو مطبوعات موجود وو؛ د مرګ خبر يې هم له مړينې نولس ورځې وروسته د پښتونخوا په مطبوعاتو کې خپور شوی دی[1] او بيا لږه موده وروسته د ده د مړينې له امله په کابل کې پرده يوه مفصله مقاله وليکل شوه او له دې ټولو سربېره، مولانا مخفي ډېر مشهور سړی و چې له افغانستان او پښتونخوا علاوه د هند د نيمې وچې د مبارزانو په حلقو کې هم هر چا پېژاند؛ ملي او وطني شعرونه يې د پښتونخوا او افغانستان په ځوانانو او زړو کې عام وو. خو له دغه ټول شهرت سره سره، بيا هم چې په تذکرو او ځانګړيو مقالو کې دده په باب څه نشر شوي دي ګرده سم نه دي او

١ پښتون (مجله) د ١٩٤٧ ع کال د جون د ١٧ نېټې ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څېړونکي دده په باب په ځينو خبرو کې په يوه خوله نه دي. دده په آدرس چا يو څه او چا بل څه ليکلي دي.

کله چې د ادبي تاريخ يو شاګرد د دغسې يومعاصر نامتو فرهنګيالي د ژوند پېښو په باب ضدونقيض روايات ولولي نو دا شك ورته ضرور پيدا کېږي چې زموږ د ادبي تاريخ په منابعو کې د نورو پخوانيو او اوسنيو راغليو شاعرانو، ليکوالو او فرهنګي شخصيتونو په باب موجود معلومات به څومره د ويسا وړ وي؟

په هر صورت څه چې لرو پرهغو به تر نقد او چاڼ وروسته ويسا کوو؛ د خپلو ادبي څېړنو او د ادبي تاريخ ستنې به پر دغوموجودو منابعو په احتياط درو.

د مخفي د ژوند په خصوص کې، لکه چې دمخه په سريزه کې ورته اشاره وشوه، خارجي منابع په نسبي ډول ډېر او داخلي داسې منابع- چې دده ژوند پېښې دې ترې استخراج شي- په نشت شمار دي.

زه د منبع پوهنې اصولو ته په پاملرنه زيار باسم چې د همدغو موجودو منابعو له انتقادي کتنې وروسته دده ژوند پېښې استخراج کړم.

زوکړه، نوم، تخلص او کورنۍ:

پر ۱۸۸۴ م کال د چارسدې کلي د پينده خېلو په کندي کې د يوه، له بلې سيمې راغلي او هلته اوسېدونکي پښتانه په کور کې يو ماشوم نړۍ ته سترګې پرانستې چې کورنۍ پر دغه نوي زوکړي ماشوم د فضل محمود نوم کېښود. د دغه ماشوم پلار قاضي نور- محمد خان نومېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه نور محمد خان د باجوړ د سیمې د ماموندو د ډندبابوقره کلي اوسېدونکې او په ختېه ماموند و.

د پښتو په زیاترو ادبي څېړنو کې د فضل محمود زوکړې نېټه همدغه ۱۸۸۴ ع کال ښوول شوې ده. ما په خپل اثر(فرهنگ زبان و ادبیات پښتو لومړی ټوک) کې د ده د زوکړې کال ۱۹۱۰ م ښوولی (۴۶۴ مخ) چې مطلق غلط دی. اما ښاغلی شلمان به خپل مقاله کې دغه نېټه ۱۸۸۲ کال ښوولې ده، خو خپل سند یې نه دی ښوولی . د تحقیق اصول دا دي چې کله څېړونکې په دغسې مواردو کې له نوو او پخوانیو نظریو او منابعو سره اختلاف ښیي، نو بویه چې د خپل نوي نظرقوت اوصحت دسند پر بنا اظهار کړي. څو د نوي سند اعتبار ته په پا ملرنه نوی نظر د زړو هغو پرځای په آینده څېړنو کې ځای ونیسي. د قبیله یې نسبت په باب یې لومړی پلا استاد رښتین لیکلي وو چې دی یوسفزی و[2].

د اروابناد ماستر عبدالکریم (۱۹۰۸- ۱۹۶۱) په لیکنه کې راغلي دي چې مخفي په ختېه مومند و[3]. په پښتو تذکرو کې (د اشنغرگلونه نومې تذکرې هم د مرحوم ماستر په تابعیت دی په ختېه مومند بللی دی (۹۸ مخ) ؛ مگر همېش[4] او نورو دی په ختېه ماموند گڼلی دی. څنگه چې د مخفي پلار د باجوړ د توابعو اوسېدونکی و او ماموند اکثر د باجوړ په سیمو کې اوسي، نو دا خبره زړه ته لوېږي چې دده کورنۍ به د ماموندو

---

[2] رښتین، پوهاند صدیق الله: د یو پښتون ادیب مرگ، کابل (مجله) ۶ گڼه، ۱۵ اسد ۱۳۲۶ هـ ش، ۹ مخ.

[3] ماسټر. عبدالکریم: فضل محمود صاحب مخفي، لار(مجله)، ۱۹۵۷ ع کال د مارچ گڼه، ۶ مخ.

[4] خلیل، همیش: پښتانه لیکوال، لومړی چاپ، پېښور، پبلك آرټ پریس، ۱۹۵۸ ع، ۱۱۱ مخ.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبیلې ته نسبت درلود او ماموند د پښتنو په ترکلانۍ اجتماعي ګروپ پورې اړه لري.

د فضل محمود د پلار له نامه سره د قاضي نسبت اروابناد ماسټر عبدالکریم کښلی دی او دا یې زیاته کړې ده چې قاضي نور محمد د بنګلې په قاضي مشهور و.

اما ښاغلي سلیم الرحمن په خپله یوه معلوماتي مقاله کې د مخفي د پلار په باب کښلي دي:

" د مخفي د والد صیب نوم نور محمد خان و. نور محمد خان د باجوړ د ماموندو د علاقې یو لوی خان و، خو د دښمنۍ او څه نورو وجوهاتو له کبله یې په ماڼوکي کې استوګنه اختیار کړې وه او د مخفي د زېږېدو نه لږ موده وړاندې په چارسده کې دېره شوی و" [۵]

ښاغلی فضل زمان شلمان په خپله انګرېزي لیکنه (مولوي فضل محمود مخفي) کې هشنغر ته د مخفي د پلار د تګ کال ۱۸۶۰ م ښوولی دی [۶]

د بنګلې قاضي نور محمد خان ماموند له باجوړه د دیر ماڼوکي ته او له ماڼوکي چارسدې ته راغلی و او په چارسده کې دېره شوی و. په چارسده کې یې واده کړی و. د اروابناد ماسټر عبدالکریم له قوله یو چا خپله لور ور بخښلې وه.

---

[۵] سلیم، سلیم الرحمن: غازی مولانا فضل محمود مخفي، پښتو (مجله) پښتو اکېډیمی، پېښور، مې، جون، ۱۹۸۱ع، ۹۲ مخ.

[۶] .Shalman, Fazal-e- Zaman: Maulavi Fazal Mahmud Makhfi, Celebrities of NWFP, Pakistan study center university of Peshawar, new Awan printers, ۲۰۰۵,p-۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاضي نور محمد خان ماموند ماينه، د فضل محمود مور ډېره فاضله او ديندراه ښځه وه په ديني علومو پوهېده، د پارسي ګلستان او بوستان يې په ياد وو.

په زياتر و منابعوکې راغلي دي چې د باجوړ له ډنډ با بوقري د فضل محمود مخفي پلار قاضي نورمحمد کوچېد لی دی او په ماڼوګي کې دېره شوی دی او بياله هغه ځا يه چارسدې ته په کډه تللی دی. مګر دا موضوع ښاغلي فضل- زمان شلمان په خپله مقاله کې داسې توضيح کړې ده: دهغه (مخفي) نيکه له با جوړه ما ڼوګي ته راغلی په ماڼوګي کې يې خپله يوه لورقاضي ګل سيد الياس ته ورکړه. دې مېرمنې خپله وروڼه د زده کړې لپاره نورو سيمو ته ولېږل او د دې يو ورور نورمحمد هشنغر ته ورغی. له دې توضيح دا راوزي چې له باجوړه د مخفي پلار نه، بلکې نيکه له خپلې کورنۍ سره ماڼوګي ته راغلی چې د مخفي پلارهم ور سره و او د مخفي پلار بيا يوازې له هغه ځايه هشنغر ته تللی دی.

کله چې فضل محمود لوی شو، تر زده کړو وروسته د ادب او سياست په ډګر کې په فضل محمود مخفي مشهور شو، مانا دا چې تخلص يې مخفي و.

زده کړه:

فضل محمود مخفي په يوه عالمه کورنۍ کې زوکړی و. پلار او مور يې دواړه د دانش او پوهې خاوندان وو. له ديني علومو خبر وو او په ادبي آثارو کې يې مطالعه درلوده. مخفي خپلې لومړنۍ زده کړې په خپل کور کې پيل کړې، اروانباد ماسټر عبدالکريم په دې بابت ليکلي دي: "مخفي

www.mellitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

صاحب چرته په سکول لا مکتب کې سبق نه و ويلی، نو بيا هم مخفي صاحب لسم په کور پاس کړی و، نور علم هم مخفي صاحب د بنګلې قاضي نه په کاله دلته زده کړی و"[7] د اروابناد ماسټر عبدالکريم له ليکنو خو ښکاري، چې مخفي ګرده تعليم په خپل کور کې سرته رسولی و؟ اما نورې منابع د کور د تعليم تر څنګه نورې خبرې هم لري، لکه استاد رښتين چې ليکلي دي:

"مخفي صاحب د پېښور په اسلاميه سکول کې تر لسم جماعت پورې تعليم حاصل کړی و، په انګرېزي ښه پوهېده؛ د عربي تعليم يې هم کړی و. په عربي علومو کې يې لوی لاس درلود په همدې وجه يې مولوي هم باله" [8]

د پښتو لومړنۍ تذکره چې د مخفي احوال يې خوندي کړي دي، هغه د ښاغلي همېش خليل پښتانه ليکوال نومې تذکره ده. ددې تذکرې په څلورو واړو چاپونو کې د اروابناد مخفي د منظم تعليم خبرې راغلې دي. ښاغلي همېش صاحب کښلي دي: "مخفي صاحب په کال ۱۹۱۰ د چارسدې نه د مډل پاس کولو نه پس د اسلاميه هايي سکول پېښور نه مېټرک وکړو بيا ايډ ورډ کالج پېښور کې داخل شو؛ په ايف ۱۰اې کې يې تعليم حاصلولو چې د خپل تره شېر محمدخان چې هغه وخت د دارالعلوم اکره صدر مدرس وه. په ترغيب يې د ديني تعليم لپاره کالج پرېښود او دارالعلوم اسلاميه اکره کې داخل شو. له هغه ځای نه چې فارغ التحصيل

---

۷ د ماسټر ياده شوې مقاله.

۸ د رښتين ياده شوې مقاله، ۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو، نو دیوبند مدرسه کې د مولانا محمودالحسن صاحب (اسیر مالټا) سره شاګرد شو..."[٩]

لوړ بیان د پښتانه لیکوال په دوهم چاپ[١٠] کې هم راغلی دی او د پښتانه لیکوال له لومړي چاپه همدا خبرې سرمحقق عبدالله بختانی په پښتانه شعراء څلورم ټوک[١١] کې هم اخیستی دی.

"د هشنغر ادب" نومې تذکره کې یې په ډېر نیمګړي ډول د مخفي د تعلیم په خصوص کې صرف دومره لیکلي دي: "مخفي د پېښور اسلامیه کالج نه ایف، اې تعلیم کړی و"[١٢] دلته ښاغلي لیکوال د اسلامیه های سکول او اسلامیه کالج فرق نه دی کړی، حال دا چې د اسلامیه کالج اساس په ١٩١٣ کال کې ایښودل شوی دی.

ښاغلي سلیم الرحمن بیا په خپله مقاله کې ویلي دي، چې مخفي په ١٩٠٨ ع کال له چارسدې نه مډل سکول پاس کړی و چې ښاغلي همیش دا سنه ١٩١٠ ع کال راوړې ده[١٣] ځینو مآخذو کې راغلي دي چې په ١٩١٠ ع کال کې دی په ایډ ورډ کالج کې شامل شوی و او ورپسې اګرې او بیا د دیوبند په دارالعلوم کې داخل شوی دی. په دغو دوو دیني او اسلامي مدارسو کې یې تر دیني زده کړو وروسته د خپل تره په ترغیب انټرنس هم پاس کړې. د لوړو منابعو یادونې زیاتره ګډوډې، د سنوغلطۍ

---

٩ پښتانه لیکوال، لومړی چاپ، ١١١ مخ.
١٠ خلیل، همیش: پښتانه لیکوال، دوهم چاپ، پبلك آرټ پریس، پېښور، ١٩٦١، ٢٢مخ.
١١ بختانی، عبدالله: پښتانه شعراء، څلورم ټوک، پښتو ټولنه .کابل، دولتی مطبعه، ١٣٥٧ ه ش.، ١١٥٣- ١١٥٤ مخونه.
١٢ غمګین. محمد اشرف:د هشنغر ادب، هشنغر پښتو ادبی ټولنه. پېښور، ١٩٨٠ ع، ١٤١ مخ.
١٣ د سلیم یاده شوې مقاله، ٩٣ مخ.

www.meltahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د معلوماتو ضعف لري. د مخفي د رسمي زده کړو په باب ډېره منظمه یادونه د ښاغلي شلمان ده او دده د یادونوله مخې لوړې زیاترې یادونې نا سمې خېژي. د ده د خبرو ترجمه داده: " فضل محمود مخفي په ۱۸۹۸ م کال د سیمې د ښوونځي له اتم ټولګي فارغ شو. په ۱۹۰۰ م کال کې يې د پېښور له اسلامیه های سکول څخه میټرك وکړ؛ بیا یې د پېښور په ایډورډز کالج کې داخله واخیسته. په ۱۹۰۲ع کال کې چې مخفي د کالج د دویم کال متعلم و، دده تره مولانا شبېر محمد چې دا وخت د هندوستان د اګرې د اسلامیه دارالعلوم مهتمم و او مخفي یې هند ته وغوښت.

مخفي هند ته ولاړ پنځه کاله یې په اګره کې دیني علوم ولوستل او بیا يې تره دی د لوړو زده کړو لپاره دیوبند ته واستوه ... " تر ۱۹۱۰م کال پورې ده په هند کې عالي دیني زده کړې وکړې او سیاسي شعور یې وده وموندہ. حال داچې د مخفي په باب زیا تره پښتو منابع وایي چې ده په ۱۹۱۰م کال له چارسدې منځنی ښوونځی پاس کړ.

د منبع پوهنې د اساساتو له مخې د مخفي د زده کړو په باب د ښاغلي شلمان خبرې ځکه ماته باوري ایسي چې ده دا خبرې د مخفي د کورنۍ له غړي فتح الرحمن سره د مرکې او د مولانا سید محمد میان د (تحریك شیخ الهند) د کتاب د ۱۹۹۱م کال د لاهور چاپ په حواله کښلي دي.

مخفي چې هر څومره رسمي زده کړې وې هغه یې کړې دي، اما دده د علمي شخصیت په رشد کې دده کورنۍ تعلیم او هم کلیوال نصابي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیم، له عربي او د فارسي ژبو او اسلامي معارفو سره اشنایي لوی پدل لرلی و.

زبان دان مخفي:

فضل محمود مخفي د خپل سر شار استعداد له امله له خپلې مورنۍ ژبې پښتو سربېره، په مسلم ډول په څو نورو ژبو پوهېده.

اروابناد باچا خان (۱۹۸۸ع مړ) د خپل کتاب زما ژوند او جدوجهد یو ځای د مخفي د زبان دانۍ په خصوص کې کښلی دي: " څه وخت چې انګرېزانو د فارس په خلیج کې آزاده بندرګاه جوړه کړه چې هلته به یې عربو باندې د ترکو په مقابله کې توپك، تمانچې، کارتوس او نورې وسلې په ډېره ارزانه راوړلې او د پښتنو قبایلو کې به یې خرڅولې. انګرېزانو چې د پښتنو قبایلو سره دا وسلې ولیدې حیران شول چې دوی دا وسلې د کومه راوړي؟ چې تجسس یې ورپسې وکړ ورته معلومه شوه چې دا د خلیج فارس نه د ایران او بلوڅو له لارو افغانستان او د پښتنو قبایلو ته راوړل کېږي.

نو انګرېز دې خواته د وسلو مخنیوي لپاره په خلیج فارس او د هغه په غاړو کې د ګرکسن په مشرۍ یوه څوکۍ مقرره کړه. ددې څوکۍ یو داسې سړی په کار و چې هغه په انګرېزي، پښتو، عربي او فارسي پوهېږي. د مخفي صاحب څلور واړه ژبې زده وې، دی یې هلته د ځان سره انټر پریټر (ترجمان) لګولی و" [14]

---

[14] عبدالغفار: زما ژوند او جدوجهد، کابل، دولتی مطبعه، ۱۳۶۲ هـ ش ۶۴-۶۴ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اما ښاغلی سلیم په خپله مقاله کې پدې باب څه زیات لیکلي دي: " د هغه خواهش و، چې د دنیا هر علم زده کړي او دې خواهش هغه ته وروستو په جرمني، انګرېزي، عربي، پارسي او ازبکي ژبو عبور عطا کړو. اردو او پښتو خو یې هسې هم زده کړې وه. د مولانا ابوالکلام آزاد سره د مینې له کبله یې لږ ډېر بری په بنګالۍ هم موندی وو..." [۱۵] او استاد رښتین بیا کښلی دی چې مخفي په عربي، اردو او پارسي ژبو کې د قلم خاوند و (نومیالي پوهان ۹۳ مخ).

دده د ژبان دانۍ په خصوص کې لوړ نظریات تر زیاته حده صادق ایسي او دا ځکه چې که دده خو ژبې نه وای زده، نو نه به انګرېزانو ترجمان لګولای وای، او نه به په کابل کې د انیس د اخبار په اداره کې ترجمان مقرر شوی و.

سملاسي موږ ته دده پښتو او پارسي آثار معلوم دي؛ په انګرېزي ژبه دده د شاعرۍ خبرې هم شوې دي. ښاغلي شلمان یې یو اردو اثر هم ښوولی دی. مخفي پر یادو شویو ژبو د پوهېدو تر څنګه پر ځینو دغو ژبو کې شعر ویلای او قلم چلولای شوای.

[۱۵] د سلیم یاده شوې مقاله، ۹۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرونه، ملا زمتونه او مبارزه

(۱) سفرونه:

پښتو تذکرو او د مخفي په باب د ځینو څېړنو له مطالعې دا راوزي چې مخفي افغانستان د پښتونخوا ډېرو سیمو، عربو او هندوستان ته سفرونه کړي دي. هندوستان ته یې لومړی سفر د زده کړې او تعلیم په نیامت و. تر تحصیل وروسته چې د پښتونخوا سیمو، قبایلي زمکو، افغانستان، عربو او هندوستان ته یې کوم سفرونه کړي دي یا د ملازمت په غرض وو یا د سیاسي مبارزې او یا هم د روزګار د موندلو لپاره.

کابل ته د مخفي لومړی سفر له هغه وفد سره یوځای و چې د ترنګزو حاجي صاحب د امیرحبیب الله خان (۱۳۸۱ - ۱۳۳۷ هـ ق) په وخت کې افغانستان ته لېږلي و. خو کابل ته د مخفي د لومړني سفر د وخت په باب د ښاغلي همېش په لیکنو کې راغلي دي: " کال ۱۹۱۹کې مولانا عبیدالله سندهي سره د ذاتي تعلقاتو په بنا یې اعلیحضرت غازي امان الله خان مرحوم ته رسایي وشوه (پښتانه لیکوال ۲۳ مخ) ده بیا ویلي دي چې د افغانستان د استقلال په لومړني جشن کې یې د اعلیحضرت غازی په اصرار د غلامۍ خلاف فی البدیهه تقریر وکړ او ورسره یې دا هم زیاته کړې ده چې مخفي مرحوم دغه وخت د افغانستان د روښانفکرانو په اعتدال پسنده ډله کې شامل شو. د ښاغلي همېش له لیکنو ښکاري چې مخفي لومړی ځل د اعلیحضرت امان الله خان په وخت کې کابل ته تللی دی. اما د مخني سند د همېش خبرې ردوي. د اعلیحضرت غازي امان

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله د اقتدار په لومړیو کلونو کې ده په ۱۹۲۰م کال کابل پرېښود او د باجوړ له لارې هشنغر ته لاړ. په ۱۳۰۳ ه ش کال په پغمان کې جوړه شوې لویه جرګه کې مخفي د باجوړ د قبایلو په نماینده ګۍ ګډون کړی و[۱۶].

د امان الله خان د باچهۍ وروستیو کلونو کې چې د ده پر ضد توطیې شروع وې مخفي بیا کابل ته ولاړ (د شلمان مقاله ۴۲مخ).

کابل ته د اروابناد مخفي د سفرونو په ارتباط استاد رښتین کښلي دي چې مخفي پنځه کاله د خالونو په مدرسه کې و. مګر د دیر د نواب شاه جهان او مخفي تر منځ څه خوابدي پیښه شوه. نواب دغه مدرسه بنده کړه او مخفي د دیر له علاقې څخه وایستل شو . نو د پښتنو او خپل قوم د خدمت په نیت کابل ته راغی، دلته څه موده پاته شو په دې کې د ۱۳۰۷ه ش کال اړودوړ پیښ شو. په دې وخت کې له خپلې کډې سره لوګر ته ولاړ او هلته د مولوي فضل ربي صاحب په ځای کې دېره شو..... بیا د باجوړ سالارزو ته لاړ.

د امان الله خان د پاچهۍ په وروستیو وختو نوکې په کابل کې د مخفي د استوګنې په باب د استاد رښتین او شلمان خبرې سره نږدې دي. او له دغو بیا نو او اسناد وښکاري چې دا علیحضرت امان الله خان د اقتدار په دوران کې به مخفي څو ځله کابل ته تللې وي.

د اعلیحضرت غازي محمد نادر شاه شهید (رح) (۱۳۰۸- ۱۳۱۲ ه ش) په دوران کې په ۱۳۰۹ ه ش کال مخفي بیا کابل ته راغی او د انیس په اداره کې ترجمان مقرر شو؛ کوم مطالب چې دده په امضا د هغه وخت

---

[۱۶]. کشککي،برهان الدین:رویداد لوی جرګهٔ دارالسلطنهٔ کابل،مطبع سنګی وزارت حربیه، ۱۳۰۳ه ش، ۴۴۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په انیس کې چاپ شوي دي. په هغو مضامینو کې دده له نامه سره په څنګ کې د (ترجمان اداره) کلمات لګېدلي دي.

مسقط ته دسفر په باب خو یې موږ دمخه د ارواښاد باچا خان بیان ولوست؛ هندوستان ته دویم سفر یې د کورنۍ د غړیو د لیدو او هم له ځینو سیاسي مشرانو سره د خبرو او لیدنو کتنو لپاره و. دغه راز ښاغلي بریالي باجوړي په خپله مقاله کې د خان عبدالغني خان په حواله کښلي دي: "پر ۱۹۴۵م کال زه د اسمبلۍ ممبر وم او په ډهلي کې وم چې دی (مخفي) ماته راغی او ما ته یې وویل چې زه اوه بال بچ لرم او د سکول په معاش مو ګوزاره نه کېږي، غواړم چې اسام ته لاړ شم او هلته پیش امام شم؛ دومره عاید به کېږي چې ګوزاره مو پرې وشي ما ورسره اسام ته په تلو کې مرسته وکړه او دی خپلې کورنۍ سره اسام ته لاړ...."[۱۷] اسام ته دمخفي دتګ او سفر همدا یو روایت موږ ته رسېدلی دی. بله منبع کې پدې باب څه نه مومو.

(۲) وظایف:

د مخفي لومړنۍ رسمي وظیفه په مسقط کې وه. چې د زبان دانۍ په وجه انګرېزانو دی د ترجمان په توګه په خپل سفارتي مشن کې واخیست (زما ژوند او جدوجهد، ۶۵مخ).

[۱۷] باجوړی، بریالی: د پښتونخوا نامتو شاعر او مبارز فضل محمود مخفي،کابل مجله، د ۱۳۶۶ هـ ش، کال ۳- ۴ ګڼه، ۹۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په انګرېزي اداره کې د ارواښاد مخفي لومړنۍ او وروستنۍ وظيفه همدا وه. په دې باب د ارواښاد عبدالاکبر خان اکبر (۱۸۹۹- ۱۹۷۷ع) بيان هم دکتو دی، ده ويلي دي:

"مسقط ته فرنګيانو د افريدو د ټوپکو راوړو په سلسله کې ليږلی و، په ۱۹۱۴ کې ده هم نوکري پرېښوده او د حاجي صاحب سره په هجرت لاړ..."[18]

وايي کله چې د اعليحضرت امان الله خان غازي په دوران کې (۱۳۳۷- ۱۳۴۷ هـ ق) دی په کابل کې اوسېده، نو د استقلال په لېسه کې ښوونکی و. دا خبره ښاغلي حافظ په خپله يوه مقاله کې کړې ده، بل چا په دې باب څه نه دي ويلي.

دده بله رسمي وظيفه په کابل کې د انيس د ورځپاڼې ترجماني وه، خو ښاغلی نصرالله حافظ په خپله مقاله کې دا هم ليکلي دي: "کله چې په نادر شاهي عصر کې دی بېرته له کابله خپلې سيمې ته روان و" جلال آباد ته ورسېد، د اتحاد مشرقي مدير ترې خبر شو او ورپسې ورغی، د اتحاد مشرقي په اداره کې کاپي نويس او د مياشتې په ۲۵ روپو نوکر شو"[19]

دا خبره هم له ښاغلي حافظ پرته په بل سند کې زما تر سترګو نه ده تېره شوې. ښاغلي سليم په خپله مقاله کې ليکلي دي چې مخفي په خپله سيمه کې دالهلال د خبريال په توګه کار کاوه، د جهاد او د ملي مبارزو خبرونه به يې الهلال ته استول. دا خبره ښاغلي شلمان هم اخيستې ده. د فتح الرحمن د

---

[18] اکبر، عبد الاکبرخان: د روسی ترکستان او افغانستان سفرنامه، پېښور، حميديه پريس، ۹ مخ.
[19] حافظ، نصرالله: ارواښاد مولانا فضل محمود مخفي، د آزادۍ د بلې ډيوې پتنګ، آواز (مجله ۱۳۵۷ هـ ش، ۱ ګڼه ۳۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصاحبې پر بنسټ مولوي مخفي يو وخت د Indian Text book bourd غړی و. يو ورځ د بورډ د نورو غړو مخ ته ده د درسي کتابونو په باب په انګرېزي ژبه خپل نظر بيان کړ. د بورډ ډايريکټر مولوي حافظ عبدالمجيد او معاون يې شاه- عالم خان حيران شول. دوی مخفي سره له مشورې پرته د هند حکومت ته پېشنهاد وکړ چې مولوي مخفي ته دې د دهلي يونيورستي له خوا د M.A افتخاري ډګري ورکړل شي. مګر مولوي مخفي دا افتخاري ډګري ونه منله..."

(د شلمان مقاله۴۴ مخ)

له دغو ملازمتونو پرته ده د خپل ژوند زياته برخه د خپلو خلکو بچو ته په تعليم او د دوی په روزنه تېره کړې ده. د مدرسو په جوړولو کې يې برخه اخيستې د مدرسو د سر پرستۍ او په ډېرو مدرسو کې يې د تدريس چارې سرته رسولي دي.

د مدرسو له نهضت سره مرسته:

د شلمې پېړۍ په دوهمه لسيزه کې چې د پښتونخوا په سيمو کې له استعماري طاقتونو سره مبارزه پيل شوه. ددې مهال د مبارزې سرلارو دا محسوسه کړې وه چې تر ټولو دمخه بايد په خلکو کې ملي او سياسي شعور را وېښ کړي او نوی نسل بايد په استعمار ضد روحيه وروزي او د آينده مبارزې لپاره، په ملي او سياسي شعور سمبال يو لښکر را برابر کړي چې د خلکو په وېښولو، خپلو حقوقو ته د دوی د متوجه کولو او له ناوړه رسومو او دودونو سره د مبارزې په هڅو او کوښښونو کې د دوی مرستندوی وي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې هدف د تحقق يوازينۍ لار دا وه چې ځوان نسل با سواده شي او زده کړه وکړي او د وخت له شرايطو سره سم بايد مدرسې ورته جوړې کړي.

که څه هم د پښتونخوا په سيمو کې د مدرسو جوړولو نهضت د انجمن اصلاح الافاغنه تر تأسيس دمخه پيل شوی و، خو کله چې دا انجمن جوړ شو، نو اساسي توجه يې د پښتنو د باسوادولو او له دوی سره د تعليم د شوق پيدا کولو ته مبذول کړه. د انجمن اصلاح الافاغنه د وظايفو په لومړۍ ماده کې راغلي وو:" په قوم کې د آزاد اسلامي تعليم شوق پيدا کول... [20]

کله چې باچا خان د حج او منځني ختيځ له سفره بېرته را وګرځېد، نو يې تعليمي مسايلو ته زياته توجه وکړه. د ښوونځيو شمېر يې زيات کړ او د اتمانزو آزاد سکول کې د وطن بچو د روزنې کار په ښه زور شور کې شروع شو او د ديني علومو تر څنګه به شاګردانو ته عصري علوم هم ښوول کېدل او د پښتونخوا له ليرې سيمو په زياته له قبايلي سيمو نه به هلکان د زده کړې لپاره دې ښوونځي ته را تلل[21]. اما مخفي د استاد ربنتين د بيان مطابق لومړی ځل د ګُدر په مشهور دارالعلوم (تأسيس ۱۹۱۰ م) کې له مولوي تاج محمد خان (۱۳۴۴هـ ش مړ) سره مدرس مقرر شو.

(نوميالي پوهان ۹۳ مخ).

---

[20] رفيع، حبيب الله: ژبپالنه- پښتو ټولنه- کابل، آريانا مطبعه، ۱۳۶۱ هـ ش، ۱۲۵ مخ.

[21] خان عبدالولي خان: باچا خان او خدايي خدمتګاري، چاپ ځی، پيښور، ۱۹۹۳ع، ۶۷- ۶۸ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترنگزو د حاجي صاحب زوی فضل شاه باچا هم د ګدر په دارالعلوم د مخفي د تدریس خبره تایید کړې ده.[۲۲] ده د خپل جدوجهد او ژوند په دوران کې په ډېرو نورو مدرسو کې هم د تدریس چارې پر مخ بیولې دي؛ په لکړو نومي ځای کې چې د مجاهدو ډلو له خوا کومه مدرسه قایمه شوې وه، په دې مدرسه کې هم ده له تاج محمد خان او مولوي شنکر ګل صاحب سره یوځای شاګردانو ته سبقونه ښودل.

کله چې دی په دیر کې اوسېده، نو په خالونو نومي سیمه کې یې مدرسه جوړه کړه او د استاد رښتین د وینا مطابق پنځه کاله ده دا مدرسه و چلوله.

وایي: په ډېره لږه موده کې د دیر د خالونو د مدرسې د شاګردانو شمېر (۶۰۰) ته ورسېد.(د شلمان په مقاله کې داشمېر ۴۰۰ ښوول شوی دی) د ملکنډ پولیټکل ایجنټ چې د پښتنو د بیدارۍ ضد و، نو یې د دیر نواب ته ولیکل چې له تعلیم سره ډېر مشکلات تړلي دي او هر وخت د انګرېز حکومت ته مشکلات پیدا کولی شي او ښایي تا ته هم مشکل ایجاد کا، نو پکار دي چې دا ښوونځی بند کړې. له پولیټکل ایجنټ سره له دې ملاقاته وروسته د دیر نواب دا مدرسه بنده کړه. کله چې د اعلیحضرت امان الله خان له سقوط سره سم دی له کابله ووت او له لوګره باجوړ ته لاړ، نو په ډنډ نومي ځای کې یې هلته یوه مدرسه جوړه کړه او کابل ته تر دوهم ځلي راتګه پورې هورې و. (نومیالي پوهان ۹۵ مخ).

---

[۲۲] رښتین، پوهاند صدیق الله: د مهتمم ژوند، یونیورسټی بك ایجنسی، پیښور، ۱۹۸۸ع ۱۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوځاى راغلي دي چې په ۱۹۳۴ ع كال مخفي د اتمانزو په هاى سكول كې ښوونكى و. ښاغلى شلمان دا كال ۱۹۳۵م ښوولى دى. استاد رښتين بيا ويلي دي چې دى د رځړو په اسلامي سكول كې د عربي او انګرېزي ژبو معلم و ټاكل شو او ديارلس - څوارلس كاله عمر يې په معلمۍ كې تېر شو. د ماسترعبدالكريم د وينا مطابق په ۱۹۴۶ع كال كې د دير نواب بيا دى وغوښت او د دير سكول يې ورته حواله كړ.

ښاغلي سليم په خپله مقاله كې دا خبره ښه پسې روښانه كړې او ليكلي يې دي: " د مخفي صيب وراره چې د هغه زوم هم دى ماسټر فتح الرحمن په دغو ورځو كې د دير د نواب زوى (خان جندول شهاب الدين) استاد و. هغه نواب ته سفارش وكړ او مخفي صيب له يې پرې دير كې ځاى وركړو. دلته يې په يو سكول كې هيډ ماسټر مقرر كړو... " دا خبرې د مخفي د هغه ليك له مخې هم ثابتېږي چې د ښاغلي فضل زمان شلمان په كتابخانه كې ساتل كېږي. ښاغلي شلمان د مخفي په باب د خپلې انګريزي مقالې يو ځاى ليكلي دي: د(۱۳۶۶هـ ق د ربيع الاخر ۴ مه/ د ۱۹۴۶ م كال د مارچ ۸ مه) د دير دنواب په ستاينه كې د مخفي ويلى شعر- كله چې نواب دير ښارته راغى- د ښوونځي د اداري هيئت له خوا هغه ته وړاندې شو. مخفي د همد غه ښوونځي هيډ ماسټر و. همدا ډول خبرې د ښاغلي ننګرهاري په مقاله، د همېش خليل په پښتانه ليكوال او پښتانه شعراء كې هم راغلي دي. چا ليكلي چې دير ته د ببرته تګ په وخت كې د دير سكول ور حواله شو، چا ويلي هيډ ماسټر شو او چا ويلي اول مدرس شو. كله چې د ۱۳۶۶ هـ ش كال په قوس كې په كابل كې د مخفي سيمينار جوړ شو، نو دغه خبرې په هغه سيمينار كې هم وشوې. د پښتو ژبې منلى ليكوال او انقلابي شاعر ښاغلي اجمل خټك وويل چې دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبره سمه نه ده ځکه دير نواب ګرد سره له علم سره آشنا نه و، نو په دير کې سکول له کومه شو؟ ما هلته د دغه مشر اديب پر وړاندې څه ونه ويل، خو په دې ارتباط اسناد مې بيا په جرګه مجله کې خپاره کړل [۲۳]

له لوړو منابعو سربېره د ښاغلي شلمان په مقاله کې د مخفي د تدريسي چارو په باب منظمې خبرې راغلې دي چې ځينې يې نوې دي او ځينې يې پخوانۍ زما تراستفادې لاندې منابعو کې هم راغلي دي. خوښنګه چې يو تسلسل لري په لنډيز يې دلته را اخلم:

شلمان راوړي دي:"کله چې مولوي مخفي له هنده بېرته را وګرځېد، نو دی د مردان د ګُدر په دارالعلوم کې مدرس و. بيا يې د مومندو په غازي آباد کې ښوونځی جوړ کړ او هلته يې د ښوونکي په حيث وظيفه اجرا کوله. کله چې (۱۹۳۵م) دی د اتمانزو په آزاد سکول کې ښوونکی و، نو د هغو ښوونځيو د ليدلو، سرپرستۍ او تدريس لپاره هم ورته، چې يې په باجوړ او مومندو کې جوړ کړي وو. دغو سيمو ته يې تګ راتګ درلود.

له لوړو ټولو بيانونوڅخه موږ دا نتيجه را اخلو چې تر زده کړو وروسته چې مولوي مخفي کوم وظايف اجرا کړي، ځينې يې د ترجمانۍ کارونه وو او نور زيا تره تدريسي وو. ځکه ده د وطن د بچو له روزلو سره د زړه مينه درلوده، د علم او پوهې ترويج يې د سياسي او ملي اهدافو د تحقق لپاره يوازينۍ لاره بلله او د ژوند تر پايه د تدريس په چارو مشغول پاتې شو.

---

[۲۳] هيوادمل، زلمی: د اروابناد مخفي په باب د پښتو تذکرو د ليکنو کره کتنه، جرګه (مجله ۱۳۶۸ هـ ش، ۱ ګڼه، ۷۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳) سیاسي مبارزه او مخفي:

د مخفي او دده د اصلاح طلبو او مبارزو ملګرو: له ده د مشرانو او کشرانو، د ژوند او مبارزې یو هدف دا و، چې د ملك د آزادۍ لپاره د مبارزې (جدوجهد) تر څنګه د پښتنو د اصلاح، روزنې او په پوهه د دوی د سمبالتیا لپاره هم کار وکړي. د همدغو مفکورو په رڼا کې چې به چېرې مخفي او دده د جدوجهد د لارې ملګری تلل، نو به یې هورې د مدرسو د جوړولو او د خلکو د تنویر کار هم کاوه. په مخنیو برخو کې تاسې د مدرسو په جوړو لو او د تدریس په چارو کې د مخفي د سهم بحثونه ولوستل. ددغو مدرسو جوړلو موخه سیاسي هم وه او فرهنګي هم. په مدرسو کې د تدریس له کارونو سربېره، مخفي د خپل ژوند زیاتره برخه په سیاسي هلو ځلو او د ملك د آزادۍ په لاره کې په مبارزه تېره کړې ده.

هغه وخت چې مخفي نرۍ ته سترګې پرانیستې، د هند په نیمه وچه او د پښتونخوا پر سیمو انګرېزي استعمار خپلې منګولې ښخې کړې وې او هغه د ښاغلي سلیم خبره: " مخفي صیب د غلامۍ په زنځیرونو تړلي ماحول کې سترګې پرانستې، دا هغه ورځې وې چې د هندوستان هواګانې به د انګرېزانو په حکم چلېدې". په دغسې شرایطو کې مخفي وزوکېد، لوی شوی او مدرسې ته لاړ او د سر په سترګو یې د پردو واکمنې ولیدله، نو د پردو د حکومت پر وړاندې له ده سره نفرت د تعلیم په زمانه کې پیدا شوی و او کله چې دیوبند ته لاړ او هلته له مولانا محمود الحسن او نورو سره آشنا شو او د عملي مبارزې لپاره یې له حزب الله سره تړون ومونډ نو د مبارزې روحیه یې نوره هم پیاوړې شوه. (پښتانه لیکوال ۲۳ مخ)

www.meiltanrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي شلمان هم په خپله مقاله کې (د تحریك شیخ الهند) په حواله لیکلي دي چې مولانا مخفي د شیخ الهند (مولانا محمود الحسن) له ډېرو ښو او ده ته نژدې شاګردانو څخه و او د ده په مشوره حزب الله تل ته ولاړ. دبریتانوي هندو د حکومت په یوه سند کې هم دی د محمود الحسن له پیروانو څخه ګڼل شوی دی.

په پښتونخوا کې هم د ترنګزو د حاجي صاحب په مشرۍ ځینو علماوو او مشرانو د انګرېزانو خلاف څه حرکتونه شروع کړي وو.

شیخ الهند په ۱۹۱۰م کال د مخفي په شمول یو هیئت له هنده دې سیمې ته را ولېږه او دا یې غوښتل چې د پښتنو مشرانو سره روابطه قایم شي، په دې حساب د انګرېزي استعمار پرضد د مخفي عملي مبارزه له همدغه کاله پیل شوې ده.

د حزب الله په باب د استاد عبدالحی حبیبي توضیح زموږ د لوړ تیسس له ثبوت سره مرسته کوي. (ترجمه): " دا د بریتانیا تر واکمنۍ لاندې په پښتنو کې لومړنی سیاسي او اصلاحي حرکت او د سیاسي بیداری پیل و.

دا حرکت د ترنګزو حاجي صاحب (فضل واحد) او دده ملګري مولوي عبدالعزیز اتمانزی (۱۹۳۴ م مړ) شروع کړ. دغه جمیعت اصلاحي او سیاسي مرام درلود، مولانا سیف الرحمن الکوزي (۱۲۵۹- ۱۳۶۹ هـ ق) مولوي فضل ربي (۱۳۲۵هـ ش مړ. لوګر) د پښتو شاعر فضل محمود- مخفي (۱۹۴۷ م مړ) ددې حزب سرلاری وو. حزب الله دوه مرامه درلودل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول د خلکو اجتماعي اصلاح... او دوهم د آزادۍ د حاصلولو کوښښ او د جهاد تعمیم..." [۲۴]

اما اروابناد باچاخان په دې باور دی چې په مسقط کې د انګرېز په سفارتي مشن کې ترجماني دده د سیاسي شعور په را ویښولو او په ده کې د قامي جذبې په پیداکولو کې خاص اغېز درلودلی دی. د باچا خان نظر په خپل ځای سم دی، ځکه کېدای شي، هغه ملي سیاسي شعور چې د مخفي په مغزو کې د تحصیل په زمانه کې را ویښ شوی و، د دې نوکرۍ پر مهال به یې نوې غزونې کړې وي او په عملي سیاسي جدوجهد کې به یې لاشور او زور پیدا شوي وي او لکه څنګه چې دمخه د اروابناد اکبر په یادونو کې راغلل چې ده په مسقط کې د انګرېزانو نوکري پرېښوه او د قوم خدمت ته یې ملا وتړله.

کله چې ده د انګرېز نوکري پرېښوده، نو د خپلې سیمې له مبارزانو او قومي مشرانو سره یې روابط زیات شول چې په دې ډله کې مورږ د ترنګزو حاجي صاحب فضل واحد (۱۸۳۲- ۱۹۳۷ع) مولوي عبدالعزیز، مولوي تاج محمد او فخر افغان باچا خان نومونه یادولای شو.

دا د ۱۹۱۴ ع کال شاوخوا زمانه وه چې مخفي په ممتد ډول عملي جدوجهد پیل کړی و. د قوم د ویښولو او پوهولو په لاره کې یې له نورو قوم پرستو سره اوږه په اوږه مبارزه کوله.

---

[۲۴] حبیبی، عبدالحی: جنبش مشروطیت در افغانستان، سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان، پشاور، ۱۳۷۷.ص ۱۰۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروابښاد ماسټر عبدالکریم د مخفي له خولې لیکلي دي: " مخفي صاحب به ماته کیسې کولې چې مونږ به چرته د خبرو اترو لپاره یوځای کېدو، نو د باچا خان د کور لارې اړخ ته یوه وړه کوټه فخر افغان زمونږ لپاره بیټهک کړې وه، ددې کوټې وورنه به مونږ دننه نه پورې کړه، باچا خان به غني په غېږ کې د کوره را ووست، دی به په قالین ستوني ستغ پروت و، لتې به یې وهلې، غټه ګوته به یې رودله او مونږ به د قام ویر کاوه او چې چرته به ما نوی نظم اوروو، نو غني به راته شنې سترګې اړولې او خندل به یې.... "

د ترنګزو حاجي صاحب د انګریز خلاف د جهاد لپاره د قبایلو د ویښولو په منظور آزادو سرحدونو ته هجرت وکړ، نو د مهاجرانو په دې ډله کې له حاجي صاحب سره، مخفي صاحب، مهتمم صاحب (مولوی تاج محمد) مولوي عبدالعزیز صاحب هم ملګری وو (زما ژوند او جدوجهد، ۱۰۹ مخ) د استاد رښتین په مقاله کې د نورو نومونو تر څنګه د مولوي سیف الرحمن (۱۳۲۸ هـ ش مړ) نوم هم شامل دی (د رښتین مقاله، ۹ مخ).

د افغانستان نومیالی مؤرخ اروابښاد میر غلام محمد غبار (۱۳۵۶هـ ش مړ) په خپل مشهور اثر افغانستان در مسیر تاریخ کې د افغانستان په سرحدي سیمو کې د مخفي او نورو ملي مبارزانو مثبت کردار ته ځینې بنې اشارې لري. ده لیکلي دي چې کله په ۱۹۱۴ ع کال نړیوال جنګ پیل شو، د افغانستان په سرحدي او آزادو ولایاتو کې د انګرېزانو پرضد سیاسي، نظامي فعالیتونه شروع وو. ملي مشران، لکه اخونزاده فضل محمود او د ترنګزو حاجي صاحب او نور په عملي جدوجهد مشغول وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دوی تــه بــه مــالي امــداد او هدايتونــه د اميــر حبيــب الله ورور نايــب السلطنه سردار نصرالله خان او د ده مامورينو ورکول[۲۵]

ښاغلي شلمان په خپله مقاله کې راوړي دي چې د ترنګزو حاجي صاحب د ۱۹۱۹ م کال د جون ۳۰ مه د مولوي مخفي په ګډون يوهيئت کابل ته ولېږه چې له سردار نصرالله خان سره د انګرېز ضد ستراتيژي هماهنګه کړي او خپل ورور اميرحبيب الله خان وهڅوي، څو د انګرېز پر ضد د جنګ جبهه پرانيزي. سردار نصرالله خان د حاجي صاحب له نهضت او جدو جهد سره دلچسي درلوده، د وسلو او پيسو مرسته يې هم کوله. هيئت کابل ته ولاړ ملاقاتونه يې و کړل خو له مولانا عبيد الله سندهي سره اوسېده.

(۴۱ مخ).

مولوي مخفي له کابله د سردار نصرالله خان له يو پيغام سره بېرته راستون شو او د۱۹۱۶ م کال د جولای مياشت کې يې د ترنګزو له حاجي صاحب سره وليدل.

ويل کېږي چې مولوي مخفي بېرته بيا کابل ته ولاړ او په کابل کې پاتې شو او ددې ځای په سياسي سرګرميو کې محشور و او د يو روايت له مخې د اعتدال پسندو په ډ له کې شامل شو او د مولانا عبيدالله سندهي په وسيله يې امان الله خان ته رسايي وشوه (پښتانه ليکوال ۲۳مخ).

---

[۲۵] غبار، مير غلام محمد: افغانستان در مسير تاريخ، چاپ دوم، رياست نشرات وزارت اطلاعات و کلتور، مطبعه طبع کتب، کابل ۱۳۷۰ ه ش، ص ۴۶۰ .

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي شلمان په شمول د پښتونخوا ځینې مشران او کشران لیکوال د افغانستان د هغه وخت په سیاسي نهضتونو او د امیر حبیب الله خان د قتل په پېښه کې مولوي مخفي هم شامل ګڼي او وایي چې مخفي د افغانستان پاچهۍ ته د امان الله خان د رسېدو او عروج پلوی او د ده حامي و. (د شلمان مقاله ۴۱مخ) مګر په افغانستان کې چې د سیاسي نهضتونو په باب کوم کتابونه لیکل شوي په هغو کې زه د مخفي په نوم نه یم پېښ شوی او یا هم چې د امیر د قتل د ماجرا په باب لیکلي آثار زما له نظره تېر شوي. پدې ماجرا کې د مخفي ذکر چانه دی کړی. پدې باب له متاخرو تاریخي کتابونو څخه د میر محمد صدیق فرهنګ افغانستان در پنج قرن اخیر د ۲جلد صص ۴۷۷-۴۸۰ د امیر قتل ماجرا راغلي خو د مخفي نوم پکې نشته. شلمان په خپله مقاله کې زیاته کړې ده چې امان الله خان په کابل کې د او سېدونکیو هندي انقلابیونو له ډلې څو تنه، د خپلو مشاورینو په توګه غوره کړل چې مولوي مخفي هم پکې و.

مخفي په ۱۹۲۰ م کال له کابله د باجوړ له لارې هشنغر ته راغی او دلته یې له باچا خان سره د خپلې سیمې د سیاسي، اجتماعي او تعلیمي وضعې په باب اوږده بحثونه وکړل. ځینې څېړونکي په دې عقیده دي چې د همدغو بحثونو په نیتجه کې باچاخان او ملګرو انجمن اصلاح الافاغنه تاسیس کړ چې عمده اهداف یې د تعلیم عامول، له بې ځایه رسومو او عنعنوسره مقابله او د خلکو ویښول وو.

(دشلمان مقاله، ۴۱ مخ)

مګر اروا ښاد باچاخان په خپل اثر (زما ژوند او جدو- جهد) کې د ټولو هغو کسانو نومونه راوړي دي چې انجمن اصلاح الافاغنه د جماعت

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آزاد سکول په تاسیس کې د ده ملګري وو. د دواړو موسسو په موسسینو کې د مولوي مخفي نوم نشته (زما ژوند او جدوجهد دويم چاپ ۱۷۰مخ) خو د محمد اکبر خادم له يوه نظمه- چې وروستيو بحثونو کې به يې بيان را شي ښکاري، چې مولوي مخفي د انجمن په اعضاوو کې شامل و.

مولوي مخفي ښوراند‌ه او ګرځنده سړی و. د خپلو ملي او سياسي مبارزې په دوران کې يې پر يوځای تيکاو نه کاوه، کله به يو ځای او کله بل ځای ګرځېده او هر ځای به يې د خپلو ملي اهدافو د تحقق لپاره کار کاوه او زيار يې ايست.

د دير، سوات او چترال ايجنسي د انګرېزي انتظاميې او د صوبې د نورو امنيتي ادارو له ځينو اسنادو- چې د ۱۹۲۴م کال په بېلا بېلو مياشتو کې ليکل شوي- ښکاره شوي چې مخفي په دير او باجوړ کې څه سرګرمۍ درلودې، خلك يې د انګرېزي تسلط پرضد هڅول. ډېرو ديني علماوو او خلکو يې ملاتړ کاوه. دده دا ډول فعاليتونه او د مدرسو پالنه د دوی خوښ نه وو.

د همدې ۱۹۲۴ م کال د مارچ پر۲۲ مه چيف کمشنر H.N.Bolton د دير نواب ته د مولوي مخفي د تحريکاتو او هلوځلو په باب يو ليك وراستوي او د دير نواب په ځواب کې ورته کاږي چې ما مولوي مخفي او ملګري يې دير ته له ورننوتو منع کړی دي او بيا حکم ورکوم چې مخفي دې خاورې ته داخل نه شي. په نتيجه کې د دير نواب مخفي ونيو او انګرېز ته يې په لاس ورکړ. مخفي تر خلاصېدو وروسته باجوړ ته ورغی او د اعليحضرت امان الله خان پر ضد له روانو توطيو خبر شو او دی هم کابل ته ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۹۲۴ م کال کې يې د پغمان په لويه جرگه کې گډون وکړ. د ځينو اسنادو له مخې له کابله د امان الله خان تر وتلو او د امير حبيب الله کلکانی د پاچا کېدو پر مهال هم دی په کابل کې و. له کابله لوگر ته ولاړ او له هغه ځايه بېرته د آزاد سرحد سيمو ته ولاړ. خپل کلی ډند او باجوړ کې اوسېده. د تعليم د خورولو هڅه او د انگرېزي استعمار ضد پرو پاگنډه يې جاري ساتل.

د مولوي مخفي د سياسي مبارزې پدې شپو ورځو کې اعليحضرت محمد نادرشاه د افغانستان پاچا و. اعليحضرت څو ځله مخفي ته د افغانستان د راتگ بلنه ورکړې وه. بالاخره مخفي په ۱۹۳۱ م کال کابل ته ورغی. له اعليحضرت سره يې وليدل. د شلمان د ليکنې مطابق، ده له اعليحضرت محمد نادر شاه غازي سره د افغانستان، هندوستان او اسلامی نړۍ پراحوالواو او ضاعو بحثونه وکړل او ځينې پېشنهادونه يې هم ور وړاندې کړل. د شلمان د ليکنو مطابق پاچا پيشنهادونه په اهانت سره رد کړل. مولانا کابل پر ښود او له ننگرهاره کامې ته راغی د روحاني شخصيت محمد صاحبزاده سره يې وليدل.

ښايي داخبره سمه وي چې مولوي مخفي دې له اعليحضرت سره ليدلي وي. مگر په اهانت دده پيشنهادونه ردول او بيا سملاسي د مخفي له خوا د کابل د پرېښودلو موضوع ما ته سمه نه ښکاري. که به داسې واى نو مولوي مخفي بيا څنگه همدغه مهال په انيس ورځپاڼه کې کار کاوه، په ۱۳۱۱/ ۱۹۳۲م کال دی د انيس ترجمان و.

ښاغلی شلمان د ښاغلي محمد شفيع صابر د شخصيات سرحد په حواله ليکلي دي چې مولانا مخفي د۱۹۳۳ م کال د نومبر په ۸ مه پېښور

www.melliahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورسېد او له سياسي مشرانو او شخصيتونو سره د رابطې لپاره دی هلته پاتې و. له شخصيات سرحد څخه چې ما کوم يادښتونه اخيستي دي. د دغه کتاب د ۵۷۲ مخ د بيان له مخې: په ۱۹۳۴م کال مخفي چارسدې ته راغی، فرنگي ونيو او يو کال بندي شو.

د فتح الرحمن د يوې مصاحبې په بنا د ښاغلي شلمان په مقاله کې راغلي دي چې مخفي د ۱۹۳۶ م کال د مارچ په ۲۳مه هندوستان ته ولاړ. د روړکې د دارالعلوم له مهتمم مولانا عذير گل او هم مولانا حسين احمد مدني او له مولانا کفايت الله سره يې اوږده ملاقاتونه وشول. په کلکته کې يې د مولانا ابوالکلام آزاد سره وليدل او په ډاکه کې يې حبيب الرحمن وليد او په حبيب گنج کې يې له ډاکتر عبدالکريم سره وليدل. له دغو ټولو لويو شخصيتونو سره دده د خبرو او مباحثو اساسي موضوع آزادي وه. په پای کې يې دري هفتې په اگره کې د خپلې کورنۍ له غړي صديق سره تېرې کړې او تر ستنېدو وروسته په خپل کلي ماڼوگي کې مېشت شو. د تعليم د عاملو او سياسي بيدارۍ په لاره کې يې خپلو هڅو ته دوام ورکاوه.

ښاغلي شلمان په خپله ليکنه د مولوي مخفي د سياسي فعاليتونو په وروستيو برخوکې دا خبره هم کړې ده چې: مولوي مخفي پدې پوه شوي وچې All India Congress د پښتنو په وينه سودا کوي. پدې باب هغه له پاچا خان او نورو مشرانو سره اوږده ملاقاتونه وکړل او په نتيجه کې د زلمي پښتون په نامه يو وسله وال تنظيم جوړ شو او د آزادۍ په لاس ته راوړو کې منظم قوت هم استعمال شو" (مقاله ۴۳ مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه د ښـاغلي شـلمان مقصـد هغـه زلمـي پښـتون وي چـې د اروانښـاد عبـدالغني (۱۹۱۴-۱۹۹۶ م) پـه مشـرۍ جـوړ شـوی و او د دې تنظـیم د جوړېدو په باب باوري خبرې د اروانښاد باچا خان دي. دی لیکي: «هغـه وخت چې زموږ خلك دمیجر خورشید د دې ارادې او سکیم نه خبر شول. هغوی د خدایي خدمتگارو د حفاظت لپاره نوی جماعت د غني په مشرۍ کې جوړ کړو چې نوم یې (زلمی پښتون) و او پدې کې هغه ځوانان شریك شول چې د چا عقیده په عدم تشدد دباندې نه وه او دا یې ویل: چې دا جماعت صرف د خدایي خدمتگارو د حفاظت دپاره دی " (زما ژونـد او جـد و جهـد (دویـم چـاپ۷۲۶-۷۲۷ مخونـه) د دې تنظیم د جوړولـو او اهدافو په باره کې چې باچا خان کومې خبرې کړې دي، له هغو څخه دا نـه ښکاري چې مولوي مخفي دې د دې تنظیم د جوړولو مشوره ورکړې وي او پدې باب چې باچا خان مرحوم کوم بیان کړی دی هلته د مولوي مخفي هیڅ ذکر نشته.

فضل محمود مخفي د سیاسي مبارزې، د تعیلم د عامولو او د خلکو د بیـداري د هڅـو پـه لـړ کـې ډېـرې در بـه درۍ، هجرتونـه او سفرونه،کړاوونه، قید و بند او نور ډېر مشکلات پر ځان ومنل. شاوخوا ۳۶ کالـه ده پـه افغانسـتان او آزادو سرحدي علاقـو او هندوسـتان کـې د علم او پوهې په خورولو، بچو ته په تدریس، د قام په بیداري او د انگریـز خلاف په عملي مبارزو کې تېر کړل. په آزادو سرحدي سیمو کې یې له انگریز سره په شوو ځینو غزاوو کې برخه هم درلوده.

استاد رښتین پـه خپلـه مقالـه کې ویلي دي، چې مخفي د باجوړ او مومندو په غزاګانو کې برخه واخیسته.

www.melitabrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېز خلاف په همدغو غزاګانو کې د شرکت په نتیجه کې دی غازي هم بلل شوی دی. همدا وجه به وي چې ښاغلی محمد ولي ځلمی په خپل کتاب زموږ غازیان [26] کې د اروابښاد مخفي لنډ شرح حال راوړی دی او دی یې د غازیانو په ډله کې حساب کړی دی.

د ملي مبارزې په کلونو کې د مخفي ژوند له ډېرو ستونزو او تکالیفو سره مل تېرشو. دی بې وسه و. شته یې نه درلودل، خو عالي همت ورسره و، د خپل ایمان او لوړ همت په زور یې له مصایبو او آلامو سره مبارزه کوله او خپل ملي، وطني او اسلامي مقدس اهداف یې د توري او قلم دواړو له لیارې پر مخ بیول او د ژوند تر پایه یې: د دوکتور یا رمحمد مغموم ختېګ په وینا: "د انګرېز دښمنه سیاست د فعال رکن" [27] په توګه خپل هدف پرې نښود. د وطن د آزادۍ لپاره له خپله سره تېر و، نه یې د انګرېز د پروپاګنډو خیال ساته اونه یې د چا خبرو ته کتل. ښاغلي شلمان په خپله مقاله کې د (who is who in Dir, swat and chtral agency) د ۱۹۳۷ م کال د دهلي چاپ د ۱۵ مخ په حواله لیکلي دي چې انګریزانو دی د بولشویکانو اجنټ باله. (۳۹ مخ). ملي مبارزین او وطني خلك تل د استعمار او د استعمار د ګوډاګیانو له خوا د نورو د اجنټانو په نامه بدنامېږي. څنګه چې مخفي د انګرېز ضد شخص و او ددوی په وړاندې یې مبارزه کوله، نو ځکه یې دی د هغه خلکو اجنټ بللی چې انګرېزان یې

---

[26] ځلمی، محمد ولي: زموږ غازیان، دافغانستان دعلومو اکادمي، کابل، دولتی مطبعه، ۱۳۶۸ هـ ش. ۲۷۲ – ۲۱۳ مخونه.

[27] مغموم ختېګ. دوکتور یارمحمد: دآزادۍ تحریك او پښتو شاعري، پیښور.۲۰۰۷، ۱۸۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند د نيمې وچې خواته له پيشروی بيريدل؛ خپل مخالفان او ملي مبارزران يې د دوی اجنټان بلل.

د اروابناد ماسټر عبدالکريم ليکنه هم د لوړو خبرو ملاتړ کوي. ده ليکلي دي: " د دير رياست په ميدان نومي علاقه کې مخفي صاحب دوکړې خان ته د قرآن ترجمه ښووله، دوکړې کې يو مکتب و، د دغه مکتب استاذ په دې خيال چې د دوکړې خان د مکتب استاذي چرته مخفي صاحب ته نه کړي ور، نو يې د دير نواب ته چغلي وکړې چې مخفي صاحب ځای ځای د قوم قوم خبرې کوي او دی ستا خلاف د بغاوت بندوبستونه تړي. په دغه ورځو کې په قام مين او د قام ربنتيني خادم به باغي ګڼلی شو. نواب صاحب ولګيدو مخفي صاحب يې د ملکنډ پولټيکل ته حواله کړو او هغه هشنغر ته ولېږه، دلته ما په آزاد سکول کې د ځان سره استاذ واغښت، دا ورځې د مخفي صاحب د استاذۍ نه وې، نه هغه ته د ليك لوست څه طاقت پاتې و. ما به تش د باچا خان او حاجي صاحب ترنګزو د يو ملګري په صفت مرسته ورسره کوله... " (د ماسټر مقاله ص٨).

که د مرحوم ماسټر لوړې خبرې په (١٩٣٥ م) کال پورې تړلې وي نو مخفي خو په دې کال دومره مانده نه و چې د ليك لوست طاقت دې ونه لري. کله چې دی په ١٩٣٦ م کالي کې هند ته ولاړ له ډېرو سياسي مشرانو سره يې وليدل او بيا د بېرته ستنېدو سره سم يې په ماڼوګي کې سياسي او تعليمي سرګرمۍ درلودې او په خلکو کې د ماڼوګي ملا په نامه مشهور شوی و.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومې خبرې چې مرحوم ماسټر کړې دي، دا بیان کېدای شي د شلمې پېړۍ د ځلوېښتمو کلونو په لومړیو ځلورو کلونو پورې اړه لري ځکه دا وخت دده ژوند وروستي کلونه هم وو، د فضل معبود مرګ هم ډېر کړولی و د زماني ناخوالو هم. نو د ماسټر په قول په دغسې احوالو او اوضاعو کې بیا طبیعي ایسي چې دا وخت به نو د د استاذۍ نه وو.

د مخفي وروستی ژوند:

د مخفي د وروستي ژوند په باب معلومات شته خو ګډوډ او سره مروړلي چې پرځینو سل په سلو کې اعتبار نشي کېدای. ځیني پېښې او خبرې داسې له نورو واقعاتو سره مخلوط شوي دي چې ځېړونکي او لوستونکي دواړه مشکوک کړي.

اما یوه خبره چې کابو په زیاتو باوري اسنادو کې راغلي هغه دا ده چې مخفي د ژوند په وروستیو کې (۱۹۴۶م- ۱۹۴۷م) په دیرکې و.

خو د ده ژوند د وروستیو کلونو په باب یو روایت د مرحوم عبدالغني خان دی. د هغه له خولې روایت شوی دی: چې په **۱۹۴۵**م کال زه په دهلي کې د اسامبلۍ ممبر وم. مخفي ما په دهلي کې ولیدو له ما یې وغوښتل چې اسام ته په ورتګ کې ورسره مرسته وکړم. د دې روایت مطابق، چې وروسته به یې تفصیل راشي، د ژوند تر پایه په هند کې پاته شو.

د دې روایت لومړۍ برخه یعني په **۱۹۴۵** م کال کې هند ته د مخفي بیاتګ له احتماله لیرې خبره نه ده، ځکه غني خان وایي چې زه داسمبلۍ ممبر وم دی مې په دهلي کې ولید، خو د روایت د دویمې برخې د منلو

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره هیڅ دلیل نشته. کیدای شي پدې **۱۹۴۵**م کال هند ته تللی وي او اسام ته هم، خو بیا بېرته راغلی دی او د ژوند وروستي کلونه یا کال یې په دیر کې و.

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۲»

د مخفي مړینه او مزار

د پښتو د دغه نومیالي شاعر او مجاهد شخصیت فضل محمود مخفي د مړینې د ځای او مدفن په باب ټول ماخذ یوه خوله نه دي او موږ په دې ارتباط درې ډوله نظریات لیدلای شو.

(۱) د ارواښاد فضل محمود مخفي تر مړینې ۱۹ ورځې وروسته دده د مړینې خبر په پښتون مطبوعاتو کې خپور شوی دی. په پښتون مجله کښې راغلي دي: "د پښتو په لوستونکو به دا خبره ډېره دردناکه ولګي، چې د مئ په ۲۸ تاریخ باندې زمونږ قدردان د پښتو منلی شوی ادیب فضل محمود صاحب مخفي، ددې دنیا نه بلې دنیا ته هجرت وکړو، انا لِلهِ و انا الیه راجعون، خدای دې مخفي صاحب وبخښي! مخفي صاحب په یوه ساده لباس کښې منلی قدردان شاعر و، مخفي صاحب چې په کوم عمل سره د پښتون او پښتو ژبې خدمت کړی دی، د هغې مثال د اټك نه په را ایسته زمکه کښې نه شي موندلی. مخفي صاحب چې په پښتنو باندې د پښتو د خدمت کوم احسانات کړي دي، د هغې بیان ګران دی، مخفي صاحب زما په خیال چې د پښتنو بچی بچی یې ډېر ښه پېژني، چې مخفي صاحب د حقیقت په معنی کښې د کومې بلندې پایې هستۍ وه، زما په خیال په پښتنو کښې داسې ډېر کم خلق به پیدا شي چې هغوی،

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د مخفي صاحب په شان د پښتو ژبې خدمت وکړي او مخفي صاحب چې خالص د پښتون اخبار دپاره کوم خدمات کړي دي، مونږ د هغې زرينو ادبياتو، خيالاتو او اوچتې پايې جذباتو ډېر احسان مند يو، ځکه چې مونږ د هغې هيڅ قيمت نشو ادا کولای.

د مخفي صاحب د مصيبت ناك مرګ د پښتنو دپاره ډېره لويه صدمه ده، ولې پښتانه به هيچېرې مخفي صاحب هير نه کړي او د پښتنو واړه بچي به تر قيامته پورې د مخفي صاحب د ياد ساتلو دپاره "خاونده ته ودانه کړې" ترانه هر سهار د اتمانزو په آزاد سکول کې لولي.

په آخر کښې مونږ د پښتون د ادارې د طرف نه د هغه د پسمانده ګانو سره دلې همدردي کوو او دعا ورته کوو، چې يا الله تعالى ته مخفي صاحب و بخښې !" [۲۸].

په پښتون کښې د مخفي د مړينې په ارتباط ددې يادونې تر څنګه د مخفي پر مړينه د پښتو ژبې د شاعر کرامت شاه پولاد ويلې مرثيه راغلې ده، چې زه يې دلته اخلم:

---

[۲۸] اداره: های مخفي خدای دي وبښخه!پښتون (مجله) د ۱۹۴۷ ع کال د جون د ۱۷ مې ګڼه، ۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون زه وم قبرستان ته هسې تللی
دغه قبر تازه نوی ښکاریدلو
د تپوس په خیال پښتو ته ورنزدې شوم
دې وې های بدبخته ته لا خبر نه یې
های خدایه دا ناموس خو د پښتو وه
د هر درټکي قیمت خود ده نشته
د پښتو پر مخ څه کرښې کرښې وشو
د سرحد وه سمندر پښتو سیپۍ وه
دا مخفي خو د پښتو د سر و سوری
سر نه پښو پورې عمل عمل عمل وه
دا چې څومره وه اوچت ساده لباس وه
پښتانه یې تر قیامته احسان مند دي
دده ژوند کښې د پښتو ژوند څرګند وه
های اې فاني دنیا چارې دې وکړې
په سرحد کښې چې اصلي د پښتو شال وه
دا مخفي چې د پښتو پښتون پیوند وه
د ادیب مرګ خو د ژبې مرګ شماره شي

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون زه وم قبرستان ته هسې تللی　　په یو قبر سترګې ومې لګیدلی
دغه قبر تازه نوی ښکاریدلو　　پښتو ناسته ورته وه ګریوان شلیدلی
د تپوس په خیال پښتو ته ورنږدې شوم　　ما وې ای پښتویې ولې شوریدلی
دې وې های بدبخته ته لاخبر نه یې　　دا مزار دی د مخفي زیارت دی ښکلی
های خدایه دا ناموس خو د پښتو وه　　ددې دهر نه بې وخته لاړو ولی
دهر درتکي قیمت خود ده نشته　　قدردان خلق شی کم واپس موندلی
د پښتو پر مخ څه کرښې کرښې وشو　　دا خو زړه وه د پښتون کښې ګنډلی
د سرحد وه سمندر پښتو سیپۍ وه　　ملغلره یې دا مخفي وه خندیدلی
دا مخفي خو د پښتو د سر و سوری　　بې مثال ادیب د ژبې وه منلی
سر نه پښو پورې عمل عمل وه　　د تس نس پښتو دې ده تکي پیپلی
دا چې څومره وه اوچت ساده لباس وه　　په اخلاقو وه کمال ته رسیدلی
پښتانه یې تر قیامته احسان مند دي　　پښتنو فخر پښتو دی دی ګڼلی
دده ژوند کښې د پښتو ژوند څرګند وه　　څه به خوند وه که بی وخته نه وه تللی
های اې فانی دنیا چارې دې وکړې　　مونږه یو ژاړو او تا وې راوړلی
په سرحد کښې چې اصلی د پښتو شال وه　　را نه یو دې وړ پرې وران شوکور کلی
دا مخفي چې د پښتو پښتون پیوند وه　　پښتو فخر به په چا کړي زړه څیرلی
د ادیب مرګ خو د ژبې مرګ شماره شي　　زهر سترګو ښکاری اوښکې څڅیدلی

www.melitahrik.com 0777 400 116

خدایه !دغه ادیب وبخښې عامل وه
دی فولاد په دعا لاس درته نیولی [۲۹]

دا لوړه یادونه او مرثیه ما بشپړ راوړل ځکه چې نه په یادونه او نه په مرثیه کښې د ده د مړینې د ځای او مزار په باب څه یادونې شته.

دده تر مړینې وروسته پر مخفي لومړنۍ مقاله استاد رښتین کښلې ده. په دې مقاله کې د مخفي د مړینې په باب راغلي دي: "…. په آخر کې مریض هم شو او د ژوند سختې پرې راغلې، نو د ۱۹۴۷ ع کال د می ۲۸ او د ۱۳۶۶ ﻫ بزرګه میاشت په خپل کلي چارسده کې وفات او همدغلته

[۲۹] فولاد: د مرحوم مخفي مرثیه، پښتون یاده شوې ګڼه، ۱۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زمکي په غيږ کې د همېشه دپاره په خوارږه خوب ويده شو.... "په نوميالي پوهان او غازيان نومي اثر کښې هم استاد رښتين دغه خبرې راوړې دي (۹۶ مخ).

دا قديم وريا نښ دی چې د مخفي د مړينې د ځای ځايګي او مدفن خبرې يې کړې دي او دده مړينه او مدفن يې په چارسده کې ښوولې دي. د مخفي د مړينې په باب د پښتون مجلې نشر کړی يادښت استاد رښتين هم کتلي دی، ځکه په کابل مجله کښې چې دوی پر مخفي کومه مقاله کښلې ده، هورې يې د پښتون مجلې د يادښت يادونه کړې ده. په هغه يادښت کې په دې ارتباط کوم صراحت نشته چې مخفي ومړ او چېرې ښخ شو؟

د استاد رښتين تر مقالې درې دېرش څلور دېرش کاله وروسته ښاغلي اشرف غمگين په خپله ليکلې تذکره د هشنغر ادب کې ليکلي دي: " آخر په چارسده په ۲۸ مى کال ۱۹۴۷ ع کې وفات شو، چارسدې په مقبره کې دفن دی...." (هشنغر ادب ۱۴۰ مخ) همدا راز ښاغلي شهريار قتاش خېل (د اشنغرگلونه) نومي اثر کې د مخفي د مړينې تاريخ او مدفن په باب همدغه د غمگين روايت اخيستی دی (د اشنغر گلونه، ۹۷ مخ) په دې لوړو آثارو کې د مخفي د مړينې او مدفن ځای چارسده ښوولی شوي دي. په چارسده کې دده مړينه او د چارسدې په هديره کې د ده د ښخېدو دا داستان ښايي له چارسدې سره د مخفي د اوسېدو د نسبت پر اساس وي، که نه بل کوم اساسي لاسوند لري.

(۲) د مخفي تر مرگ لس کال وروسته چې اروابناد ماستر عبدالکريم د مخفي په باب مقاله ليکلې ده، په دې مقاله کې يې د مخفي د مرگ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصوص کې راوړي دي:"د اوه څلوېښتم کال د مې په اته ویشتم ورځ د پښتونخوا دا باغي شاعر وفات شو. دیر ریاست کې د تیلګري (تیمرګرې) کلي ته مخامخ د بلامیټ د پله نه پورې یوه غونډۍ کې ماڼوګی نومې کلی پروت دی، دغه ماڼوګي کې مخفي صاحب ښخ دی"

د ارواښاد ماسټر د همدې مقالې په استناد ارواښاد محمد ګلاب ننګرهاري (۱۳۶۹ هـ ش مړ) په خپله کښلې مقاله کې د مخفي د مړینې د ځای په باب همدا د ماسټر لوړې خبرې اخیستې دي او دی یې په دیر کې مړ او په ماڼوګی کې ښخ بللی دی. (هېواد ورځپاڼه، ۱۳۳۶ هـ ش، د دلو ۲۳ مې، ګڼه).

ښاغلي همیش د پښتانه لیکوال په لومړی چاپ ۱۱۳ مخ کې د مخفي د مړینی کال هماغه ښوولی، لکه چې نورو لوړو مقالو کې راغلي دي اما د مړینې ځای او مدفن یې په مشخص ډول نه دی ښوولی، خو دومره یې ویلي چې په ۱۹۴۶ع کال دی دیرته تللی و او د دیر په یوه سکول کې هیډ ماسټر و. ددې اثر له دې چاپ نه چې چا استفاده کړې په ټولو منابعو کې د مخفي د مړینې په باب همدا خبرې راغلې دي.

(۳) د همدې کتاب په دوهم چاپ (۲۵مخ) کې یې په ۱۹۴۶ ع کال دیر ته دده د بیا ورتګ او په یوه سکول کې د اول مدرس د وظیفې د ورسپارلو خبرې هغې کړې دي، مګر دا ځل یې دده د مرګ کال د ۱۹۴۷ ع کال پر ځای ۱۹۴۲ع کال او د مې د ۲۸ مې نېټې پر ځای د مۍ اوه ویشتمه نېټه راوړلی دی. دلته له ورایه ښکاري چې د ۱۹۴۲ع کال د سني راوړل طباعتي غلطي ده، ځکه د همدغه کتاب د همدې مخ په اول

(c) ketabton.com: The Digital Library

سطر کې يې ليکلي دي چې په ۱۹۴۶ع کال دير ته ولاړ، نو بيا څنګه په ۱۹۴۲ع کال وفات شو.

د پښتانه ليکوال له دې چاپ نه چې چا استفاده کړې ده، پرته له دې چې د دغې سنې غلطۍ ته متوجه شي د مخفي د مړينې سنه يې ۱۹۴۲ع کال کښلې ده، لکه نصرالله حافظ په خپله مقاله کې (آواز، ۴۸ مخ).

ښاغلي محمد ولي ځلمي په (زمونږ غازيان) نومي کتاب (۲۶۳ مخ) په غلطه د مخفي د مړينې کال ۱۹۴۲ع کال ښوولی دی. د پښتانه ليکوال په دريم چاپ (د ۱۹۸۳ع نصرت پرنټنګ پريس لاهور) کې هم دا طباعتي تېروتنه نه ده سمه شوې (۲۵ مخ).

ښاغلي هميش خليل په خپل يو وروستي اثر (د قلم خاوندان) کې متاسفانه بيا هم د پښتانه ليکوال اشتباه تکرار کړې ده او د مخفي د مړينې کال يې د ۱۹۴۲م کال د مۍ ۲۷ ښوولی دی (۴۱۵ مخ، ۱۹۹۹م کال چاپ) اما د پښتانه ليکوال په نوي وريانټ (ج ۱ ص ۵۱) کې د کال غلطي سمه شوې ده، خو د مياشتې تاريخ يې غلط د مۍ د ۲۸ مې پر ځای ۲۷ م راوړی دی. د ښاغلي شلمان په مقاله (۷۵مخ) کې دهمېش خليل د پخواني ضبط (۱۹۴۲م کال) پر ځای د مخفي د مړينې کال ۱۹۴۳م ښوول شوی دی.

د محمد شفيع صابر له شخصيات سرحد نومي اثر څخه چې ما د مخفي په باب کوم يادښتونه اخيستي، زما د يادښتونو له مخې په شخصيات سرحد کې د مخفي د مړينې کال ۲۸ مئی ۱۹۷۷ م ښوول شوی دی. که به دغسې وي؟ نو ښايي دا هم طباعتي تېروتنه وي.

www.melitahrik.com 0771 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

محترمې پروفیسور داکتر سلمی شاهین د خپلې ډاکترۍ په تېزس: (جدید نظم په پښتو کې) په ۳۸ مخ کې د مخفي د وفات کال ۱۹۴۴م ښوولی چې دا ښېخي یو نوی نا سم وریانټ دی، خو د همدې کتاب په ۷۰ مخ کې یې بیا دا کال سم ۱۹۴۷م ښوولی دی. (۲۰۰۳ م کال چاپ).

له دغو لوړو یادو شویو منابعو سربېره ښاغلي سلیم الرحمن سلیم پر مخفي خپله کښلې مقاله کې، پرته له دې چې د مخفي په باب د ارواښاد ماسټر مقاله دې یې کتلې وي، د مخفي د مدفن په باب لیکلي دي: "..... پاس مې وکتل لړ لرې مخامخ د یوې غونډۍ پر سر یو وړوکی شان کلی مې په نظر شو، دا ماڼوګی و، چې ضلع دیر تیمرګرې په خوا کې پروت دی... په وړه شان هدیره کې ځان له بې غمه او د خلقو نه پناه مولانا فضل محمود مخفي صاحب د همېشه په خوب اوده پروت و...".

ښاغلي سلیم د ماڼوګي کلي په هدیره کې خپله د مخفي صاحب قبر لیدلی دی او فاتحه یې هم ورته کړې ده (پښتو، ۹۱ مخ).

د دغو لوړو نظریو تر څنګه ښاغلي باجوړي، د خان عبدالغني خان په حواله کښلي دي: " په ۱۹۴۷ع کال کې چې پاکستان جوړ شو، نو دی (مخفي) د خپلې کورنۍ سره د دهلي په لار روان شو، د دهلي او لاهور تر منځ چې کوم ریل ګاډي کې ده سفر کاوه، په دغه ریل ګاډي باندې د سکهانو له خوا حمله وشوه او په سوونو مسلمانان پکې مړه شول. دی او دده کورنۍ غړي هم پکې قتل شول یوازې یو ماشوم زوی یې چې د مړو لاندې شوی و، ژوندی پاتې و".

د مخفي د مړینې په باب لوړه نظریه په هېڅ بل تحریري سند کې نه ده راغلې. په دې لوړه نظریه کې یوه خبره د غور وړ ده، چې غلطي یې ترې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ورایه معلومېږي او هغه دا چې اروابناد د مخفي د ۱۹۴۷ع د مې په ۲۸ مه نېټه وفات شوی دی او د پښتون مجلې د ۱۹۴۷ع کال د جون د ۱۷مې نېټې په ۱۰ گڼه کې یې د مړینې خبر چاپ شوی. حال دا چې د هند د تقسیم اعلان د ۱۹۴۷ ع کال د جون په ۳ مه نېټه شوی (زما ژوند او جدوجهد) او د دوی رسمي آزادي په اگست کې اعلان شوې ده او له یوه هېواد نه بل ته د هندوانو، سکهانو او مسلمانانو کډې تر دې وروسته تللې راغلې دي او دا فسادات هم د وېش او آزادۍ تر اعلانونو وروسته واقع شوي دي.

خان عبدالغني خان ښايي دا خبره په دې اساس کړې وي، چې نومړی خان په ۱۹۴۵ ع کال کې مخفي په دهلي کې لیدلی و او اسام ته یې دده په تللو کې مرسته ورسره کړې وه او بیا نو ترې نه دی خبر شوی چې مخفي څه شو؟ ده به فکر کړی وي چې تر وېشه پورې به هورې و.

یوه خبره د ښاغلي سلیم په مقاله کې هم راغلې ده چې د هند د نیمې وچې د وېش او آزادۍ په وخت کې د مخفي ماشومان په هند کې وو او په همدې کال د غني الرحمن او فتح الرحمن په وسیله راوستل شول. په لاره کې سکهانو برید هم پرې کړی و او دده بچي روغ رمټ پاتې شوي وو (پښتو مجله، ۱۰۰ مخ) څنگه چې مو د اروابناد غني خان په حواله دمخه ولوستل چې مخفي په ۱۹۴۵ م کال هند کې و، دده د ژوند وروستي واقعات چې د ژوند وروستۍ میاشتې کلونه یې په خپل کلي کې تېر کړي دي، نو داسې ښکاري چې مخفي د ۱۹۴۶ ع کال شاوخوا له هندوستانه بېرته پښتونخوا ته راغلی دی او له چارسدې بیا د دیر د نواب په اجازه دیر ته تللی دی او هورې په ۱۹۴۷ ع کال د مې ۲۸ مه وفات شوی او د ماڼوگي د کلي په هدیره کې ښخ شوی دی. اروابناد ماستر لیکلي دي: "

www.mellitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نواب صاحب مخفي صاحب په مړينې هم وپاله په خپله لارۍ کې سرکاري عزت سره ماښوګي ته واستوو.... ".

د اروابناد مخفي د مړيني او مدفن د محل په باب د اروابناد ماسټر عبدالکريم او ښاغلی سليم ليکنې صايبي دي، ځکه يو يې ملګری او معاصر او بل يې د مزار زيارت کړی دی، نو ځکه موږ په يقين سره ويلای شو چې دی په دير کې مړ او په ماښوګي کې ښخ دی. دا خبرې په **۲۰۰۵** م کال د ښاغلي شلمان په مقاله کې هم چاپ شوي دي. ښاغلي شلمان ليکلي د مخفي د مزار د کتيبې د تصوير هم ورسره محفوظ دی.

د مخفي ازدواج او اولاد:

د ښاغلي سليم د مقالې له لوسته ښکاري چې کله مخفي له زده کړو فارغ او له هنده بېرته پښتونخوا ته راغی او له حاجي صاحب او نورو مجاهدينو سره يې روابط پيدا شول، نو دغه وخت مخفي په چارسده کښې لومړنی واده وکړ. له دې واده نه د مخفي ځلور اولاده پيدا شوي وو. يو عبدالاکبر، دوې لوڼې او بل فضل معبود.

فضل معبود د مخفي ډېر هوښيار او ځيرك زوی و او مخفي خپله روزلی و؛ تعليم يې ورته ورکړی و او د استاد رښتين په قول خلکو به وړوکی مخفي باله. دغه فضل معبود د اوه لسو کالو په عمر د دير په کوټو کې وفات شو. دده د مرګ پر مخفي ډېر ژور اثر پرېووت او دی يې تردې حده غمجن کړ چې حواس يې بايللي وو او د لېونتوب سرحد ته رسېدلی و.

مخفي د فضل معبود په رثا کې ويلي وو:

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه عجبه وخت و، چې قبوله دې دعا کړله
وادې خشتو فضل معبود ورکه دې بلا کړله
اوس که درته ژاړمه هزار ځله دعا کوم
نه قبلیږي خدایه بې تاثیره دې دعا کړله

د فضل معبود تر مړینې دمخه لا مخفي په باجوړ کښې دوهم واده کړی و. له دې دوهم واده نه هم مخفي څلور اولاده درلودل. دوې لوڼې او دوه زامن. په زامنو کې یې پر یوه بیا هم عبدالاکبر او پر بل د فضل اکبر نوم ایښی و. دا دواړه، لکه چې دمخه یې بیان تېر شوی دی، د هند د نیمې وچې تر وېش دمخه په دهلي کې وو او دوی له دهلي نه فتح الرحمن اوغني الرحمن را وستي وو.

دا دواړه د ۱۹۸۱ع کال د مې تر میاشتې پورې ژوندي وو، عبدالاکبر د دیر د ضلعې د کومبر په سیمه کې په یوه دواخانه کې کمپوډر و او فضل اکبر په بټ خېله کې د دوا خرڅولو دکان درلود[۳۰].

www.melitahrik.com 0777 400 116

---

[۳۰] پښتو (مجله)، پښتو اکیډیمی، پېښور، د مې، جون ګڼه، ۱۹۸۱م .

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ۳ »

فرهنګ، تاریخ او خلکو ته د مخفي بخښنې

او

دده د آثارو ارزښتونه

ددې رسالې په د مخنیو بحثونو کې د مخفي له ژوند لیك سره مربوط په کرونو لوژیك ډول د مخفي پر سیاسي مبارزه او په ضمني توګه د ده پر سیاسي افکارو خبرې وشوې. اوس چې په دې برخه کې موږ دده پر آثارو او ددې آثارو پر ارزښتونو خبرې کوو، نو بیا هم اړ کېږو چې پر هغه سیاسي او فرهنګي چاپېریال او په دې چاپېریال کې د روان سیاسي او فرهنګي بهیر لنډ جاج هم واخلو چې یې تر اغېز لاندې د مخفي سیاسي شعور را ویښ شوی او فکر یې وده پکې موندلې او د همدغو حالاتو او شرایطو په رڼا کې ده خپل آثار ایجاد کړي دي.

www.melitahrik.com 0777400116

سیاسي او فرهنګي محیط:

مخفي داسې وخت دنیا ته سترګې پرانیستې چې دده پر پلرنې ټاټوبي (پښتونخوا) او ټول هندوستان انګرېزي تسلط خپل نهایي مدارج طی کول. د نوي ژوند او غربي تمدن اثرات لا پخوا د ټول هند سیمو ته رسېدلي وو او پر پښتونخوا یې هم خپل اثرات ټینګول او یا یې ټینګ کړي وو. عصري ښوونځي، شفاخانې، سرکونه جوړ شوي او د اورګاډو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټلۍ غځېدلي وې. اخبارونه جاري وو. مطبعې وې او موقوتې خپرونې کتابونه چاپېدل او د غربي فرهنګ او ادبیاتو اغېزې هم دسیمې پر ادبي جریانونو ښکاره وې. خو د دې مسلط استعماري جریان تر څنګه د نیمې وچې سیاسي مشرانو او دیني پېشوایانو د استعمار پر ضد مبارزه لا دمخه پیل کړې وه او د هند د نیمې وچې د ولسونو د بیدارۍ او د هند د آزادۍ لپاره میدان ته را وتلي وو او سیاسي، ملي حرکتونه روان وو. د پښتونخوا (د مخفي په تاټوبي) پر ښاري سیمو هم د انګرېزي استعمار جرړې ټینګې شوې وې او د آزادو قبایلي سیمو ته یې هم خپل ښکیلا ګکر لاسونه غځولي وو. په آزادو قبایلي سیمو کې له استعماري پوځونو سره د پښتنو غزاوې او جګړې لا ان د نولسمې پېړۍ په جریان کې پیل شوې وې، پښتنو هغه وخت د خپلو ځینو دیني او روحاني پیشوایانو اوسیمه ییزو ملي مشرانو په مشرۍ له انګرېز سره ډغره وهلې وه.

که څه هم پښتنو له سکهانو او بیا انګرېزانو سره د خپلو قبیله یي او دیني مشرانو تر لارښوونې لاندې د ډغرو ډېرې تجربې تر شا کړې وې او سوابق یې مشهود وو، خو دا وخت یې د مبارزې په شکل اوشیوه کې څه بدلونونه راغلي وو. د هند د نیمې وچې د ملي مبارزانو او د استعمار د مخالفانو فکري پلوشې او د استعمار ضد روحیې ازانګې د پښتونخوا سیمو ته را رسېدلې وې او دلته په پښتونخوا کې یې هم د استعمار پر ضد احساسات را پارول.

د تعلیمیافته روښانفکرانو، دیني پېشوایانو او قبیله یي متنفذینو د اتحاد لپاره زمینې مساعد شوې وې او د دغو اجتماعي اقشارو د نماینده شخصیتونو د یو ځای کېدو له لارې د مبارزې د نویو حرکتونو د پیلېدو لارې هوارېدونکې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اجتماعي او اقتصادي لحاظ د عامو خلکو وضع چندان ښه نه وه، له کسب و کار او پېشو سره د پښتنو مینه نه وه. د اروانښاد ولي خان په وینا هغه وخت پښتنو تجارت پرېوتی شي ګاڼه، تربګنۍ او نور په لسګونو ناوړه عادات پر جامعه مسلط وو.[1] له تعلیم او سواد سره شوق نه و موجود او عامو خلکو زیاتره د غربت او بېسوادۍ په تیارو کې شپې سبا کولې.

په فرهنګي لحاظ دغه وخت د پښتنو په کلیو او بانډو کې ولسي شاعرانو د خلکو هنري تنده ماتوله. د بزمي، اخلاقي او عشقي موضوعونو د بیان تر څنګه به یې له انګرېز سره د پښتنو غازیانو د جګړو او غزاوو پېښې هم په خپلو سندرو او چاربیتو کې رانغښتلې خو په مرکزي او ښاري سیمو کې که له یوې خوا پښتو ادبیاتو د قصه خوانۍ د تاجرانو له خوا د چاپېدونکو قصصي آثارو له لارې وده مونده نو له بلې خوا همدا وخت له نیمې وچې نه د ځینو ادبي آثارو او نویو ادبي ژانرونو، بېلګې پښتونخوا ته را رسیدې او ځینو پښتنو هغه په خپله ژبه را اړولې او ځینو ددغو نویو آثارو په تقلید پښتو آثار ایجادول. انګرېزانو هم د خپلې استعماري سلطې د ټینګېدو لپاره دا اړتیا حس کړې وه چې یې ځینې مهم فوجي او ملکي افسران پښتو زده کړي. د دې هدف د تحقق لپاره د دوی ترحمایت لاندې د پښتو منشیانو د استخدام او د دغو منشیانو له خوا د ځینو آثارو د لیکلو او ترجمې نهضت- چې لا د نولسمې پېړۍ په دوهمه نیمایي کې را ټوکېدلی و- دا وخت په زور کې و.

www.meltahrik.com 0777 400 116

[1] خان عبدالولی خان: باچاخان او خدايي خدمتګاري، لومړی ټوک، چاپ ځای پېښور، ۱۳۹۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخفي په دغسې سياسي، اجتماعي او فرهنګي محيط کې سترګې غړولې دي. تر هر څه دمخه يې د علم په ګانه ځان سمبال کړ. رواجي ديني علوم او ورسره يې عصري علوم هم ولوستل او د ديني زده کړو د تکميل لپاره يې د نيمې وچې د لويو مدارسو نصابونه بشپړ ولوستل. څو ژبې يې زده کړې. د حساسو مغزو خاوند مخفي پر جامعې له مسلطو شرايطو ډېر څه زده کړل او له دغې وضعې او شرايطو سره د مبارزې لپاره د ولس د پوهولو او د پردو له منګولو د خپل هېواد حتى د هند د نيمې وچې د خلاصون په خاطر يې د هند نيمې وچې د آزادۍ غوښتنې له لوى بهير سره د ځان ملګري کول يې د دې لوى مرام د برى اساسي چاره بلله او ددې هدف د عملي کولو لپاره يې د پښتونخوا د ملي مفکرينو او مبارزانو، لکه د ترنګزو حاجي صاحب، خان عبدالغفارخان، مولوي تاج محمد ، مولوي عبدالعزيز، مولوي سيف الرحمن او مولوي فضل ربي (۱۲۵۰- ۱۳۳۵ هـ ش) او نورو سره ټينګ روابط پيدا کړل او د نوي راټوکېدلي ملي فکر د روزلو هسته يې ايجاد کړه او له دغو مشرانو سره په ملګرتيا کې يې عملي او قلمي مبارزه پيل کړه. په دغو يادو شويو مشرانو کې ځينو پر ده اثر درلود او پر ځينو ده اثر ثابت دى، لکه چې ارواښاد باچاخان خپله ليکلي دي: " خصوصاً د مخفي صاحب د مجلس په ما ډېر اثر و... مخفي صاحب به هم چېرته ښه کتاب پيدا کړ، هغه به د مطالعې دپاره ما ته راووړ.... مخفي صاحب به چې په خپله نوي شعرونه جوړ کړل، هغه به يې ما ته راوړل، او راته به يې اوورول، ما ته به د مخفي صاحب شعرونو ډېر خوند را کولو، خوند څه چې په ما به يې ډېر اثر کولو، د هغه ډېر شعرونه ما ته اوس هم ياد دي ما او مخفي صاحب به الهلال يوځاى لوسته او په مضمونونو به يې مونږ ډېر بحث کاوه..."(زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند او جدوجهد ۷۵- ۷۶ مخونه لومړی چاپ). د باچاخان خپل بیانونه دا خبره په ډاګه کوي چې ده د باچاخان په روزنه کې لوی لاس درلود او کله چې پر باچاخان او دده د لومړني سیاسي ژوند اود جدوجهد په ابتدا خبرې کېږي، نو مخفي ورسره ضرور یادېږي. همدا علت دی چې زموږ په ادبي څېړنو کې دغو ټکو او دغو روابطو ته اشارې شته[2]

ده چې لا د ښوونځي په اتم ټولګي کې په شعر ویلو پیل کړی و، له ملي مبارزانو، روښانفکرانو او منورینو سره د ناستې - ولاړې او عملي مبارزې د پیل په درشل کې یې هنر ښې غځونې وکړې او هغه د ماسټر عبدالکریم خبره چې مخفي صاحب د ۱۹۱۰- ۱۹۲۰ ع کالونو تر منځ ډېر شعرونه وویل.

ده د خپل سحر آمېزه قلم او ویښوونکیو ترانو او اشعارو په مرسته د قوم د ویښولو مبارزه جاري وساتله، دده موجود لاس ته راغلی آثار او اشعار موږ ته راښیي چې:

(۱) مخفي یو آزادي دوست شاعر و، دی پر خپل وطن مین و او دا یې هیله وه چې د وطن واکداران باید خپله د هماغه وطن خلك وي، نه پردي. د خپلو خلکو د له لاسه وتلی واك د بیا لاس ته راوړو لپاره کار او زیار او نور ملي مسایل - د خپلو ویښوونکو اشعارو له لارې خلکو ته د آزادۍ او خپلواکۍ تلقینول- دده د مبارزې اهداف وو.

(۲) دی د خپلو آثارو او افکارو په آئینه کې داسې ایسي چې د خپل قام د بیدارۍ او ویښتیا رسالت یې پر غاړه و.

---

[2] ټکور، ګل افضل: باچاخان او فضل محمود مخفي... جرګه (مجله) د ۱۳۶۶ هـ ش کال میزان- عقرب ګڼه ۴۰- ۴۴ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳) دی یو اصلاح طلب شخص و. ده د اجتماعي اصلاحاتو طرفداري کوله او غوښتل يې چې قوم يې پوه شي؛ هوښيار شي، د علم په ګاڼه ځان سمبال کړي او له ناوړه دودونو ځان وژغوري او تربګنۍ پرېږدي.

(۴) مخفي د خلکو او ملك د ترقۍ سخت علاقمند و. دغه غوښتل چې ملك يې پرمختګ وکړي او خلك يې د نړۍ له متمدنو ولسونو سره برابر شي. ښاغلی افر اسياب ختټك د ده په آثارو کې ځينو اشارو ته په پاملرنه - زما په پوهه- يوه ابتکاري نظريه وړاندې کړې ده او ويل يې دي: د مولانا فضل محمود مخفي د ټولونه اول د يو آزاد جديد قومي رياست د قيام خيال په واضح طور پيش کړو" [۳] غالباً د دې نظريې په قايمولو کې د ښاغلي ختټك نظر د مخفي دغه نظم: (خدايه داسې وخت به راشي) او د ځينو نورو نظمونو اشارو ته دی چې همدا مفهوم - لکه چې ختټك صاحب ترې اخيستی- لوستونکي ته تداعي کوي.

په Pakhtunkhwa نومي اثر کې هم د مخفي له لوړ يادشوي نظمه همدا د افراسياب ختټك له برداشت سره سم مقصد اخيستل شوی دی. (۹ – ۱۰ مخونه)

خو زما په فکر اروانباد مخفي. له افغانستان نه بېل د يوځانته رياست د جوړولو طرفدار سړی نه و. د اعليحضرت امان الله خان غازي په وصف کې ليکلی نظم که سړی وګوري نو دا ورته په صفا ټکو کې ښکاري چې افغانستان هغه خپل لوی وطن ګاڼه او له تاريخي هېواده

---

[۳] ختټك، افراسياب: سرحد تاريخي خا که ، ... پاکستان، ۲۰۰۰ م (پښتو مجله، ۲۰۰۵ اپريل، مې، جون ، ۱۷۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښېلي شوې ټولې سيمې بېرته سره يوځای کول غوښتل. (خدايه ته ودانه کړې) ددې مدعا ښکاره ثبوت دی.

(۵) دی د پښتون قوم د اتحاد طرفدار و. د پښتون انتشار او ټوټې ټوټې وجود خورا ځورا وه او دا يې هڅه وه چې دغه توکړې شوی وجود بېرته سره پتليس شي.

خان لالا محمد افضل خان چې په ۱۹۹۶ م کال (پښتون قامي وحدت) په نامه خپله رساله چاپ کړې ده. د دې رسالې په وروستيو مخونو کې- دوی هم د مخفي ددی نظم: "خاونده ته و دانه کړې" محتوی ته په پاملرنه له دې نظمه دا نتيجه اخيستې ده چې مخفی د پښتون قامي وحدت غوښتنه او د لوی مګر ټوټه وطن بېرته رغون يې د زړه آرزو وه (۲۷ مخ).

(۶) مخفي له افغانستان سره مينه درلوده. د افغانستان آزادۍ ته خوشحال و او په افغانستان کې يې عمرونه تېر کړل. ده په افغانستان کې خوشحالۍ او غمونه دواړه ليدلي وو. د استقلال د لومړي جشن په خوشحالو کې يې ګډون کړی و او اماني عصر په لويه جرګه کې يې غړيتوب حاصل کړی و. دغسې يې د اميرحبيب الله کلکاني په اغتشاش کې د کابل او ګرده افغانستان تباهۍ او بربادۍ او لوټ- تالان هم په خپلو سترګو ليدلي وو او هغه مصيبتونه يې هم برداشت کړي وو. د غازي اعليحضرت امان الله خان په مدح کې ويل شوی پارکی يې له افغانستان او افغانانو د مينې ډېره ښه څرګندويي کوي.

(۷) مخفي يو مسلمان و، يو سوچه مسلمان او ورسره په ديني او اسلامي علومو پوه او د اسلام له ټولو معنوي ارزښتونو يې بشپړه آګاهي درلوده، خو د دې تر څنګه دی د ساينس او تخنيك له پرمختيا او د نړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پرمختللو ولسونو له پرمختګونو هم خبر و او غوښتل یې چې خپل خلك له دغو نویو علمي پرمختیا وو څخه خبر کړي او د خپلې ټولنې او خلکو له ذهني شرایطو سره سم، دده هغه پښتو منثور مضمون چې په لاس کې دی، ددې مدعا یو ښکاره ثبوت دی.

(۸) کله چې موږ د مخفي په فکري ارزښتونو خبرې کوو، ناچاره یوه دا خبره هم هیره نه کړو، چې ده تصوف ته هم مخه کړې وه.

ښاغلي سلیم په خپله مقاله کې لیکلی دي: "په دارالعلوم اسلامیه (اګره) کې د تعلیم حاصلولو په وخت د مخفي صیب (پر) غزل د تصوف رنګونه خواره شو. څه خو یې هسې هم خوی د قلندرانو و او څه د ماحول اثر و. د هغه شاعري څه داسې اړخ ونیولو کوم چې تر اوسه د لویو لویو شاعرانو په شاعرۍ کې دا رنګ نه و پیدا شوی او سره د خوارۍ چا په عارفانه کلام کې داسې اثر نه و پیدا کړی. یو ځای د خدای په مینه مخفي صیب وایي:

څـه لویـــه دنیا دې پیدا کــړې ده چې څه له ده؟
دا دې نـا پـایـانه بنا کــړې ده چې څه لــه ده؟
مــینه که موجود نه وي موجود به یو وجوده نه وي
مــینه دې وجــود لــره چې سا کړې ده، چې څه له ده؟"

د ښاغلي سلیم دا خبره چې په دارالعلوم اسلامیه (اګره) کې د طالب العلمۍ پر مهال دده پر شعر د عرفاني فکر اغېزې څرګندې شوې وې یو ښه انکشاف دی، اما دا خبره چې دده (مخفي) شاعرۍ دا وخت داسې اړخ ونیولو، چې د لویو لویو شاعرانو په کلام کې یې هم دا رنګ نه و پیدا کړی، یوه مبالغه آمېزه او ډېره خوشبینانه خبره ده چې ادبي نقادان او

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي مورخين ښايي ورسره موافقه ونه کړي. ځکه په شرقي فرهنګ کې عرفان يو مسلط فکري جريان و او دی. د پښتو، پارسي، اردو، عربي، ترکي او نورو شرقي ژبو په سلهاوو شاعرانو د دغه فکري نظام تر اغېزو لاندې ډېره اوچته شاعري کړې ده.

د پښتو ادبي څېړنو له مطالعې ښکاري چې ارواښاد مخفي يو وخت د ځينو تصوفي لارو (طريقو) لـه مـا زونـانو لاس نيـوی هم کړی و. د استاد رښتين د يو بيان مطابق کله چې مخفي له کابل نه مخ په آزاد سرحد روان و، په کامه کې يې له محمد صاحبزاده نه لاس نيوی وکړ. او د تصوف مسلك يې غوره کړ او د روحانيت او تصوف خواته يې توجه را وګرځوله.

همدغه استاد رښتين د خپل مقالې يو بل ځای ليکلي دي: "کله چې مخفي صاحب د ترنګزو حاجي صاحب په ژوند په غازي آباد کې استوګنه غوره کړه، په دې وخت کې دی د دنيا تودو سړو ځپلی و، د تصوف خوا ته مايل شو..."

دا بيانونه زياتوي چې مخفي لا په دارالعلوم کې طالب العلم و چې له سلوك او معرفت سره يې اشنايي پيدا کړه، خو کله چې د ژوند ناخوالې پر ډېرې شوې، نو يې ښايي تصوف ته ميلان څه زيات شوی وي، خو د مخفي غوندې يوانقلابي روښانفکر، مبارز او د خپل ولس له پرمختيا سره علاقمند شخص څنګه کولای شول چې په خانقاه کې کښيني او له جدوجهد څخه دې لاس واخلي؟ دده ژوند پرعملي جدوجهد ولاړ و.

په معاصره پښتو شاعرۍ کې د نوښتګرو سرلارو د ډلې په سر کې ولاړ مخفي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو د معاصر ادبي تاريخ مورخان او محققان په دې عقيده دي چې په پښتو ادبياتو کې د معاصرت نخښې د شلمې پېړۍ په اوايلو کې ځرګندې شوې دي [۴]

د همدې پېړۍ په اوايلو کې په افغانستان کې د سراج الاخبار په نشرولو سره (۱۹۱۰ ع) د پښتو ادبياتو د رشد لپاره څه زمينې مساعدې شوې، مولوي غلام محی الدين افغان (۱۳۰۰ هـ ش مړ) مولوي صالح محمد هوتك (۱۳۳۹هـ ش مړ) ملا محمد افغان نويس (۱۳۰۵هـ ش مړ) عبدالسلام کاموي، مير محسن کندهاری (۱۳۴۱هـ ق مړ) عبدالعلي مستغني (۱۲۹۳- ۱۳۱۲ هـ ش) استاد عبدالهادي داوی (۱۳۶۱هـ ش مړ) ملا عبدالباقي کاکړ (۱۳۴۴هـ ق مړ) او ځينې نور ددې معاصرې دورې په سرلارو کې ولاړ خلك دي.

دغسې په پښتونخوا کې هم معاصره دوره د اروانباد راحت زاخيلی (۱۹۶۳ م مړ) او نورو ډېرو خدايي خدمتګارو شاعرانو له ادبي فعاليتونو او آثارو را پيل کېږي چې اروانباد مخفي هم ددې دورې د سر لاروپه سرکې ولاړ سړی دی.

د پښتو د معاصرو ادبياتو سر لاري که هغه په افغانستان کې دي او يا په پښتونخوا کې زياترو د شعر په عنعنه يي قالبونو کې د عصر له غوښتنو سره سم نوي مفاهيم او مطالب ورځای کړي دي، مګر مخفي مرحوم بيا ورسره دا ابتکار هم کړی دی چې د مضمون د نويوالي ترڅنګ يې د شعر د فورم نويوالي ته هم هڅه کړې ده.

---

[۴] روهی، کانديد اکادميسين محمد صديق: پښتو معاصر ادبيات، پښتو څېړنې، د پښتو څېړنو بين المللی مرکز، کابل ګوندي مطبعه، ۱۳۶۷ هـ ش ، ۴۴- ۷۶ مخونه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم استاد حبيبي چې په تاريخچه شعر پښتو، کې د مرحوم مخفي په باب کوم يادښت خپور کړی دی، هورې يې کښلي دي:"... مخفي پيرو سبك كلاسيك و شاعرشيواست، كه فكرش بلند و كلامش پخته و سنجيده است"[۳۳]. اروانباد اجمل ختټك په خپله اردو رساله (پښتو ادب) چې اټك کې اس پارخپره کړې ده، د مخفي د کلام په باب، استاد حبيبی ته ورته نظر لري او ليکي چې: د فضل محمود مخفي سنجيده او له معنی ډك نظم ته ډير اهميت حاصل دی (۱۰۶مخ)

خو ښاغلي رفيع، بيا په خپل اثر د پښتو نننې ادب[۳۴] کې په ښکاره او په حقه ويلي دي چې مخفي په پښتو شاعرۍ کې د نوي فکر او تازه مضمون دننه ايستو تر څنګه په پښتو معاصره شاعرۍ کې د نوو قالبونو په رواجولو کې هم موثر پدل لرلی دی. ښاغلي رفيع په دې خصوص کې مثال د مخفي د وطن ترانه راوړې ده.

ګيورګ فيودو رو ويچ ګيرس(۱۹۲۸- ۱۹۹۴ع) هم په همدې عقيده دی چې: " مخفي لومړنی زوړ شاعر دی، چې د اشعارو زوړ قانون او پخوانۍ حاکمه عنعنه يې ماته کړې ده"[۳۵].

پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار دغې نظريې ته انکشاف ورکړی دی او په خپله هغه مقاله کې چې يې د مخفي او فدا د سيمينار په ويار

---

۳۳ حبيبي، پوهاند عبدالحی: تاريخچهء شعر پښتو، طلوع افغان، سال سيزدهم، شماره، ۴۶، ۲۰ سنبله ۱۳۱۵ هـ ش.

۳۴ بربښ: د پښتو نننی ادب، د افغان ياد، د زلمي هېواد مل په زيار، کابل پوهنتون، دولتي مطبعه، ۱۳۶۰ هـ ش، ۶۷ مخ.

۳۵ ګيرس: د ميړني ولس ادبيات، د سرمحقق محمد اکبر شينواري ترجمه، د قبايلو نشرات، کابل، دولتی مطبعه ۱۳۶۴ هـ ش، ۷۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(مخفي د نوی او آزاد پښتو شعر د پیلامه ګر په توګه) تر سرلیك لاندې کښلې ده، د ارواښاد مخفي مشهور شعر: "خاونده ته ودا ته کړې... " په شکلي لحاظ تحلیل کړی دی او د خپلی شنني (تحلیل) په یوه برخه کې يې ليکلی دي: " په هره توګه د اروانباد فضل محمود مخفي دغه شعری ببلګه د کلاسیکي کېنډې، قالب ماتوني لومړی بېلګه ګڼل کېدای شي او د پښتو وګړني (فولکلوريك) شعر تر اغېزې لاندې يې د نوي او آزاد شعر دودونې لپاره لومړی هڅه" [۳۶].

له لوړو اشارو او نظریو موږ دا نتیجه اخلو، چې اروانباد فضل محمود مخفي د پښتو د معاصرو ادبیاتو په هغو لومړنیو شاعرانو کې ولاړ سړی دی چې د پښتو شعر د زړو عنعني قالبونو تر څنګه يې په داسې کالبونو کې هم شاعري کړې ده چې ادبپوهان يې آزاد شعر او سپین شعر بولي. مخفي د نویو قالبونو د عاملو په لاره کې زیار ایستلی دی.

دده د وطن ترانه او هغه بل مشهور پارکي (خاونده ته ودانه کړې زموږ د یووالي حجره) همدا ډول خصوصیات لري. د دواړو شعرونو شکلي مطالعه ښيي چې شاعر غوښتي په یو نوي ډول شعر ووايي. دده د زمان په مسلط فرهنګي بهیر کې دوې شعرې عنعنې موجودې وې: یوه د شرقي شاعرۍ عنعنه او بله هم د پښتو د ولسي شاعرۍ عنعنه. مخفي له دغو دواړو شعري عنعنو څخه په استفاده یو بل دریم شکل را ایستلی دی، چې زموږ محققانوله خپلو برداشتونو سره سم آزاد او نوی شعر تعبیر کړی دی.

---

[۳۶] زیار، پوهاند دوکتور مجاور احمد: مخفي د نوي او آزاد پښتو شعر دپیلامه ګر په توګه، جرګه (مجله)، کابل، ۱۳۷۰ هـ ش ۴مه ګڼه، ۱۸ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې چې مخفي د پښتو په معاصره شاعرۍ کې د نوی او آزاد شعر پیلامه ګر ګڼل کېدای شي، دغه ډول په فکري لحاظ هم ده پښتو شعر ته نوي مضامین ور بخښلي دي. ارواښاد باچاخان ویلي دي: "د پښتو په شاعرۍ کې انقلاب ده راوستی و، د زلفو او د کاکل او خط و خال، ګل و بلبل په عوض یې قام، وطن، غریب او بېچاره ته د شاعرۍ مخه وګرځوله، زه ورته د پښتو شکسپیر وایم، دده په پښتنو ډېر حق دی، خو افسوس چې پښتنو دده قدر، لکه څنګه چې په کار و، ونه کړ... "(زما ژوند او جد وجهد ۶۵مخ).

د باچاخان د نهضت اکثر ملګري د مخفي د شاعرۍ په باب ورته نظر لري. عبدالاکبر خان اکبر په خپلو آثارو: د افغانستان او روسي ترکستان سفرنامه او تراخه خواږه کې د مخفي د شاعرۍ په باب ډېرې د کار خبرې لري. د تراخه خواږه په مقدمه کې یې پدې باب لیکلي دي: " په ۱۹۲۰ ع کې چې زه د خلافت د تحریك په سلسله کې کابل ته په هجرت تلم. نو په غازي آباد مومندو کې د حاجي صاحب ترنګزوځای کې ما فضل محمود مخفي صاحب ولید او د هغه کلام مې واورېدو. د شاعرۍ متعلق زما خیال بدل شه، کوم ذهني انقلاب چې د مخفي صاحب شاعري په پښتونخوا کې پیدا کړې وه. د هغې نه ما ته دا معلومه شوه چې شاعري بنه شی دی...."[۳۷]

په معاصرو څېړونکیو کې ښاغلي نور محمد سهیم په خپله اثر (په اوسني پښتو شعر کې د نوښت مسأله) کې چې د مخفي د کلام کومې

---

[۳۷] اکبر، عبدالاکبر. خواږه تراخه، (مقدمه)، یونیورستي بك ایجنسی، پېښور، ۱۹۵۸ ع، ی مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نموني اخيستې دي (د وطن د ترانې په شمول) دی يې زياتره د محتوا نوېوالي ته متوجه شوی دی او د اوسنيو پښتو شعرونو د محتوا د نوښت تر عنوان يې د مخفي د کلام پر نمونو خبرې کړې دي. (۵۰،۶۸-۶۹ مخونه)

ماسترعبدالکريم په خپل مضمون (شاعر په قوم کې څه حيثيت لري؟) کې چې پښتون مجلې خپور کړی دی، د مخفي د شاعرۍ په باب کښلي دي:"په نن زمانه کې فضل محمود صاحب مخفي ما ته په بزمي شاعرانو کې د ټولو نه لوی شاعر ښکاري. دده په شعرونو باندې د سرې د رزمي شعرونو مينه هم ماتېږي ولې کومه طريقه،کوم طرز بيان او ساده ګي چې هغوی اختيار کړې ده، دغه په حقيقت کې د بزمي شاعري اصل اصول دي. مخفي صاحب چې د پښتون دې منتشر او پراګنده حالت ته ګوري، نو په واز کومې ژاړي. نن پرون مخفي صاحب د زمانې د ګردش په پيرۍ کې راغلی دی. په خپل کلي کې لکه د اسد الله خان غالب د ډېر نامرادۍ عمر تېروي. زمان وېره کېږي چې مخفي صاحب به، لکه د غالب په يو ګوټ کې مړ شي او خلق به پرې يو موتې خاورې واچوي. په وطن کې د شعر قدر دان نشته. کاشکې مخفي صاحب ته د چا فکر شوی او پښتون قوم د دې ګوهر يکدانه نه څه فايده واخيستلی ... "

د ارواښاد ماسټر په بيان کې دې خبرې چې: " مخفي يې په بزمي شاعرانو کې ياد کړی دی، ماته يې د فقيد ګيرس نظريه را ياده کړه. ده هم مخفي په بزمي شاعرانو کې ياد کړی دی. زما په فکر ده ته هم دا مفکوره د مرحوم ماسټرد مقالې له لوسته پيدا شوې ده. ځکه د ماسټر مقاله (شاعر په قوم کې څه حيثيت لري؟) پروفيسور ما تيروس ګريګوريچ اسلانف ۱۹۷۷ م‍ړ خپل اثر (د پښتو دننني ليکوالو کيسې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکلونه، دویم ټوك، مسکو، ۱۹۴۹) په ۱۰۰-۹۹ مخونو کې چاپ کړې ده او ګیرس به هلته لوستی وي؟ ښاغلي باجوړي او ما په خپلو ځینو مقالو کې د ګیرس دغو خبرو ته اشارې کړې دي او مخفي مو له دې قطاره ایستلی دی او ویلي مو دي چې مخفي هېڅکله هم بزمي شاعر نه شي کېدای. اوس چې مې د ماسټر په لیکنه کې هم دا خبره تر سترګو شوه، بیا هم ما ته د مخفي د شاعرۍ په باب خپل پخواني نظر- د ګیرس په ردکې- په ذهن کې را وګرځېد، خو د ماسټر په نظریه کې چې دده د شاعرۍ د بزمي تابه په باب کوم تاویل راوړل شوی دی هغه د منني وړ دی. ځکه دده له بیانه سرې پوهېدلای شي چې د محتوی په لحاظ خود مخفي شاعري ملي او وطني رنګ لري، اما د شعر ژبه یې د خپل خوږ لت او ساده والي له نظره د بزمي شاعرۍ ژبې ته ورته ده.

همدا راز اروانباد سعادت خان جلبل (۱۹۱۴- ۱۹۷۹ع) د عبدالاکبر خان اکبر د تراخه خواږه نومي مجموعې په مقدمه کې د مخفي د شاعرۍ په باب ویلي دي: " که دا حقیقت ځرګند نه کړم نو بې انصافي به وي چې پښتو کې د انقلابي - سیاسي او نوي رنګ شاعرۍ موجدان فضل محمود مخفي او عبدالاکبرخان دی.... "

د مرحوم جلبل نظر د مخفي او اکبر د شاعرۍ د خصوصیاتو په باب دقیق دی، خو پر کومې خبرې چې یې زه تبصره کول غواړم داده چې دوی په مطلق ډول دغه دوه تنه په پښتو کې د انقلابي، سیاسي او نوي رنګ شاعرۍ موجدان بللي دي، حال دا چې دا خبره په مطلق ډول ښایي سمه نه وي دغه مهال په افغانستان کې هم ځینو شاعرانو د وخت له حالاتو څخه د خپلو برداشتونو سره سم ځینې نوې خبرې کړې دي او په پښتونخوا کې هم له مخفي او اکبر سره معاصر شاعران، لکه حبیب الله کاکا (۱۹۳۹ ع

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ) محمد- اکبر خادم (۱۳۷۳ﻫ ق مړ) میا احمد شاه (۱۸۹۴- ۱۹۶۲ ع) او نور په لسګونو شاعران لرو چې د نوي فکر د بیان خوا ته یې هڅه کړې ده.

موږ په لنډ ډول ویلای شو، چې ارواښاد فضل محمود مخفي د پښتو د معاصرو ادبیاتو د روزونکو د سرلارو په ډله کې ولاړ سړی دی.

دی نه یوازې د معاصرې دورې استازی دی، بلکې ددې دورې د سرلارو او آغازګرانو روزونکې دی؛ ډېرو شاعرانو دده له کلامه فیض موندلی دی او دده د فکر او نظر اثرات یې منلي دي. ارواښاد اکبر په دې ارتباط یو بیان لري. ده کښلي دي: " ده (مخفي) ما له د قامي شاعرۍ درس راکړی و او په حقیقت کښې دا یو سړی زما استاد دی"[38]

خان عبدالغني خان، له ښاغلي حنیف خلیل سره په یوه مصاحبه کې ویلي دي:" کله چې وړوکی وم، نو د مخفي صیب او خادم صیب شاعري به مې خوښوله" (مخ په مخ، ۶۹ مخ) له دې اشارې ښکاري چې غني له کوچنیوالي د مخفي د شعر تراغېز لاندې و. ډاکترې سلمی شاهین لیکلي دي چې:" خان عبدالغني لېوني فلسفي هم په خپله وینا کې دا اقرار کړی دی چې دا د مخفي صیب د شعرونو اثر و چې په ما کې یې دقاموسولۍ د جذبې یو تحریك ایجاد کړو" (جدید نظم په پښتو کې. ۷۵ مخ)

[38] د افغانستان او روسی ترکستان سفرنامه، ۱۰ مخ.

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخفي په پښتو شاعرۍ کې هم د شکل له پلوه او هم د فکر له پلوه د بدلون خواته جدي او بریالۍ هڅه کړې ده. په خپلو هڅو کې کامیاب دي روان شعرونه یې ویلي دي، ژبه یې خوږه او پسته ده، د شعر لپاره د کلماتو په انتخاب کې مهارت لري، ډېر جذاب او خواږه کلمات استعمالوي.

د شعرونو د جذب قوه یې زیاته ده. پر لوستونکو او اورېدونکو اوس هم ښه اغېز لرلای شي، اما هنري خوا یې درنه او د اعتنا وړ نه ده، بلکې د مبلغ او همدفمند مبارز په توګه په رڼه او رسا ژبه خپل پیغام نوروته رسول غواړي. خو سلیس او فصیح.

زموږ په معاصر فرهنګي بهیر کې د مخفي د موقف او په پښتو معاصري شاعرۍ د ده د اثر دا بحث به د ډاکترې سلمی شاهین په دې لاندې خبرو پای ته ورسوو. ځکه دا خبرې د ده د فکري بهیرونو او دآثارو د ارزښتونو یوو نچوړ دی:

"مخفي صاحب په پښتو کې د جدید نظم هم د ستایل او هم د مضمون له لحاظه وړومبی نظم ګو شاعر دی. د ده په عصرکې که هر څو نور شاعران هم د ده ملګري لیدی شي، خو که مشري په مشري وي نو د پښتو د نظم ابتدا یقیناً چې د مخفي د ذات نه کېږي. دا نه یوازې په دې چې د فورم یا ستایل له لحاظه نوی دی. بلکې د حریت او آزادۍ د جذبې کرنګارهم پکې ډېر په زور اورېدی شي. د مخفي صیب د نظم خاصیت یوازې دا نه چې نوی او جدید دی، بلکې په یو شعوري تحریکي انداز کې یې د پښتو د شعر اصلیت ترمخه نیولی دی. روایت یې ښخي ملي دی او د ملي بحرونو او اوزانو شاعري پدې مقصد کړی ده چې د پښتو د

www.meliatahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاج مطابق وي. دا د نظم ومقصدیت یو اعلی امتیازي انداز دی چې کوم یو ولس ته د آزادۍ سبق ورکولی کېږي، نو په هغه نظم کې دې ورکړی شي کوم چې ددوی د فطرت سره سم وي" (جدید نظم په پښتوکې، ۳۹ مخ)

د اجتماعي او اصلاحي چارو عاشق مخفي:

مخفي د انجمن اصلاح الافاغنه د تاسیس له وخته بیا د خدایي خدمتګارو د ډلې تر جوړېدو پورې له دغې مبارزې ډلې سره د زړه له کومې روابط ساتلي دي. دانجمن د فکري بنسټونو په غښتلتیا کښې یې خپله ملي فریضه سرته رسولې ده. د انجمن اصلاح لافاغنه په باب په کښل شویو زیاترو لیکنو کښې دا خبره زما تر سترګو نه ده تېره شوې، چې چا دې مخفي هم ددې انجمن په کارکنانو کښې یاد کړی وي، مګر یوازې ارواښاد محمد اکبر خادم په خپل یو نظم کښې چې عنوان یې دی "انجمن اصلاح الافاغنه اتمانزی" په دې نظم کښې یې د مخفي یاد ددې انجمن د یو کارکن په توګه په دې ډول کړی:

ملا محمود مخفی صاحب — محمد یوسف صوفی صاحب
عبدالغفور اخي صاحب — هم شیدا د ګل په شان
څوك عا لمان څوك شاعران — څوك زاړه او څوك ځوانان
څوك میاګان او څوك خانان — ایماندار او صادقان
دوی دی ډیر خدمت — هم په لاس هم په دولت
خدای دې ورکاندي عزت — دوی ژوندی کړو قوم افغان[39]

www.melitahrik.com 0777 400 116

[39] خادم، محمد اکبر: ګلدسته خادم، ایمپایر الکتریك پریس، اګست ۱۹۳۷ ع ، ۱۶۱ – ۱۶۰ مخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې که مخفي ددې انجمن تر اشراف لاندې د اتمانزو د آزاد سکول د کارکنانو او د بچو په ملي روزنه او احساس را پارونه کښې برخه درلودلې ده، بالمقابل د دې انجمن خلکو او د سکول شاګردانو هم د مخفي د شعر په خوړولو او عامولو کښې خپله ونډه سرته رسولې ده.

د مخفي ترانې او وطني اشعار ډېر جذاب وو، د خلکو له روحياتو او د هغه وخت له ملي غوښتنو سره برابر وو. نو ځکه په غونډو کښې به ځوانانو او شوقيانو په شور او جذبه اورول او ناست خلك به يې په احساساتو راوستل.

مرحوم احمد کاکا د مخفي د يوې ترانې د اغېزمنۍ بابت داسې ليکلي دي: " ددې نه پس بيا ماستر کريم، فضل کريم- چې په تور مشهور و- حمدالله او حنيف الله په شريکه باندې د مخفي صاحب هغه ترانه چې په ۱۹۲۱ کې هغه جوړه کړې ده او د سکول هلکانو به ويله، د کورس په شکل کې شريکه باندې واوروله. د ماستر آواز سره د ملګرو چې، لکه ښامار ته بيم غړاوه او هغه ورته تاو را تاو کېږي، خلقو باندې دومره اثر وکړو، ولې چې يو د آواز خوږوالی، بل الفاظ چې د موقع سره برابر وو، نو ځکه يې خلق د تاثير لاندې راوستل... ددې نظم په هره کړۍ به دا دور کېدلو جلسه دې حد ته ورسېدله، چې بلکل په خلقو کې د نوي ژوندون روح پوك وهلی شو، يو خوا آوازونه ، بل خوا هر يو د بل دپاسه او بل خوا د پښتو ژبې خوږ وزن دغې يوې ترانې د نشتر کار ورکه... ".[۴۰]

---

[۴۰] احمد کاکا : خدايي خدمتګار تحريك، د قبايلو نشرات، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۶۹ هـ ش ، ۱۸۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانجمن اصلاح الافاغنه په جلسو او مشا عرو کې چې به د مخفي نظمونه اوریدل کېدل ځینو دغو نظمونو به انعامونه ګټل. د انجمن اصلاح الافاغنه په هغه کالیزه جلسه کې چې د ۱۹۲۷ م کال پسرلی په اتمانزوکي جوړه شوې وه ددې کالیزې په ترڅ کې مشاعره هم شوې وه. ددې مشاعرې درې نظمونو انعامونه ګټلي وو چې دوهم انعام پکې د مولانا فضل محمود مخفي و[41].

په یادې شوې جلسې کښې د دریو اورول شوو انعامي نظمونو د فکري قوت او ملي شور او زور په باب اروابناد عبدالخالق خلیق (۱۸۹۵- ۱۹۷۸ع) په خپل یو بل اثر کې لیکلی دي: " سرعبدالقیوم خواهش ظاهر کړو چې ما ته هغه انعامي نظمونه واوروه، باچاخان هغه نظمونه را وغوښتل او چا ورته واورول. سر عبدالقیوم ګهبراو غوندې شو، وې چې یره باچاخان تاسو ډېر زړور خلق یئ، تاسو وېرېږئ نه، چې د داسې خیالاتو اظهار کوئ. باچاخان وخندل، وې زمونږ د زړه نه د انګرېز وېره وتې ده، صرف د یوه خدای وېره پاتې ده... "[42].

د مرحوم خلیق له وینا ښکاري چې دغه درې نظمونه (چې یو پکې د مخفي و) دومره پارووونکې او د انګرېزي استعمار ضد وو چې په اورېدو یې ځینې خلك وار خطا کېدل.

لنډه دا چې فضل محمود مخفي په پښتونخوا کښې د اجتماعي او اصلاح کارونو یو رښتینې مبلغ، خدمتګار او عاشق و چې اصلاحي او

---

[41] خلیق، عبدالخالق: زه او زما زمانه، ادارهٔ اشاعت سرحد، پېښور، منظور عام پریس، ۱۹۶۸ ع ، ۴۰ مخ .

[42] خلیق، عبدالخالق: دآزادۍ جنګ، ادارهٔ اشاعت سرحد، پېښور، حمیدیه پریس، ۱۹۶۱ ع، ۸۶-۸۷ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي افکار يې پر عمل او وينا څرګند وو او ورسره د خلکو سرمشق وو. له دې سربېره مخفي د پښتو د معاصرو ادبياتو يو رسالتمند سرلاری دی چې آثار يې د نويوالي بشپړې ځانګړنې را خپلې کړې او په خپل وخت کښې يې د خلکو د ويښولو، د وطن د بچو د فکري روزنې او شاعرانو، ليکوالو ته د سر مشق کېدلو له لیارې خپل ملي او وطني رسالت ښه تراتر سره کړی دی. که څه هم اوس موږ دده لږ آثار په واك لرو، خو دغه لږ آثار يې هم د خپلو کيفي ارزښتونو له پلوه د ډېرو له سترو ديوانونو نه هم زيات ارزښتمن دي.

د مخفي تاليفات:

ماخپله تر اوسه د مولوي فضل محمود مخفي کوم مستقل چاپ شوی اثر نه دی ليدلی.

له ما سره دده متفرق چاپ شوی اشعار او ځينې مضامين شته دی. خو په ځنيو مقالو کې دده د ځنيو آثارو يادونه شوې ده.

د مخفي ديوان:

استاد رښتين په خپله مقاله کې ويلي دي: مخفي د شعر ديوان درلود. د ترنګزو د حاجي صاحب د منځوي زوی فضل شاه باچا سره دده د اشعارو قلمي نسخه موجوده وه. وايي چې د کاږه پاڼ له مولوي صاحب سره هم دده د قلمي ديوان يوه نسخه ليدل شوې وه. مخفي صاحب د تصوفي اشعارو يو ديوان هم درلود.

اروابناد ننګرهاری دده د اشعارو د ديوان په باب په خپله مقاله کې کاږي: " جناب فضل معبود کشر باچاګل صاحب وايې، چې مولانا مخفي

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپلو سوزنده او د قامولې له مينې ډکو اشعارو ديوان ما ته راکړې و.... ".

د دغو دوو ليکوالو له ليکنو معلومېږي چې مخفي د شعر ديوان درلود ، چې له بده مرغه اوس ورك دى.

مورېك نامه:

ښاغلي سليم په خپله مقاله کې ددې کتاب بابت ليکلي دي: " دغو ورځو کې مخفي صاحب د چارسدې په سکول کې و او په اتم جماعت کې يې سبق ويلو، د هغه د ژوند د ټولو نه لويه وسله هغه د فيرنګي استعمار او د هغه د تالي ځټو خلاف اولنۍ غزا شروع کړه او د قوم د بيدارۍ دپاره يې يو کتاب ليکل شروع کړل. د دغه ورځو د مخفي صيب شاعرۍ ته مونږ د پښتو اولنۍ طنزي شاعري ويلى شو. ځکه چې ټول شعرونه يې په انګرېزانو او اوده قوم د طنز نه ډك دي. ددې کتاب نوم مخفي صيب منرك نامه اېښوولې وه... " ددغه کتاب پته اوس نشته، څه بيتونه يې ښاغلي سليم په خپله مقاله کې اخيستي دي.

دغه رنګه نومورى سليم په خپله ياده شوې مقاله کې راوړي دي، چې مخفي په انګرېزي ژبه هم ډېر اشعار ويلي وو. کوم انګرېز چې دا شعرونه ليدلي وو، نو يې ډېر خوښ کړي وو. دا چې دده شعرونه انګرېزانو خوښ کړل، نو ده له انګرېز سره د مخالفت له امله هغه شعرونه څيرې کړل. ويل کېږي چې مخفي يو مسدس هم ليکلى و. له دې سربېره استاد رښتين کښلي دي چې: " دغسې يې د اسلامي فلسفې په خواوشا کې هم په پښتو نثر يو کتاب ليکلى و".

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې نور کتابونه:

کله چې د افغانستان د وروستيو ناوړه حالاتو له امله زه پېښور ته لاړم، نو خبر شوم چې د دې سيمې له يوه حساس پښتانه ځوان ښاغلي شلمان سره د مخفي صاحب درې اثره موجود دي. ما په ښاغلي شلمان پسې تلاښ وکړ، تلاښ نتيجه ورکړه. ښاغلي شلمان په پښتني او فرهنګي مينه دغه درې کتابونه ماته راوړل. څه موده له ماسره وو او بيا مې په مننه بېرته ورکړل. دغه درې کتابونه يو په درې دوهم په پښتو او دريم په اردو و. مګر ما پکښې د مخفي صاحب نوم نه کړ پيدا. له ښاغلي شلمان نه مې پوښتنه وکړه چې په دې کتابونو کښې خو کومه داسې نخښنه زما تر سترګو نه شوه چې مخفي صاحب ته په نسبت کښې دې سرې پرې شکمن نه شي، ځکه نه يې موږ ته خط معلوم دی او نه د مخفي صاحب په خط او امضا له موږ سره کوم اثر شته چې ددې کتابونو له خط سره يې مقايسه کړو او ځان پرې ډاډه کړو چې دا درې کتابونه هم د مرحوم مخفي صاحب دي؟

ښاغلي شلمان را ته په ځواب کښې وويل چې دا کتابونه ما د مخفي صاحب له اولادې تر لاسه کړي دي، نو ځکه د هغه دي. د درې واړو کتابونو موضوعات فکري، فلسفي او عرفاني دي او سره نزديکتونه هم لري، سرې دا اټکل کولای شي چې يو سړي دې ليکلې وي.

زه د ښاغلي شلمان وينا ته د درناوي په خاطر د مخفي صاحب د تأليفاتو په لړ کښې دغه درې سره کتابونه هم لړ لړ ښيم:

(۱) **درې اثر**: ټول **۸۵** مخه دی. اثر په نثر ليکل شوی دی، په منځ منځ کښې يې پارسي نظمونه او عربی عبارات هم راغلي دي. په دوهم مخ

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې یې تر بسم الله الرحمن الرحیم وروسته لیکلي دي ماخوذ از اکسیر القلوب.

کوم بحثونه چې په دې کتاب کښې راغلي دي: بحث تنزلات، بحث صفت علم، بحث عالم کبیر، بحث عالم صغیر، بحث کشف، بحث مراقبه، در بیان مقامات سلوك، بیان حواس عشرۀ ظاهری و باطنی، قبض وبسط، طریق استخاره او په پای کې یو بل بحث دی، چې په نظم راغلی دی خو عنوان یې دی: در بیان اذکار و محلهای آن و اعداد آن و افکار آن.

(۲) پښتو اثر: اصل او ویخ د کارونو د بنی آدم، دا کتاب په پښتو نثر دی. ټول مخونه یې ۹۳ دي. او په دې عباراتو شروع شوی دی: هر کار یا حرکت چې د بنی آدم نه ظاهر ته راوځي، اول د هغې کار یا حرکت اراده د هغه په زړه کښې را پیدا شي، پس له هغې هغه کار یا حرکت صادر شی. ددې نه معلومه شوه چې اصل او ویخ د کار د بنیادم د زړه له ارادې وي.

په دې خبره د پخوانو او اوسنو فلسفیانو او زموږ د اهل اسلام د حکیمانو اختلاف دی چې آیا د بنی آدم د ارادې ځای زړه دی که دماغ. اهل سلوك د اهل اسلام په پوره طور سره ثابته کړې ده چې په بنی آدم کښې د هغه د ارادو درې ځایه وي: (۱) دماغ دی، چې ددې ټول قوتونه د دماغ سره اړه لري. (۲) قلب دی، چې ددې ټول قوتونه د زړه سره تعلق لري. (۳) روح دی، چې د ټولو قوتونو سرچشمې روح اعظم دی.

(۳) اردو اثر: دا کتاب چې ټول ۷۰ مخه دی په نثر کښل شوی او پیل یې دا دی: اما بعد دنیا اور مافیها کا علم ظاهرمیں تو حواس خمسه کې ذریعی سی حاصل هو، لیکن حقیقت یه هی که اسی حواس خمسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کا اصل ذهن کې وه پانچ قوتیں هین جیسی کو: (۱) وهم یا قوت وهم. (۲) خیال یا تخلیه. (۳) تصور. (۴) حافظه. (۵) فکر کها جاتا هی.

ما ددې درې واړو کتابونو ځانګړي نومونه پیدا نه کړل، نو ځکه مې د دري اثر، پښتو اثر او اردو اثر په نامه معرفي کړل.

«۴»

د مخفي ویناوې او لیکنې:

د مخفي د پېژندنې د دې وړې رسالې په پای کښې غواړم دده هغه آثار لوستونکیو ته وړاندې کړم چې د شلمې پېړۍ له درېیمې لسیزې نه تر اوسه په متفرق ډول د افغانستان او پښتونخوا په مطبوعاتو کښې چاپ شوي دي.

دا را ټول شوي مواد د مخفي خپل آثار دي. له هرې ټوټې او هرې مقالې سره یې نوم چاپ شوی دی. له بلې خوا د وینا سبك او شیوه او فکریې هم د مخفي دی، نو ځکه د شك مجال پر نشته.

باید زه دلته دا خبره هم یاده کړم چې په دې کابو پنځوسو شپیتو کلونو کې ښایي په ځینو نورو آثارو او موقوتو خپرونو کښې هم د مخفي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور شعرونه او مقالې چاپ وې چې متاسفانه زه نه یم پر پېښ شوی. پر هغو چې پېښ یم هغه مې را نقل کړې دي چې ددې رسالې په وروستۍ برخه کې یې تاسو ته وړاندې کوم. اما یوه یادونه بله هم ضروري ګڼم چې ما یوازې پرېپښېدو اکتفا نه ده کړې، یعنې دا چې کله ما د مخفي په باب ددې رسالې د لیکلو پرېکړه وکړه، نومې د مخفي په متفرقو دغسې اثارو پسې هغه منابع و لټول چې د مخفي د آثارو د نشر امکان پکښې موجود و، لکه: په کابل کښې خپرېدونکې انیس اخبار او پښتون مجله. ما د انیس د ۱۳۱۱-۱۳۰۹ هـ ش کلونو کلکسیونونه ګرده وپلټل، هلته مې دده یوه دري مقاله او د هماغې مقالې په پای کښې دده یو پښتو نظم وموندل چې د دې مجموعې په پای کښې راوړل شوی دي.

د انیس اخبار د همدې مهال په ځینو ګڼو کښې ما ځینې داسې ترجمې ولیدې، چې په پای کښې یې د ترجمان اداره امضا وه، څنګه چې د انیس د اداري ترجمان هغه وخت مخفي صاحب و، نو کېدای شي دا ترجمې هم د مخفي صاحب وي؟ خو دا چې نوم یې ښکاره نه و ورسره راغلی او بله دا چې اکثر خبري مطالب وو، نو ځکه مې را نقل نه کړل.

د پښتون مجلې کوم کلکسیونونه چې د کابل په کتابخانو کښې میسر وو، هغه مې ګرده پسې وکتل او کله چې پېښور ته ورغلم د پښتو دیپارټمنټ په کتابخانه کې د پښتون د بیلابیلو نشراتی مرحلو ښایسته ډېرې ګڼې موجودې دي. ما دا ګڼې په همدې نیامت ټولې له نظره تیرې کړې چې که د مخفي څه شی پکې و مومم. څه چې لاس ته راغلي دي، هغه د لوستونکیو مخې ته ایښوول شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا آثار که څه هم په کمي لحاظ لږ دي خو په کیفي لحاظ دا څو محدود پاڼکي او ټوټې یې هم ډیر قیمتی آثار دي.

د مخفي د آثارو دا حاضره مجموعه په دوو برخو ویشل شوې ده: لومړۍ یې د منظومو آثارو ده او په دوهمه برخه کښې یې منثورې لیکنې راغلې دي.

په د مخنیو بحثونو کښې مې د مخفي پرشعر لږ خبرې وکړې، خو په نثر مې یې څه نه دي ویلي، دا چې په دې مجموعه کښې دده پښتو او دري منثورې لیکنې هم شته، نو ځکه بې ځایه به نه وي، چې دده په منثورو لکېنو هم څو خبرې وکړم.

(۱) دده کومه پښتو منثوره لیکنه چې ما را اخیستې ده، که یې سړی د نثر په ډولونو کښې صنف بندی کړي، نو یې علمي نثر بللی شی، خو ژبه یې د علمی نثر له موازینو سره برابره نه ده اوډل شوې، بلکه ډیرو برخو کښې د لیکوال د پرداخت شاعرانه شیوې پرې خپل اثرات پریښې دي. زما په عقیده دا نثر په ځینو برخو کښې خاص آهنګ پیدا کوي او کله مطنطن شی. لکه دا ټوټه: " دنیا آباده سرترسر، انسان خوشحاله اکثر، زمکه باغ عدن، عدن هر وطن، لیکن که د سترګی دې پټې کړې او بې ایمانی ته دې متې کړې، په کرلیچ دې موټې کړې، نو چا بړی به وران وران شی، ملکونه به بې نشان شی".

د مخفي نثر سره له دې چې په علمی نثرونو کښې حسابیږي، خو ساده والی خوږلت او ځینې ادبي ښیګڼې هم لري.

(۲) دده کومه دری مقاله چې په دې مجموعه کښې خوندي ده. د مقالې عنوان ته په پاملرنه په عادي او ژورنالستیکو نثرونو کښې

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسابيږي، خو د ليکوال علمي معلوماتو هم خپل ځان پکښې ښکاره کړی دی، دده دري نثر فصيح، بليغ او روان دی.

په لنډه توګه ويلی شو چې مخفي د شاعرۍ تر څنګه ښه نثر ليکونکې هم و، په پښتو او دري يې ښه نثرونه ليکلي دي. هغه درې (پښتو، اردو او دري) منثور کتابونه چې ده ته منسوب دي .د هغو پر موضوعي خصوصياتو خبرې کړې دي او د نثرونو په ډولونو کې درې واړه په علمي نثرونو کې ځای نيسي.

لومړی برخه وينا وې

« ۱ »

چــې د زړۀ درد دې را کــوه نــو اوس دا وا راکــا
طاقـــت د صبـــر را کـــې نشـــته دی ژړا راکـــا
پـه قـام مـين د نـامرادۍ تيـارو کـې ځـی پـه اميـد
مانــا اميــده لــه دې تيــرو کــې يــو رڼــا را کــا
لــه زړه تــر ژبــې پــورې واړه شــومه ســيند دوينــې
دې ســيند د وينــې لـــره تللــو تــه يــو خــوا را کــا
پـــه اور د مينـــې د عاشـــق زړه نـــۀ ســـوزيږي زمـــا
مــا نــا قــلاره تــه د ســونې چــل جــدا را کــا
فريــاد دې نــه خيــژي لــه خــولې نــه راتــه وايــې خلق
مــالــه دې خلقــو تــه طاقــت د څــه وينــا را کــا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلـی د غــم د ســیند پــه مــنځ کــې نــا امــیده ولاړ
مخفــي، مضــطر لــه د "امــن یحــب" دعــا راکــا[۴۳]

« ۲ »

وطن، وطن، وطن یا خوږ وطن زما
په ما له هرڅه ګران
په تاکې دی آرام د روح د سر د تن زما
له تا نه زه قربان
چې څوك په ښاریو کې د بل چا لټوي زر
او نا قلاره وي
یادیږي ورته لاس په تندي باندې پاس په سر
او بې آرامه وي
د داسې وروو سترګو خلقو حال وی تل بتر
او خوارو زاره وي
دداسې ژونده ښه دی خدایږو ځنکدن زما
د قام په ننګ روان
وطن، وطن، وطن یا خوږ وطن زما

---

[۴۳] آزاد افغانستان، ۱۳۳۳ هـ ش د جوزا د ۷۱ می نیتی ګڼه، ص ۴. دا پاړکې ما له آزاد افغانستان نه نقل کړی و، کله چې د پښتون په ۴ مه ګڼه اکتوبر ۱۹۲۸ع، ۲۹ مخ کې دا پاړکې وکتل شو، نو ښکاره شوه ، چې د آزاد افغانستان د ضبط ښه سمه نه وه، تر مقطع د مخنی بیت هم پکې نه و. ددې پاړکې اوسنۍ بڼه د پښتون له مخی سمه کړل شوه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ما له هرڅه ګران

****

شړې د داسې کس له شاله ښه ده د بل چا
چې نه لري غیرت
شوده ده د بزو، ده په لوری هر سبا
اوبه یې دي شربت
جونګړه ده غوره له ماڼۍ ده د بل چا
او فـقر یې دولــت

له تاجه د بل چاښه دی پټکې خیرن زما
د قام په غم روان
وطن، وطن، وطن یا خوږ وطن زما
په ما له هرڅه ګران
په تا کې دی آرام د روح د سر د تن زما
په تا کې دی آرام
وطن، وطن، وطن یا خوږ وطن زما
په ما له هرڅه ګران[۴۴]

«۳»

خاونده ته ودانــه کړې

[۴۴] پښتانه لیکوال، دوهم چاپ، ۲۶- ۲۷ مخونه ؛ خلیل: همیش، د اباسین چپی، پیښور ۱۹۵۷ع، ۳۷-۳۸ مخونه. د پښتانه لیکوال څلورم چاپ، ۵۳ – ۵۴ مخونه.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ د یو والی حجره

یو ځای پکښې د خانه کړې

د پښتون ډلــــه خوره

یو زړه، یو سا ، یو شان کړې

دې بیل او بیل پښتون لـره

****

کشمیر نـه تر هـرات هورې

بـلوچستان نـــه تـــر دورې

دا ټول پښتون دی هر چرې

څه رنګ دی پروت ذری ذرې

د یــو وجـود په شاني کـړې

یــا خـدایـــه دا ذره ذره

****

لویــو تــپو د پښـــتنو

په غره په سم پرتو درنو

نمسو د لویــــو پلر ګنو

راځئ چې یو شو لیونـو

یا لویه خدایه ورانه کړې

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیره بیلتون لره دیــره

****

پښتو زمونږ چـرتـه یې
ولې زمونږ نه بیرتـه یې
زمونږ زړه ځیګر تـه یې
زمونږ د قام وزر تــه یې
په مونږه لار ته آسانه کړي
چې مونږ یو شو کل سره

****

د پښتنو اول نیکــــــــــــه
خواره نمسي دي یو کړه تــهٔ
دا شاني تیت دي دوی په څهٔ
خبر لهٔ یــو لهٔ بل نه، نــه
یا لویه خدایه ورانــه کړې
سپیره بیلتون لــــره ډیره

***

زمونږ له ملك نــه دښمنان
یا خدایه لر کړې نن زمـان
په مونږه کړې زمونږه خان
زمونږ د قام زمونږ د ځـان

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

رڼا زمونږ لــه ځا نه کړي
د پښتون تــوره تيره [45]

«۴»

خادم د شريعت ســاتونكې د ملت
خاوند د لوى عزت زمونږ اعليحضرت

يو سورى د اولس په سر د ټول افغانستان
امير امان الله خان

د ملك په ننګ ونام هر ساتې بې آرام
خدمت كې د اسلام كړيږي هر مدام

پر موږ باندې دى زيات له مور او پلاره مهربان
امير امان الله خان

ستا فكر او ستا خيال بس دى زمونږ په حال
خپل ځان لرې ملال چې مونږه كې خوشحال

ښتن دې لرې تل خوشحاله تا په هر زمان
امير امان الله خان

ته يې زمونږ مين ته يې زمونږ لدن
ته سا زمونږ د تن ته روح يې د وطن

---

۴۵ كابل مجله، د ۱۳۲۶ هـ ش كال، د اسد د ۱۵ مى كڼه، ۱۲- ۱۳ مخونه.

د پښتنى ارمان لومړى ټوك، ۱ مخ كې هم د مخفي صاحب دغه شعر چاپ دى، خو وروستى بند يې پكې نشته او پنځه كړۍ پكې راغلې دي (۱۳۴۴هـ ش كال د كابل چاپ) دا ترانه په ډيرو منابعو كې ګډه وډه او ناقصه راغلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناموس زمونږ د ملك له ستا وجود دی نګهبان
امیر امان الله خان

ته یې د ملك رڼا   تـه یــې ددیـن پناه
زمونږه تکیه ګاه   مونږ فخر کړو په تا

ځرګند دې نوم د قام زمونږه کړ په ټول جهان
امیر امان الله خان

زمونږ نه وه خپل واك   ډیرګران وه داسی ژواك
ته پاڅیدې چالاك   پـه فضل د رب پـــاك

آزاد دې قوم زمونږه کړ له جغ د دښمنان
امیر امان الله خان (*)

www.melitahrik.com 0777 400 116

زمونږ نه وه دستور   په کار وه دا ضرور
تـــيار که تا صفور   مونږ ټولو تـه منظور

ساتونکې د دستور د دین زمونږه له نقصان
امیر امان الله خان

تا جوړ کړه مکتبونه   پکې لــولې علمونـه
د هــر فــن کتابونه   زامن زمونږ او وروڼه

رسیږي و هر چا ته فیض د علم په هر آن
امیر امان الله خان

زمونږ نــه وه جرګه   تا جوړه را له کړه

---

* هر ساتې= هر ساعتې= ساعت يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرې کېږي زمونږ بنه   پـادشاه له تـا سره
مولاله تا رضا شه تا رضا کړه وطنیان
امیر امان الله خان

پـادشاه زمــونږه سر   حاضر دی ستا په در
زمونږ زړه او ځیګر   د ی ستا پـه مدح سر
قربان له تانه زمونږه اې زمونږ د ملك امان
امیر امان الله خان [46]

«۵»

زه د قام په غم ژونـدی یــم
دغه غم مې پــه زړه تـــل وي
په ځیګر سـوی له دې یـــم
سر کې اور مــې دینه بل وي
خدایه داسې وخت به راشی
چې زمونږجهاز به هم وي
لکه باز به په هوا شې
په ترخو اوبو به سم وي
ریل به هم زمونږ پیدا شی
تار به هم په هر قدم وي
زه دقام په غم ژوندی یم
دغه غم مې په زړه تل وي

[46] رویداد لویه جرګهء افغانستان ، ۱۳۰۳ هـ ش ، ۳۷۲ -۳۷۴ مخونه.

www.melitabrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځیکر سوی له دې یم
سرکې اورمی دینه بل وي
*****

اې زما ننکېالی قامه
وخت د ننك او دسیالۍ دی
د دنیا په ډاګه عامه
نن هر قام په د او ولۍ دی
چې خپل قام نه کړې بد نامه
نن هر قام په ننګولۍ دی
خدا یه مرله دې پخوا وی
چې مې بل ته قام خجل وي
زه د قام به غم ژوندی یم
دغه غم می په زړه تل وي
په ځیکر سوی له دې یم
سرکې اورمې دینه بل وي

***

زما یوتکې د وینې
د وطن په مینه رنګ وي
غوښه پوست می په رښتینې
جوړ دقام په نام وننګ وي
په رښتیا پښتون زلمی یم

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما کار پښتو او ننگ وي
تل دې مرزه هم په دې یم
دا دې تل مې په زړه وي
زه دقام په غم ژوندی یم
دغه غم می په زړه تل وي
په ځیگر سوی له دې یم
سرکې اور مې د ېنه بل وي
****

خدایه داسی ژوندون را کړې
چې په زړه کې غم د قام وي
دواړه سترگې مې نمنا کې
په دې غم سبا ما ښام وي
را کې درد داسې پیدا کړې
چې وجود مې بی آرام وي
پدې غم کې لیونی وی
دا سودا می د زړه مل وي
زه د قام په غم ژونده یم
دغه غم می په زړه تل وي
په ځیگر سوی که دې یم
سرکې اور می د ېنه بل وي[۴۸]

---

[۴۸] دا پاړکې د پښتو په ځینو تذ کرو او ځینو موقو تو خپرونوکې ټوټې ټوټې چاپ شوی دی.

www.melitabrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۶»

ستوريــو د آسمان اوچت
ښکاری پــه تيرو کې تت
شپه زمـــا د بـد قسمت
وايې پاتې څومـــره ده
حق حيران دريـان مخفي
ګډ په هاى سوران مخفي
بې هوشه بې ځـان مخفي
او پيالۍ نسکوره ده[۴۹]

«۷»

څۀ عجبه وخت و چې قبوله دې دعا کړله
وادې خشتو فضل معبود ورکه دې بـلا کړله
اوس که درتـــــه ژاړم هزار ځله دعا کوم
نــه قبليږي خدايه بې تاثيره دې دعا کړله[۵۰]

مانا دا چې هربند يې ديو ځانته پاړ کې په توګه چاپ شوى دى. ماهم له بيلا بيلو ځايونو پدې مجموعه کې څو ځايه د جلا جلا پاړکو په توګه خوندي کړې وو. کله چې مې د خان شهيد، خان عبدالصمد خان اڅکزي (زما ژوند او ژوندون) وکوت، نو د مخفي د دې پاړکي بشپړ شکل پکې خوندي و، (۳۱۲مخ). ماهم له همدې ځايه په حاضره مجموعه کې بشپړ را واخيست.

[۴۹] پښتو مجله، ۱۹۸۱م، مى- جون ګڼه

[۵۰] پښتو مجله ۱۹۸۱، مى - جون ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۸»

دریـــغه دریغه اي عدمه
تا کې پروت وی بې غمه
دلتـــــه چا زه را وستمه
ډك له درده له آزاره [۵۱]

«۹»

ما له د زهرو پیاله را کړئ چې پری و مرمه زر
ګیله بـــه هره ورځ په مخکې د طبیب نه وي
پسه چې لـــه سرمښ خلاصوی حلالوې پخپله
داسی احسان خو دې په ما غریب مخفي نه وي [۵۲]

www.melliahrik.com 0777 400 116

«۱۰»

د دنیا پـــه ارت میدان زه
یم غونډسکې د چوګان زه
بغرګی لتـــی د آسمان زه
خورم په سر باندې هرواره
د آسمان د ژرندې لاتـــدې

---

[۵۱] پښتو مجله ۱۹۸۱، می – جون ګڼه.
[۵۲] پښتو مجله ۱۹۸۱، می جون ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د مزکې پــه سر باندې
تــل دې ليږمه ارمان دی
زهٔ مخفي غريب بيکاره [۵۳]

«۱۱»

څهٔ له رګ د بدن می طبيب ګوری نن
نن مې دی ځنکدن را لـه راوړئ کفن
را له راوړئ کفن

ددنــيا دنــګو غـــــــرو
آبـــــادواو ميــــــــرو
سيند او خــــــوړو او چينو
پاتې ستاسی ديدن، پاتې ستاسې ديدن
را له راوړئ کفن

ښـو ځوانانو تــمام
چې کوئ هر مــدام
ښه لپاره د قــــام
زمــا واخلئ سلام
سامې خيژي له تن
را له راوړئ کفن

د دنـــــيا د ديـــــــــرې

---

[۵۳] دا توټه، د پښتو مجلې د ۱۹۸۱ ع کال د می ،جون ګنی څخه اخيستل شوې ده.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځي مخفي هـــــــــر سړی
څوك ړومبی څـــــوك وروستی
ښه دی خدای ته رفتن، ښه دی خدای ته رفتن
را له راوړئ كفن (۵۴)

«۱۲»

ربه مونږ لــه مینه د قام را
په دې اور كې را له آرام را
ته ددې نه روغ هر اندام را
ته د مینی مونږ لــه جام را
***
چې نمرود ته هم حق ویونكي وو
د فـرعون نه نــه ویریدونكي وو
امتی ، امت بــه ویـــونكي وو
مونږ له دغه شان اسلام را
ربه مونږ لــه مینه د قام را

***

چې نــه شور لري نه آواز لري
د میـن زړه راز ونیاز لــري
لكه بوی د ګل د زړه راز لري

---

[۵۴] پښتو مجله: می ، جون ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ له دغه شان اسلام را
ربه مونږ له مینه د قام را [55]

«۱۳»

یو ځلی یـــــو زړې پیشو کـــړه جمع منږکان
وې اې زما بچو ړو تـــــــاسې مه کوئ خفګان
زه حج له ومه تـــــلې حج می کړی یم راغلې
بی ذکره ویم چې بله څه می له خولی نه، نه ایستلی
***

قصه به درتــــه وکړمه یــــــوه د امریکې
یو ځلې یو ســـــړی و ددې ملك په هغې کښې
وې اخلمه کوټه چې په قلار اوســـــم پکښې
خاونـد د کور تـــــه وویل چې څو به یې را کې
اوس ګوره چې خاوند د کور یې څه رنګ شو ګویان
***

وې تــــه یې رعیت د پیرنګیانو د لندن
په ختېه کښې اخښلې غلامی ده ستا د تن
چې تا لــــه کوټه درکمه دپاره د مسکن
ګویا د بې ننګۍ بوټې نا لومه پــه وطن
څه، څه ددې ملکه نــه صاحب مهربان

---

[55] پښتو (مجله)، پښتو اکېډیمی، پیښور، د ۱۹۸۱ ع کال د می، جون ګڼه، ۹۲- ۹۳ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

دنیا کې دي قومونه چې لــري خپل حکومت
جاپان او امریکې ته فکر وکړه یـــو ساعت
هریو په خپل هنر سره حاصل کړو بادشاهت
بیا دغه بادشاهت یې په دنیا کې کـړو اوچت
په علم په هنر شو د ملکونو خاوندان [۵۶]

«۱۴»

اې جهله روك شې مونږ دې روك کړو
مونږ رو کېږو، ارمـــان ارمان دی
جهل نشه ده سړی پرې مست وي
زمونږ هر یو تن مست په ځان دی [۵۷]

«۱۵»

تـــول عالم بیدار شو
پاڅید پـــه خپل کار شو
پوه شو هم هوښیار شو
زده کړې تـــه تیار شو
مونږ د خوبه ذری ذری [۵۸]

---

[۵۶] دا لوړ څلور بندونه، د مرحوم مخفي د منړك نامه نومی کتاب له بیلابیلو برخو څخه اخیستل شوي دي

[۵۷] اباسین (مجله)، د ۱۹۵۶ ع کال د نومبر ګڼه، ۲۴ مخ.

[۵۸] پښتون (مجله) د ۱۹۳۹، د اګست د لومړۍ نیټې ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۱۶»

خــــواوشا ږلۍ باران
واورې او سیلۍ طوفان
پاتې لـــه خپل کاروان
او شپه تکه توره ده [۵۹]

«۱۷»

چې د زړه درد دې را کوه نو اوس دوا راکه
درد را کوې د درد دپاره زغم وما را که
په نا امیده بد نصیبه شپه پیدا شومه زه
د عمره پورې ددې تورې شپې سبا را که
چې پس له مرګه را ولې زما د عمر سبا
سبا له نه په ما ده سخته نن ته دا را که
په لوی رحمت کې د رحمان (مخفي) څه نشته کمی
جفا رقیب کوي آمان له دې جفا را که [۶]

«۱۸»

څه لویه دنیا دې پیدا کړې ده چې څه لـــه ده؟
دا دې بې پایانه بنا کړې ده چې څه لـــــه ده؟

---

[۵۹] پښتو (مجله) د ۱۹۸۱ ع کال د مې، جون ګڼه، ۹۱ مخ.
[۶] پښتانه لیکوال، ج ۱ ص ۵۶.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه که موجود نه وي موجود به یې وجود نه وي

مینه دې وجـود لره سا کړې ده چې څه له ده؟

خدایه یوه آه مې ستا تر عرشه رسیدی نـه شي

ټوله شپه مې سترګو ژړا کړې ده، چې څه له ده؟ [61]

«۱۹»

هغه قام ژوندی دی چې جذبات د شهادت لـري
جمع په خپل ځان کښې استقلال، علم و حکمت لري
بې د استقلاله ، هـــــنر جنګ پخه تــوره ده
توره دې تیره ساتي هر څوك چې د جنګ نیت لري
علم د انسان د فــوقیت دی یــو محکم نـــشان
دا صفت جهاد سره ډیر لوی مناسبت لري [62]

«۲۰»

اې آسمانه ولـــې نـــه شوې را نسکور
اې آفتابه ولـــې نـــه یې د غمه تـور
لویو غرونو! ولې ریز او مریز نه شوئ
ونو! بوټـــو! ولې نـــه سوزئ په اور
مزکې پرق له ډیره غمه ولې نـــه چوې
ستا د پاسه څومره ویر دی څومره شور [63]

---

[61] پښتو، می ، جون ګنه ۱۹۸۱ ع ، ۹۵ مخ.
[62] پښتانه لیکوال ج ا ص ۵۷

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

«۲۱»

هر موج چې را اوچت شۀ د زړۀ د لـوی درياب زما
تر غاړې د خـولې راغی بيا واپس شۀ دا سيلاب زما
ما بد نصيب هر ځل چې کوم يو خوب وليد يا خيال وکه
هر ځل شه خيال او خوب غلط آرمان په خيال او خوب زما
راځۍ کـــه ننداره کوئ بـــې تيغه وژل کېږمه
بيا پس لـه مرګه نشته دی خونـــد که پيچ و تاب زما
مخفي که پټ دنــيا کې دی، غم دی د کل جهان په دۀ
باور که دې پری را نه شی دا دی د زړه کتاب زما [۶۴]

«۲۲»

هر څــــوك د خپلی ژبې پت لري
ورســـــــره مينه محبت لري
پکښې عــــــلمونه لياقت لري
پدې کښې خـــــط و کتابت لري
په پښتنو بــــاندې ده خپله ژبه
ګرانه نــــــه يې ليکون دی
زړه مې د غم په تبر غوڅ شو ناګهان
ګران مــــــــی ژوندون دی

---

[۶۳] پښتانه ليکوال ، دوهم چاپ، ۲۸ مخ.
[۶۴] پښتو (مجله) ، مې، جون ، ۱۹۸۱ ع ، ۱۰۰ مخ .

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه

لیکنې

«۱»

توره تیاره مه راوله، تورتم مه جوړوه!

عزتمندو صاحبانو او د حقیقت طالبانو! خبر یئ چې دنیا په څه قایمه ده او ودانه او سمه ده؛ کله اوړی شي، کله ژمی، کله سپرلی شي او کله منی.

په دې ادل بدل او تلل راتلل کې کله سختی وي او تکلیفونه او کله مزې وي او آرامونه، مثلاً په اوړي او په ژمي کې خلق ضرور بې آرامه وي، د ګرمۍ او د یخ تکلیف عام وي، لیکن په پسرلي کې بارانونه وریږي، میوې، غلې، دانې، غنې، بوټي، شینکي راټوکېږي؛ د بنیادم د ژوندون سببونه او د آرام اسبابونه ډیر شي. قدرتي ذرایع د آرام عام او بې شماره شي.

مثلاً لوړې هوارې شي، ژورې سمې لارې شي، کلي آباد شي، میرې باغات شي، ملکونه د عدن جنات شي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبريې ددې حقيقت څه دی؟ په دې کې اصليت څه ميشته دی؟ عالمانو تحقق کړی دی او ساينس دانانو يې تصديق کړی دی چې دنيا په يوه نيغ خط پرته ده، خط استوا ددغه خط نامه ده. نيمه تريو خوا او نيمه تر بل خوا پرته ده. ګويا که خط استوا د تلې يوه ډنډه ده او زمکه د دوو چابړو نمونه ده چې د خط استوا په ډنډه باندې پرته او "ووضع الميزان-لاتطعو فی الميزان" هر کله چې ددې تلی يو چابړی يوخوا کوږ او بل بل خوا را کوږ وي، نو په دواړو چابړو آرام ورك وي؛ دواړه طرفونه يې له تکليفونو ډك وي، خلق له ګرمۍ يا له يخنۍ نه کنجلك وي. او هرکله چې دواړې چابړې برابري وي او په خط استوا باندې نيغ پراته وي، نو دا د پسرلی موسم وي او يو ښکلی منظر وي، هر طرف ته آبادي وي او اختر وي، نه د ژمي سختي نه د اوړي ګرمي.

هر ځای ګلونه، هر خوا چمنونه، هر څوك خوشحال اوهر حال په اعتدال. ليکن پوه شوئ چې ددې موسم د پيدا کېدو حقيقت څه دی؟ او ددې آبادۍ او خوشحالي اصليت څه دی؟ هغه د زمکې د تلې د دواړو چابړو د خط استوا په ډنډه برابريدل دي او هغه د دواړو ډډو نيغ او سم پريوتل دي.

پس معلومه شوه چې کار ټول په خط استوا کې دی او سبب يې ټول په دې خط باندې سمتيا کې دی.

ستاسو به خيال وي چې دا خط به د يوې کرښې په مثال وي. په پنسل به راکښليشوی وي، يا په سياهي به ليکلی شوی وي، يا له سيمو يا له جستو يا له اوسپنې يا له څه بل څه نه به روغ وي، او کوږ به تلی، راغلی وي يا نيغ به وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې دا خط ستا خیال، ستا په تصور کې په څۀ مثال دی. ددې وجود هم د انسان خیال دی او د هغې کمال دی. د انسان په سبب دا موجود دی او د انسان خیال، فکر، عقیده ددې سبب د وجود دی. ددې مثال ستا د خوشحالۍ یا د غم په شان دی چې د دواړو ستا په دماغ کې مقام دی او سبب یې هم ستا خیال او وهم و ګمان دی. دا هغه خط دی چې په نقشه کښې د سیاهي دی، په جغرافیه کې د ریاضی دی او په عقل کې فکری او په دماغ کې نظري. په جغرافیه کښې دې ته خط استوا وایې، په اخلاقیاتو کې د اخلاقو سمتیا (صراط المستقیم) وایې او په معاملاتو کې ورته ګذران صفا او د تلې نیغ تیا (وزنوا بالقسطاس المستقیم) په آخرت کې دا پل صراط شي د ویښته نه نری د اوبو نه نرم او د تورې نه تیره والی کې زیات شي. د هر چا تله به پرې کېږي او ضرور ضرور به پرې تیریږي (کان علی ربك حتماً مقضیاً).

پس اې صاحبانو! د دنیا تله ستاسو په خیال قایمه ده او د زمکې غونډ ستاسې په فکر دوه نیمه دی، دواړه نیم غونډه یې ستاسی په فکر چلیږي او وړاندې او وروستو کیږي او سبب د آبادۍ یا بربادۍ جوړیږي. څومره چې د یو شي د وجود فکر په دماغ کې زیات مضبوط وي او د زړه سره ډیر، هغې ته عقیده وایي او د ایمان یوه مسأله وایې د ډیرو عقیدو نه ایمان جوړیږي او د ایمان د مضبوطوالي نه جهان او د جهان دوران. د دنیا ښهرونه اود ښهرونو بازارونه په بازارونو کې د تلو روزګار، د کچو نو، د میچونو او د بې شماره پیمانو او اندازو شمار او کاروبار او د دنیا د تلې د دوه چابړو قطار، د هغې حرکت وار په وار. او د هغوی په خپلې ډنډې یعنی خط استوا یا برابری یا لرې یا برې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه پـه هـر عـمـل د دې خط استـوا خیـال وو، هـر کـار د دې تلـی د ډنډې پـه مثـال و، نـه زیـات نـه کـم، بلکـه پـه اعتـدال و، نـو چـاپېرې د دنیـا برابر.

دنیا آباده سرترسر، انسان خوشحاله اکثر، زمکه باغ عدن، عدن هر وطن، لیکن که سترګی دې پټې کړې او بی ایمانی ته دې متې کړې، پـه کږ لیچ دې موټی کړې، نـو چاپېرې بـه وران وران شـی، ملکونه بی نشان شی، قومونه به فنا شی، ښهرونه به تباه شی، په بازار د دنیا کې به توره تیاره راشی، یقیناً دنیا به ورانه او انسان به عدم ته روان شی. پس اې انسانه! اې د عقل خاونده نکته دا نه! اوس ستا واك دی او ستا اختیار دی او ستا کـار دی او ستا روزګـار دی، کـه جهـان آبـادوې، کـه دنیـا ورانوې، که زمکه باغ عدن کوې، او یا شاړ وطن ته جوړ وې[۶۵].

www.melitahrik.com 0777 400 116

«۲»

[۶۵] رهبر، د ۱۹۵۷ع کال د می د میاشتی د ۸ می نیټی ګڼه، ۱۸ مخ؛ د ارواښاد مخفي دغه مضمون ما له رهبر څخه اخیستی و، وروسته می د پښتون ۱۹۴۵ع کال د اګست د ۲۲ می نیټی ګڼی (۱۴- ۱۵ مخونه) کې هم وکوت او د پښتون له مخی می سم کړ. دا مضمون د کابل مجلې د ۱۳۲۶ هـ ش کال د اسد د میاشتی د ۱۵ نیټی په ګڼه کې هم چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جشن چهاردهمین استقلال

اهدنا الصراط المستقیم. صراط الذین انعمت علیهم غیرالمغضوب علیهم ولاالضالین آمین.

دعای مندرجهٔ فوق دعایي است که یك مومن و مسلمان شب و روز در هر نماز از خدای خود خواستار و طلب گار آن بوده، از صمیم قلب و خلوص نیت به پیش خدای حی و قیوم خود بران لب و زبان خود را حرکت دا ده و قایل آن میگردد.

معنی آن این است که ای خدای رحیم و مهربان وای رب العالمین و مالك یوم الدین ما را در زنده گانی دنیوی به راه راست و درست هدایت نما! همان راه راست و درست که به رجال بزرگ و ابطال کبیر دنیا مرحمت و ارزانی فرموده و نشان داده بودی، نه راه زندگانی کسانی که راه صحیح نشان دادهٔ ترا ترك نمودند و به قهر و غضب تو گرفتار گردیدند و نه راه کسانی که با آن راه مستقیم پی نبرده براه غلط رفتند و گمراه شدند.

www.melitahrik.com 0777 400 116

***

حضرت ابراهیم (ع) اب الانبیا که در کفرستان کالدیه شهر آشوب بابل حیران و پریشان تفکرکنان جویای این صراط المستقیم بودحتی راه غلط شرك و کفر ابا و اجداد و قوم و هموطن خود را ترك کرده ، صراط المستقیم دین الهی را برای رفتار وزنده گانی خود منتخب و مقبول

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمود. فی الحقیقت از قبضهٔ ظالمانه و مستبدانهٔ نمرود و جماعت او آزادی و استقلال حاصل میکرد.

و برای حصول آزادی و استقلال شخصی آن حضرت بیزاری پدر و مادر بغض قوم و ظلم و وجود حکومت و قهر و غضب پادشاه عصر خود را متحمل گردید، حتی سوختن در آتش سوزان، مهجوری از وطن، تحمیل سختیها و محن مسافرت و جلاوطن را بر خود گوارا نموده، اما زنده گانی حرومستقل و تعقیب صراط المستقیم را هرگز از دست ندادند.

پس آزادی و استقلال نعمتی است که از جانب رب العزة به اب الانبیا پس از تحمیل چندین جورو جفا و ظلم و تشدد و عسرت و مصیبت مرحمت و موهبت شده است.

آن که به سرزمین مصر به پیش یك حاکم جابر و متکبر طاغی و باغی از احکام الهی تبلیغ میکرد و قوم خود بنی اسرائیل را از ان سرزمین که به آزادی و استقلال در آنجا تعمیل احکام خداوندی را کرده نمیتوانستند ترغیب خروج میداد، در حقیقت طالب آزادی و استقلال از کفر و طغیان فرعون و حزب او بود و برای حصول این آزادی و استقلال انواع و اقسام مظالم و شداید اهل مصرو فرعون را متحمل گردیده، تا آن که خود و قوم غریب و بی سروسامانش دوچار با مصایب و آلام گردید، اما گوهر مقصود را هرگز از دست نداده بالاخره خود و قوم خود را از بحرعمیق و مهلك غلامی به ساحل عزت، استقلال و آزادی رسانید.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

این یك نعمت بی نهایت و مرحمت بی غایت بود ، که خدای مهربان به حضرت موسی علیه السلام انعام و اکرام فرمود .

***

آن که در کوه و صحرای فلسطین و درا سوق و محلات بیت المقدس با یك عشق مفرط قوم خود را از غلامی ملت غیر تعلیم آزادی میداد و آنها را به صراط المستقیم استقلال از محکومیت کفار سوق مینمود ، و قوم بنی اسرائیل را تعلیم حریت و بشارت استقلال میبخشید حضرت مسیح علیه السلام بود .

اگرچه در این تعلیم حضرت عیسی(ع) مقابل همه گونه آلام و مصایب مبغوضی قوم و مجرم حکومت جابرۀ وقت گردید ، با این هم هیچگاه از تبلیغات حریت و استقلال فراموشی و خاموشی اختیار نکرد .

***

حضرت محمد صلی الله علیه وسلم که قوم عرب را از حضیض کفرو رسومات قبیحه به شاهراه اسلام آورده ، آنها را از سلاسل کفر و بنده گی و محکومی شیطان آزاد نمودند ، فی الحقیقت اهل اسلام را به صراط المستقیم استقلال رهنمایی نمودند .

در این حصول مقصد عالی آنحضرت را چقدر مصایب و شداید و تکالیف و سداید عاید گردید ؟ به ارباب بینش و دانش پوشیده نیست. اما آنحضرت همۀ آنها را به نهایت صبر و ثبات و الوالعزمی تحمل نمودند و یك ملت عظیم دنیا را به راه مستقیم استقلال و آزادی هدایت نمودند .

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس نعمت حریت و استقلال همان نعمت و مرحمت عظیم الهی است که به واسطه امام الاحرار صاحب عزوالاستقلال اعنی حضرت محمد (ص) به ملت آزاد و مستقل اسلام عطا شد.

***

حریت و استقلال (نفسی و اجتماعی) همان امانت خداوندی است که تمام موجودات از تحت الثری الی سموات العلی و ما بین هما استعداد تحمل و تحفظ آنرا نداشته اخرالامر انسان ضعیف البنیان ذمه وار حفاظت او گردید.

چناچه فرموده شده است:

انا عرضنا الأمانة علی السموات و الارض والجبال فأبین ان یحملنها واشفقن منها و حملها الانسان.

و حافظ شیرازی میفرمایند:

آسمان بار امانت نتواست کشید
قرعۀ فال به نام من دیوانه زدند

در حقیقت نعمت حریت و استقلال همان عهدۀ خلافت ارضی است که عالم ملکوت با وجود غلبۀ روحانیت و علم و فضلیت از تعمیل و تکمیل آن عاجز و قاصر بوده، آخرالامر این رتبۀ عالیه به انسان ها مفوض گردید، چنانچه فرموده شده است:

و اذ قال ربك للملایکة انی جاعل فی الارض خلیفه قالو أتجعل فیها من یفسد فیها و یسفك الدماء و نحن نسبح بحمدك و نقدس لك قال انی اعلم مالاتعلمون. این نعمت الهی و مرحمت نامتناهی خداوندی که از

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

يك مدت مديد و عرصهٔ بعيد از دست ملت افغانستان به در شده بود به مثل ديگر اقوام اسلاميه زير حمايت اغيار رفته تحت فشار اجانب آمده بود ، باری به فضل بيحد الهی و توفيق بيچون ايزدی از عرصهٔ ۱۴ سال به اينطرف مجدداً نعمت گم شده را حاصل و عزت متروكه را نايل گرديده، خود را از ذلت حمايت كفار و حقارت استمداد اغيار بر آورده، به راه صحيح حريت و شاهراه مستقيم ابرار از حضرت ابراهيم، موسی، عيسی، محمد صلوات عليهم اجمعين، روان و پويان شدند: فسبحان ذوالملك والملكوت سبحان ذالعزة والعظمت والكبرياء والجلال و الجبروت. سبحان من يحی ولايموت سبوح قدوس ربنا ورب الملايكة والروح. اما هر نعمت الهی را شكری واجب وهر مرحمت ايزدی را مواظبت لازم است، يعنی هر نعمت را بايد شناخته و در تكميل آن ساعی باشند و هميشه از روی احتياط و اهتمام مواظبت آنرا نمايد تا آن مرحمت ضايع نشود.

پس ظاهر است كه ملت حر و آزاد افغانستان به محافظهٔ اين مقصد عالی يعنی حريت اجتماعی و حريت و مصؤنيت شخصی و حريت افكار و اراء و استقلال اقتصادی و جغرافی و بسا منازل صعب المرور و مراحل شديدالعبور ارتقايي متعهد است و نبايد ما خود را قانع ساخته وبی پروا سازيم، زيرا غفلت انسان را از راه صحيح و مستقيم ايزدی دوركرده به گودالِ كبرو غرور، ريا و فساد پرتاب ميكند ، چنانچه فرموده شده است:

ولاتمش فی الارض مرحا انك لن تخرق الارض. ولن تبلغ الجبال طولا. خاطر نزاكت مائر قارئين كرام را ملتفت به شكر خداوندی و ازدياد اين نعماء موفق خواسته ضمناً اين چند اشعاری را كه نگارنده به زبان افغانی حسب حال خود گفته، ختم سخن مينمايد:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاونده خوږو زړو له مرهم د رحم را کــه

ناروغه له شربت د خپل فضل و کرم را که
منزل د محبت چې سختی لــري بی شانه
دی سختو کې منزل ته تګ ما لره سم را که
زړګی مې له غم ډك دی، نا امیده له هر در شوم
نا امیده لره خدایه خپل در ته قـــدم را که
که غواړې چې ناروغ شی ستا په فضل بیا روغ
یا تړول کړې ناروغه یـــــا ماله عدم را که
(مخفي) لري زړګوټی ستا غم، لکه عالم دی
دي غم له د عالم شان یو لوښی د غم را که [۶۶]

www.melitahrik.com 0777 400 116

[۶۶] انیس، د ۱۳۱۱ هـ ش کال ۱۵ مه ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه او پېشنهادونه

لۀ دې څېړنې او د اروانباد فضل محمود مخفي له دغو خورو ورو منظومو او لیکنو زه دا نتیجه اخلم چې فضل محمود مخفي د پښتو د معاصرو شاعرانو په هغه ډله کې ولاړ سړی دی چې په پښتو شاعرۍ کښې یې د شکل او مضمون له پلوه د بدلون زیار ایستلی دی. د کلام هغه محدودې نمونې چې یې زموږ په واك کښې دي د هغو له مخې موږ دې د پښتو ادبیاتو د معاصرې دورې د رسالتمندو شاعرانو په ډله کښې دورلی شو او د نوښتګرو سرلارو یو نماینده اومخکښ شاعر یې بللی شو.

ده خپل ژوند د افغان اولس خدمت ته وقف کړی و. دی د خپل قوم په غم غمجن او په درد دردمن و. مخفي د خپل قوم – که هغه لرو او که بر – یو شانته خدمت کړی دی. خپل امکانات او هنر یې د وطن او خلکو په اختیار کښې ایښې وو او څېرونکې دی د پښتنوالی لیوال بولی. (افغانستان ۲۸۲ مخ). خوزه ورسره داخبره هم زیا توم چې مخفي د آزادۍ د شمعې پتنګ، د بیدار ۍ او د تعیلم د خوړولو عاشق، د افغانانو د اتفاق او یووالی ټینګ طرفدار او د تاریخي افغانستان د جوړولو صادق مبلغ و.

دده سرګردانه او له رنځونو، کړاوو سره مل ژوند ، سفرونه او لالهاندۍ ټول هغه عوامل دي، چې دده د آثارو په نه خوندي ساتنه کښې موثریت لري.

www.melitahrik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه څـه هـم دده درې منثـور پښـتو، پارسـي او اردو کتابونـه ځینـو خواخوږو ساتلي دي، خو دده منظومـات او دیـوان چـې د پښـتو معاصـر ادب پـه پیلامـه کښـې د فرهنګـي رشـد د شاخصـونو د ځرګنـدولو لپـاره د روان ادبي بهیـر د محاسبي ورې آثار بایـد وي، هغـه زمـوږ لـه سترګو نهـام دي. سره لـه دې چـې اسـتاد رښـتین او نـورو دده د دیـوان ځـرك پـه لاس را کـړی، خو تر اوسه میدان ته نه دی را وتلی.

دا محدود څو پاڼکي یې چې زموږ پـه واک کښـې دې، دده ژونـد د فکري او هنري ودې پړاوونه نشی ښوولای خو بیا هم دا ټوټې باید غنیمت و بولو او موږ یې د معاصر پښتو ادب په پیلامه کښې د بدلون د نماینده نمونو په توګه ارزیابی کړو.

د مخفي د ژوند او آثارو په باب که څه هم ډېر څه لیکل شوي دي، خو زیاتره یو د بل تکرار دي او ځیني ډېرې ناسمې خبرې هم لري. پۀ دې آثر کښـې زیـار ایسـتل شـوی دی، چـې لـه مختلفـو منابعو دۀ د ژونـد او مبارزې یو انځور وکښل شي. دا انځور که په ځینو برخو کښې څۀ تتوالی ولري، امید دی چې پۀ آینده څېړنو کې دا تتوالی هم ځلا او نوې رڼا پیدا کاندي.

د مخفي کومې نمونې چې ما په دې مجموعه خوندي کړې دي که څه هم لږ دي، خو کیفي ارزښت یې د ایجاد د وخت شرایطو تـه پـه پاملرنـه د منني وړ دی.

د مخفـي پـه موجـود کـلام کښـې د شـکل لـه پلـوه څـه نوښـتونه لیـدل کېږي، دده په تر لاسه شویو پاڼکو کښې د شرقي شاعرۍ د شکلی عنعنو د پـالنې تـر څنګـه دده ز باتـه توجـه د پښـتو د ولسـي شـاعرۍ خپلـو ملـی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوزانو ته ليدل کيږي. له دې محدو دو نمونو لوستونکي اټکل کولای شي چې مخفي په خپله شاعرۍ کې دغه ملي اوزان هم را خپل کړي دي او ددې تر څنګه ده زيار ايستلی چې له دغو و لسی کالبونو نه په استفاده په پښتو شاعرۍ کښې نويو شکلی ډولو نو ته لار وباسي. دده د کلام ځينې نمونې د پښتو ادبياتو په معاصره دوره کې د نوې شاعرۍ او نويو فورمونو د ترويج لومړنۍ ښې نمونې کيدای شي.

دده دا لړې نمونې هم له موږ سره دده د فکري مسيرونو په ځرګندونه کښې مرسته کوي او دی موږ ته د يو هيوادپالل، د قومي او ملي اتحاد داعي او د اجتماعي، فرهنګي، اقتصادی او سياسی اصلاحاتو او پرمختياوو غوښتونکی روشنفکر او آزادی دوست شاعر په توګه را پيژني.

دا موجوده رساله که څه هم دده د ژوند او اند د ځرګندولو په لاره کښې يو ابتدايي ګام دی، اميد دی چې نور پښتانه ددغه باغي او غازی شاعر د ژوند په نورو اړخونو تر دې زيات کارونه وکړي . د افغانانو او پښتنو علمي او فرهنګي مؤسسې مخفی، لکه څنګه چې دی خلکو ته معرفی کړي. موږ کولای شو چې دده په باب څيړنې په لاندې ډول پر مخ بوزو:

الف: که دافغانستان، پښتو نخوا او د پښتو نخواد قبايلي علاقو له ځينو ښاغليو سره د مخفی د کلام زياتی نمونې او يا ديوان وي، تر ټولو د مخه بايد دانمونې يوځوان را ټولې کا او د ديوان لټون يې و کړي او ديوان يې بايد ژر تر ژره چاپ شي، ځکه دا کار به د پښتو د معاصرو ادبياتو له څيړونکيو سره ډيره مرسته وکړي. ځکه که چيرې موږ د ده د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلام څومره زیا تې نمونې ولرو هومره ز موږ څېړونکې دده پر افکارو او ملی،مترقی نظر یاتو زیاتې خبرې او ډیر بحثونه کولای شي.

ب: له ښاغلي فضل زمان شلمان سره د اروانښاد مخفی درې کتابونه شته، دغه کتابونه باید ژر تر ژره چاپ شی او زموږ د معاصر فرهنګ د مینه والو په واک کښې ورکړل شي.

ج: د کابل پوهنتون پښتو څانګه باید د مخفی د ژوند او آثارو د لا زیات تحقیق لپاره ځینو کسانوته د لیسانس د دورې د مانوګراف او یاد M.A د کورسونو فارغانو ته د تیزس د لیکلو لپاره دمخفي د آثارودرا ټولولو او څېړلو موضوع وټاکي.

د: د پیښور پوهنتون پښتو څانګه، پاکستان سټډی سنټر او ایریا سټډی سنټر هم کولای شی د مخفی د سیاسی مبارزو د بیلابیلو اړخو د څرګندولو او دده داصلاح طلب اجتماعی او فرهنګی شخصیت د ښوولواو څلولو لپاره د M.phil تیزسونه پر انګریزی او اردو ژبو پرخپلو شاګردانو تهیه کاندي.

و من الله التوفیق

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم لیك

پدې فهرست کې د ځایونو د نوم ځنګ ته ستوری ایښوول شوی دی او د کتاب مخې ته مو (ك) د مجلې (م) د جریدې (ج) مخففات ایښې دي.

www.melitahrik.com 0777 400 116

آ، الف

آزاد، ابوالکلام (مولانا): ۲۲، ۴۱

آزاد افغانستان (ج) : ۸۹

آواز (م): ۶، ۲۶، ۵۲

اباسین (م): ۱۰۳،

ابراهیم(ع): ۱۱۲، ۱۱۶

اتحاد مشرقی (اخبار) ۲۶

*اټك: ۴۷

اټك کی اُسپار (ك): ۶۹

*اتمانزی: ۲۸-۲۹، ۳۱، ۷۳، ۷۵

اجمل خټك: ۳۱، ۶۹

احمد شاه (میا): ۷۴

احمد کاکا: ۷۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثکزی، عبدالصمد خان ۹۸
اسلانف، ماتیروس گریگورویچ: ۷۳
اسام:۲۵، ۴۶، ۵۴
اشنغر گلونه (ك): ۵۰
اعلیحضرت امان الله خان غازی: ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۳۰، ۳۷، ۳۹-۶۴،
۸۸-۹۰
اعلیحضرت محمد نادرشاه غازی: ۲۴، ۳۸، ۴۱، ۴۴
*اسام: ۲۵، ۴۶، ۵۴
* افغانستان: ۱، ۲، ۳، ۶،۸، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۲۱، ۲۳، ۲۶، ۳۴،
۳۴، ۳۶، ۳۷،۳۸، ۴۰، ۴۲، ۴۳ - ۷۵، ۸۹- ۹۵، ۱۱۵، ۱۱۷،
۱۲۰
افغانستان (ك): ۱۱۶
افغانستان در پنج قرن آخیر (ك): ۳۸
افغانستان درمسیر تاریخ (ك): ۳۶،
افغان، ملا عبدالباقی کاکړ: ۶۸
افغان، غلام محی الدین: ۱، ۲، ۶۸
افغانی نویس، ملامحمد: ۶۸
اکبر، عبدالاکبرخان: ۸،۲۶، ۳۵، ۳۸، ۵۶-۵۷ - ۷۱،۷۴
اکسیرالقلوب(ك): ۸۳
* اکره: ۱۸، ۲۰، ۴۱ - ۶۶
الهلال: ۲۷، ۶۲
*امریکا: ۱۰۳
انجمن اصلاح الافاغنه: ۲۸، ۳۸، ۷۷، ۷۸،
انیس(اخبار): ۲۲، ۲۶، ۴۰، ۸۶، ۱۱۷
اوسني لیکوال (ك): ۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

* ایران: ۲۱

ب

* بابل: ۱۱۳
* بټ خیله: ۵۷
*باجوړ: ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۴، ۳۰، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۳، ۵۷
باجوړی، بریالی: ۳، ۷، ۹، ۲۵، ۵۴، ۷۳
باچاخان او خدایي خدمتګاري (ك): ۲۹، ۶۸
باچاخان او فضل محمود مخفي (م): ۶۲
بختاني، عبدالله: ۶، ۱۹
بریښ (رفیع): ۶۹
بلا میټ: ۵۱
بوستان (ك): ۱۶

پ

*پاکستان: ۵۴، ۶۴
پښتانه شعراء دریيم ټوك (ك): ۱
پښتانه شعراء څلورم ټوك (ك): ۶، ۱۸، ۱۹
پښتانه لیکوال (ك): ۶، ۷، ۸، ۱۵، ۱۸، ۲۳، ۳۱، ۳۳، ۳۷، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۱۰۵، ۹۰، ۱۰۶
پښتو(م): ۷، ۸، ۱۶، ۵۵، ۵۷، ۶۴، ۹۸، ۹۹ ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۶

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پشتو ادب (ك): ۶۹
پښتو ادب او خدايي خدمتګاري(ك): ۸
پښتو ټولنه (م): ۱۹
پښتو اکيډيمی – پېښور يونيورستی: ۷
پښتو څېړني (ك): ۶۸
پښتون (م): ۴،۵، ۱۲، ۴۷-۴۸، ۵۰، ۵۴، ۷۲، ۸۶،
*پښتونخوا: ۲،۸، ۱۲، ۱۳، ۲۳، ۲۸، ۲۹، ۳۳، ۳۷،۵۱، ۵۵، ۵۶،۵۸،۵۹،۶۱،۶۰، ۶۸، ۷۲،۷۴، ۷۹، ۸۵
پښتونخوا (ك): ۶۵
پښتنی ارمان (ك): ۹۳
پښتو معاصر ادبيات(ك):۶۸
* پغمان: ۳۹
پولاد ، کرامت شاه: ۴۸
په اوسنی پښتو شعر کي د نوښت مسأله (ك): ۷۲
*پېښور: ۶، ۷، ۸، ۱۸، ۱۹،۲۰، ۴۰،۵۷، ۶۰، ۸۲،۱۲۱
*پينده خيل: ۱۴

ت، ټ

تاج محمد خان(مولوی): ۲۹، ۳۵، ۳۶، ۶۱
تاريخچۀ شعر پښتو (ك): ۶۹
تحريك شيخ الهند (ك): ۲۰، ۳۳ ، ۳۴
تراخه، خواږه (ك): ۸، ۷۱،۷۲، ۷۴
تيمرګره: ۵۱
ټکور، ګل افضل: ۳، ۶۲

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج

جدید نظم په پښتو کې (ک): ۵۳، ۷۵، ۷۶
جرګه (م) : ۴، ۳۲، ۵۹، ۶۷
*جلال آباد: ۲۶
جلبل، سعادت خان: ۷۴
جمهوریت (م): ۶۹
* جندول: ۳۰
جنبش مشروطیت در افغانستان (ک): ۳۴

www.melitahrik.com
0777 400 116

چ، ځ

* چارسده: ۵، ۱۴، ۱۶، ۱۹، ۵۰، ۵۱، ۵۸، ۵۹، ۳۱، ۳۲، ۳۵
*چترال: ۳۹، ۴۸
ځلمی، محمد ولی: ۴۳، ۵۲

ح

حاجی صاحب (د ترنګزو – فضل واحد): ۲۳، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۴۴، ۶۱، ۶۷، ۸۰
حافظ عبدالمجید: ۲۷
حافظ شیرازی: ۱۱۵
حافظ، نصرالله: ۶، ۲۷، ۵۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

حبيب الله (امير): ۲۶، ۲۳، ۳۵
حمدالله: ۷۸
حنيف الله: ۷۸
حبيب الله کاکا: ۷۴
حبيب الرحمن: ۴۱
* حبيب ګنج: ۴۱
حبيبی، پوهاند عبداالحی: ۳۴، ۶۹
حضرت محمد (ص): ۸۸
حسين احمد مدني (مولانا): ۴۱

خ
خادم، محمد اکبر: ۳۸، ۷۷
* خالونه: ۲۴ؤ ۲۹
خان شهيد ، خان عبدالصمد خان اڅکزی: ۹۸
خان عبدالولی خان: ۲۹، ۶۰
خان لالا افضل خان: ۶۴
ختک، افراسياب: ۶۴
ختک راج وليشاه: ۵۵
ختک، مغموم يارمحمد : ۴۳
خدايي خدمتګار تحريک (ک): ۷۸
خليج فارس: ۲۱
خليق، عبدالخالق: ۳، ۷۹
خليل، حنيف: ۷۵
خليل، هميش: ۶، ، ۱۸، ۳۱، ۵۲، ۵۳، ۹۰
خورشيد (ميجر): ۴۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د

د آزادۍ تحريك او د پښتو شاعرۍ (ك): ۴۳
د آزادۍ جنګ (ك):۸، ۷۹
د اباسين چپې (ك): ۹۰
د ادبياتو په لړ كې (ك): ۸
د اشنغر ګلونه (ك): ۱۵، ۵۰ؤ ۵۱
د افغان ياد(ك): ۶۹
د افغانستان د ليكوالو انجمن (م): ۲
د افغانستان او روسي تركستان سفرنامه (ك): ۸، ۲۶، ۷۱ ، ۷۵
داوي، عبدالهادي: ۶۸
د پښتو ننني ادب(ك): ۶۹، ۷۳
د پښتو د ننني ليكوالو كيسې او نكلونه (ك): ۷۳
د غلام محى الدين افغان افكار او آثار (ك):۲
* د فارس خليج: ۲۱
د قلم خاوندان (ك): ۵۲
د مخفي ديوان (ك): ۸۰-۸۱
د مهتمم ژوند (ك): ۲۹
د ميړني اولس ادبيات (ك): ۷۰
* دوكړه : ۴۴
د هشنغر ادب (ك): ۷، ۱۹، ۵۰، ۷۱
* دهلي: ۲۷، ۴۵، ۴۶، ۵۴،۵۶،۵۵
* د هند نيمه وچه: ۳۳
* ديـــــر: ۵، ۱۶،۲۹، ۳۰،۳۱، ۳۹، ۴۴، ۴۵، ۵۱-۵۶، ۴۴، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲ – ۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

* دیوبند: ۱۸، ۱۹ ، ۳۳

ډ

ډاکه: ۴۱
* ډنډ بابو قره: ۱۴، ۳۰، ۴۰

ر

رځې: ۳۰
رښتین، پوهاند صدیق الله: ۵،۷ ، ۱۴ ، ۲۲،۲۴ ، ۲۹ ، ۳۰،۳۶ ، ۴۳، ۵۰ ، ۵۶، ۶۷، ۸۰، ۸۲، ۱۱۹
رشید ، عبدالخالق: ۳
رفیع، حبیب الله (بریښن): ۲۸، ۶۷
* زوړکي: ۴۲
روهی، کاندید اکادمیسین محمد صدیق: ۶۸
رهبر (م): ۱۱۱
رویداد لویه جرګه (ک): ۲۴ ، ۹۵

ز

زاخیلی، راحت: ۶۸
زما ژوند او جدوجهد (ک): ۳ ، ۸ ، ۲۱ ، ۳۶ ، ۳۸ ، ۵۴ ، ۶۲
زما ژوند ژوندون (ک): ۹۸
زموږ غازیان (ک): ۴۳ ، ۵۲

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه او زما زمانه (ك): ۷۹
زيار، دوكتور مجاور احمد: ۱، ۷۰

ژ

ژبپالنه (ك): ۲۸

س

سراج الاخبار افغانيه (ج): ۱، ۶۸
سرخپوش تحريك او پښتو ادب (ك): ۷
سليم ، سليم الرحمن: ۷، ۱۵، ۱۶، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۷، ۳۰، ۳۳، ۵۴-۵۶، ۶۶، ۸۱
سندهی، عبيدالله : ۲۳، ۳۷
*سوات: ۳۹، ۴۸
سهيم، نورمحمد : ۳، ۷۲
سيد محمد ميان (مولانا): ۲۰
سيف الرحمن(مولوی): ۳۴، ۳۶، ۶۱

ش

شاعر په قوم كې څه حيثيت لري؟ (م): ۷۲
شاه جهان (نواب) : ۲۴
شاه عالم خان: ۲۷
شاهين، سلما: ۵۳، ۷۵، ۷۶
شخصيات سرحد (ك): ۴۰، ۵۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

شـــلمان، فضـــل زمـــان: ۹، ۱۴، ۱۹، ۲۰، ۲۲، ۲۴، ۲۷، ۲۹، ۳۰، ۳۱ – ۳۳، ۳۶ – ۳۸، ۴۰، ۴۳، ۵۳، ۵۶، ۸۳ – ۸۳، ۱۲۱
شنکرگل (مولوی) : ۲۹
شهاب الدین (خان جندول): ۳۰
شیر محمد خان: ۱۸، ۲۰
شینواری، سرمحقق محمد اکبر : ۷۰

ص

صابر، محمد شفیع: ۹، ۴۰، ۵۳
صالح محمد (مولوی): ۶۸
صدیق: ۴۱
صوفی، محمد یوسف : ۷۷

www.melitahrik.com
0777 400 116

ط

طلوع افغان (اخبار): ۶۹
طایر، محمدنواز: ۱۸

ع

عبدالاکبر ۵۶، ۶۷
عبدالعزیز(مولوی): ۳۴-۳۶، ۶۱
عبدالغفور، اخی: ۷۳
عبدالغنی خان: ۸، ۲۵، ۴۲، ۴۵، ۵۴، ۵۵، ۷۵
عبدالقیوم خان: ۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالکریم (ډاکټر): ۴۳
عبدالوحید : ۸
عذیرګل (مولانا): ۴۰
عرفان (م): ۳، ۳۶
عیسی (ع): ۱۱۲، ۱۱۴

غ

*غازی آباد: ۳۱، ۶۶، ۷۰
غبار، میر غلام محمد: ۳۵، ۳۹
غمگین، اشرف: ۶، ۱۸، ۴۸
غنی الرحمن: ۵۶،

ف

فتح الرحمن: ۱۹، ۲۶، ۲۹، ۴۰، ۵۴، ۵۶
فخرافغان، خان عبدالغفارخان (باچاخان): ۳، ۴، ۸، ۲۱، ۲۸، ۳۳، ۳۴، ۳۷، ۴۰، ۴۲، ۵۸- ۶۰، ۶۱، ۷۰، ۷۳، ۷۴،
فرعون: ۹۹، ۱۱۱
فرهنګ زبان و ادبیات پښتو (ک): ۱۴
فرهنګیالی مبارز(ک): ۱۰
فرهنګ میر محمد صدیق: ۳۶
فضل اکبر: ۵۶
فضل ربی (مولانا): ۲۳، ۳۳، ۶۰

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

فضل کریم: ۷۶
فضل شاه باچا: ۲۸، ۷۹
فضل معبود: ۴۴، ۵۵، ۵۶، ۹۶
فضل معبود (کشرباچا ګل): ۷۹
*فلسطین: ۱۱۲

ق

قاضی ګل، سید الیاس: ۱۶
قتاشخیل، شهریار: ۴۹

ك

*کابـــــل: ۳، ۵، ۶، ۸، ۱۲، ۲۱-۲۵، ۲۹، ۳۰، ۳۶، ۳۷-۳۹، ۶۴، ۶۵، ۷۰، ۸۴
کابل (م): ۵، ۷، ۱۴، ۲۴، ۴۹، ۹۱، ۱۰۹
کابل پوهنتون: ۱، ۲، ۷، ۶۸
*کوړ پاڼ: ۷۹
*کامه: ۴۱، ۶۵
کاموی، عبدالسلام: ۶۷
کشککی، برهان الدین: ۲۳
کفایت الله (مولوی): ۴۰
کاکړ، عبدالباقی (ملا): ۶۷
کلکانی، حبیب الله: ۳۸، ۶۲
*کلکته: ۴۰
کندهاری، میر محسن: ۶۷
*کومبر: ۵۶

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

گ

*ګدر: ۲۸، ۳۱
ګلدستهٔ خادم (ك): ۷۶
ګلستان (ك): ۱۶
ګيرس، ګيورك فيودو رووبچ: ۶۸، ۷۱-۷۲

ل

لار (م): ۵، ۱۴، ۷۷
*لاهور: ۲۰، ۵۳
*لکړو: ۲۸
*لندن: ۱۰۹
*لوګر: ۲۳، ۲۹، ۳۳

م

ماسټرعبدالکريم: ۵، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۹، ۳۴، ۴۰، ۵۰، ۵۴، ۶۱، ۷۱
*مالتپا: ۱۸، ۲۲، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۳۰، ۳۲، ۳۵، ۴۱
ماموند (قبيله): ۱۴، ۱۵، ۱۶
*ماڼوګی: ۵، ۱۵، ۱۶، ۴۰، ۴۳، ۵۰، ۵۲، ۵۳، ۵۴
محمد صاحبزاده: ۳۹، ۶۵
محمد (ص): ۱۱۲
محمودالحسن: ۱۸، ۳۲

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخفی، فضل محمود: ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰-۲۶، ۲۸-۲۹، ۳۰، ۳۱-۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹-۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶-۴۷-۴۹، ۵۰-۵۳-۵۵-۵۶، ۵۸-۵۹، ۶۰-۶۱-۶۹-۷۰، ۷۱-۷۹، ۸۱-۸۹، ۹۳، ۹۶، ۱۰۰، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۶، ۱۲۴-۱۲۷
مخفی د نوي او آزاد شعر د پیلامه ګر په توګه: ۶۷-۶۹
مخ په مخ (ك): ۷۳
* مردان: ۳۱
مستغنی، عبدالعلی: ۶۷
* مسقط: ۲۴، ۲۵، ۳۳، ۳۴
* مصر: ۱۱۱
* ملکنډ: ۲۹
منرك (موربك) نامه (ك): ۸۰، ۱۰۱
موسی (ع): ۱۱۱، ۱۱۴
مومند (قبیله): ۱۴، ۱۵، ۴۱
* میدان (دیر): ۴۲

ن

نصرالله خان (نایب السلطنه): ۳۵، ۳۶
نمرود: ۹۹
* ننګرهار: ۳۹
ننګرهاری، محمد ګلاب: ۶، ۷، ۴۹، ۵۳، ۸۷
نور محمد خان: ۱۴، ۱۵، ۱۲
نومیالي پوهان او غازیان (ك): ۵، ۱۶، ۲۱، ۲۸، ۲۹، ۴۹

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـ

*هشنغر: ۱۶، ۲۳، ۳۷

*هنــــد، ۱۳، ۲۲، ۲۶، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۷، ۳۹، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۵۲، ۵۳، ۵۴-۵۶

هیواد (و): ۶، ۴۹

هیوادمل، زلمی: ۳۰، ۳۶، ۴۶

ی

یوسفزی(ق): ۵، ۱۲

یونیورستې بک ایجنسی (م): ۶، ۲۱

www.melitahrik.com 0777 400 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماخذو فهرست

(۱) آزاد افغانستان: د جوزا د ۱۷ مې ګڼه، پېښور، ۱۳۳۳ هـ ش.

(۲) احمد کاکا: خدايي خدمتګار تحريك، کابل، ۱۳۶۹ هـ ش.

(۳) اکبر، عبدالاکبر خان: د روسي ترکستان او افغانستان سفرنامه، پېښور، (د چاپ کال نه لري).

(۴) اکبر، عبدالاکبرخان: خواږه تراخه، پېښور، ۱۹۵۸م.

(۵) انيس (اخبار) : ۱۵ ګڼه، کابل، ۱۳۱۱ هـ ش

(۶) باجوړی، بريالی: د پښتونخوا نامتو شاعر او مبارز فضل محمود مخفي، کابل (مجله) ۳، ۴ ګڼه ۱۳۶۶ هـ ش.

(۷) بختاني، سرمحقق عبدالله: پښتانه شعراء څلورم ټوك، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۵۶ هـ ش.

(۸) پښتني آرمان، لومړی ټوك، کابل، ۱۳۴۴ هـ ش.

(۹) پښتون (مجله)، د جون د ۱۷ مې نيټې ګڼه، پېښور، ۱۹۴۷م.

(۱۰) پښتون (مجله)، د اکتوبر ګڼه، پېښور، ۱۹۲۸م.

(۱۱) پښتون (مجله)، د اګست د لومړۍ نيټې ګڼه، ۱۹۳۹م.

(۱۲) پښتون (مجله)، د اګست د ۲۲ مې نيټې ګڼه، ۱۹۴۵م.

(۱۳) ټکور، ګل افضل: باچاخان او فضل محمود مخفي، جرګه (مجله) د ميزان – عقرب ګڼه، ۱۳۶۴ هـ ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۴) ځلمی، محمد ولی: زموږ غازیان، د افغانستان د علومو اکادمی، کابل، ۱۳۶۸ هـ ش.

(۱۵) حافظ، نصرالله: اروانباد مولانا فضل محمود مخفی، د آزادۍ د بلې ډیوې پتنګ، آواز (مجله) ۱ ګڼه، کابل ۱۳۵۷ هـ ش.

(۱۶) حبیبی، عبدالحی: جنبش مشروطیت در افغانستان، پشاور، ۱۳۷۷ هـ ش.

(۱۷) حبیبی، عبدالحی: تاریخچهٔ شعر پښتو، طلوع افغان، ۴۲ ګڼه، ۱۳۱۵ هـ ش.

(۱۸) خادم، محمد اکبر: ګلدستهٔ خادم، پېښور، ۱۹۳۷م.

(۱۹) خټك، افراسیاب: سرحد تاریخي خاکه، پښتو (مجله) د اپریل، می، جون، ګڼه، ۲۰۰۵ م.

(۲۰) خلیق، عبدالخالق: د آزادۍ جنګ، پېښور، ۱۹۶۱م.

(۲۱) خلیق، عبدالخالق: زه او زما زمانه، پېښور، ۱۹۶۸م.

(۲۲) خلیل، حنیف: مخ په مخ، پېښور، ۱۹۹۵م.

(۲۳) خلیل، همیش: پښتانه لیکوال، لومړی ټوك، بیلابیل چاپونه، پېښور، لومړی چاپ ۱۹۵۸ م، آخر چاپ، ۲۰۱۲م.

(۲۴) خلیل، همیش، د اباسین څپې، پېښور، ۱۹۵۷م

(۲۵) داوی، عبدالهادی: سرحد و افغانستان، کابل، ۱۳۹۱م ش.

(۲۶) رښتین، پوهاند صدیق الله: د یو پښتون ادیب مرګ، کابل (مجله) ۶مه ګڼه، ۱۳۲۶ هـ ش.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲۷) رښتین، پوهاند صدیق الله: د مهتمم ژوند، یونیورستي بك ایجنسي، پېښور، ۱۹۸۸م.

(۲۸) رښتین، پوهاند صدیق الله: نومیالي پوهان، یونیورستي بك ایجنسي، پېښور، ۱۹۸۷م.

(۲۹) رفیع، حبیب الله (بریښ): د پښتو ننني ادب، د افغان یاد، د زلمي هیوادمل په زیار، کابل پوهنتون، ۱۳۶۰ هـ ش.

(۳۰) رفیع، حبیب الله: ژبپالنه، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۶۱ هـ ش.

(۳۱) روهي، کاندید اکادمیسین، محمد صدیق: پښتو معاصر ادبیات، پښتو څېړنې، کابل، ۱۳۶۷ هـ ش.

(۳۲) رهبر (مجله) د مې د ۸ مې ګڼه ۱۹۵۷م.

(۳۳) زیار، پوهاند دوکتور مجاور احمد: مخفي د نوي او آزاد پښتو شعر د پیلامه ګر په توګه، جرګه (مجله)، ۴ ګڼه ۱۳۷۰ هـ ش.

(۳۴) سلیم، سلیم الرحمن: غازي مولانا فضل محمود مخفي، پښتو (مجله) د مې، جون ګڼه پښتو اکیډیمي، پېښور، ۱۹۸۱م.

(۳۵) شاهین، دوکتور سلما: جدید نظم په پښتو کې، پښتو اکیډیمي، پېښور، ۲۰۰۳م.

(۳۶) عبدالصمد: زما ژوند او ژوندون، کرښه، ۲۰۰۴م.

(۳۷) عبدالغفار: زما ژوند او جدوجهد، کابل ۱۳۶۲ هـ ش.

(۳۸) عبدالولي خان: باچاخان او خدايي خدمتګاري، پېښور، ۱۹۹۳م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۹) غبار، میرغلام محمد: افغانستان در مسیر تاریخ، چاپ دوم، کابل ۱۳۷۰هـ ش.

۴۰) غمگین، محمد اشرف: د هشنغر ادب، هشنغر پښتو ادبي ټولنه، پېښور، ۱۹۸۰م کال.

۴۱) لالا، محمد افضل خان: پښتون قامی وحدت، پېښور، ۱۹۹۶م.

۴۲) کشککی، برهان الدین: رویداد لویه جرگهٔ دارالسلطنهٔ کابل، ۱۳۰۳ هـ ش کال.

۴۳) ګیرس: د میرني ولس ادبیات، د سرمحقق معتمد شینواري ترجمه، کابل، ۱۳۶۴ هـ ش.

۴۴) ماتیروس، ګریګوروویچ اسلانف: د پښتو د ننني لیکوالو کیسې او نکلونه، مسکو، ۱۹۴۷م.

۴۵) ماسټر عبدالکریم: فضل محمود صاحب مخفي، لار (مجله) د مارچ ګڼه، پېښور، ۱۹۵۷م.

۴۶) مغموم خټک، دوکتور یارمحمد، د آزادۍ تحریک او پښتو شاعري، پېښور، ۲۰۰۷م.

۴۷) هیوادمل زلمی: فرهنگ زبان و ادبیات پښتو جلد اول، وزارت تعلیم و تربیه، کابل، ۱۳۵۶ هـ ش.

۴۸) هیوادمل زلمی: د غلام محی الدین افغان افکار او اثار، کابل پوهنتون، ۱۳۶۰ هـ ش.

۴۹) هیوادمل، زلمی: د ارواښاد مخفي په باب د پښتو تذکرو د لیکنو کره کتنه، جرګه (مجله) ۱ ګڼه، کابل، ۱۳۶۸ هـ ش.

www.melitahrik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵۰) Shalman, Fazal-e- Zaman: Maulavi Fazal Mahmud Makhfi, Celebrities of NWFP, Pakistan study center University of Peshawar, new Awan printers, ۲۰۰۵

www.melitahrik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کوروداني

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (عبدالرزاق رافت) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحريک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا د دې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د ليکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مينه

د افغانستان ملي تحريک

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library